

DRŽAVNO TISKARSTVO V LJUBLJANI

Došlo 27. XI. 1930.

— krat, — prilog.

SEDEM MLADIH

KREKOVA KNJIŽNICA 3

SEDEM MLADIH
SLOVENSKIH
PISATELJEV

LJUBLJANA 1930

ZBRAL IN UREDIL A. KROŠL

45318

VSE PRAVICE PRIDRŽANE AVTORJEM.

Prejeto od urada
za upravljanje imovine
upornikov

ZA DELAVSKO ZALOŽBO A. KROŠL LJUBLJANA
Tiskarna „SLOVENIJA“ v Ljubljani. (Predstavnik: A. Kolman.)

Pričujoča knjiga nima nikakega večjega ali manjšega namena, nego da dokumentira dvojce:

1. Da mladi rod živi, ustvarja, da utira svoja pota povsod — tako tudi v umetnosti, v literaturi.

2. Da je ves mladi — če hočete — najmlajši rod v svojem delu enoten.¹

Vsak gradi v svojem krogu, vsak kleše svoj kamenček, da ga izklesanega vstavi kot bistven del v mozaik naše nove kulture.

Vse najboljše, najgloblje delo mladih tvorcev pa zajema centralno točko vsemirja, točko, kjer se časnost in večnost stikata, kjer je vidno z nevidnim združeno — vse najboljše delo mladih je osredotočeno v človeku kot celoti, kot psihofizični enoti: Duh in telo. Ne več samo del ali eno področje, ampak celoto! Ne več nadvlade materije nad duhom, ne več same gole zunanjosti, brezizrazne forme, pa tudi ne več zaničevanja, podcenjevanja materialnih dobrin, ampak harmonijo med oboje!

¹ Z obžalovanjem naj tu pripomnim, da mi nekateri izmed najboljših mladih pisateljev niso mogli staviti iz raznih vzrokov svojega sodelovanja na razpolago, vsled česar — žal — zbirka ni popolna. — Ur.

Da bo človek zopet resnični vladar sveta, svojih dejanj in del in — s a m e g a s e b e, da bo izšel iz težke krize današnjih dni v srečnejšo, pravičnejšo in resničnejšo bodočnost...

Z optimizmom, s katerim ustvarjajo in trpé mladi tvorci, ki so prispevali in ki bi bili hoteli prispevati k tej zbirki, predajam zbirko naši javnosti, da bi bila svojim, domačim ljudem vsaj tako naklonjena, kakor je tujcem; in da bi jim bila tudi vsaj toliko pravična.

Anton Krošl.

Peter Kovač:

Jernejeva pesem

Jaz sem hlapec Jernej.

Iščem sodnike po svetu v snegu in solncu,
v dežju in blatu,
nobeden rešilnih besed ne pozna,
od gospode h gospodi, k Ponciju Pilatu,
vodijo me od nebes do pekla.
Pravica je umrla, dobroto so ubili.

Ves svet je moj. V Ameriki so me v kolesja bobneča zvezali,
v Nemčiji, v Franciji so pod zemljo me pognali,
v jutrovih zemljah riževa polja gnojim,
čez divje puščave avtomobilske ceste gradim,
po mestih in poljih, pod zemljo, nad zemljo
do tihe samote najvišje gore
so razdelili moje srce.

Umiram pod zemljo, rastem pod zemljo,
umiram v višavah, rastem v višavah,
ho, iz rovov, iz hribov sem vzpel se z rokami
in tolčem po kamnu, tolčem po jeklu,
da se življenje ugaslo predrami.

Pa vendar pol zemlje nosim v žuljavih rokah
in kadar potresem z utrujeno roko,
se zgane ves svet.
O, takrat ni več mej in vprašanj,
vsi modrijani in starci se sklenejo v klopčič ostuden
in dvignejo bič nad glavo:
Le mirno, le mirno, potegni, potegni Jernej!
O, bi potegnil, potegnil in zvrnil v najhujšo globino pekla!

Hm, saj sem močan!
Nekoč bom prijel
pokvarjeno zemeljsko oblo
in jo vrgel v nebo, v vsemir,
naj se razdrobi,
v temnem ozračju nekje naj obvisi,
naj zgori ali umre,
da se bo vedelo, da je hlapec Jernej človek
in da živi, živi...

Cerkev sv. Boštjana

(1927)

GOSPOD župnik je bil zelo zmučen. Ob zaprtem oknu je stal in gledal skozenj; ne v daljavo, ne v bližino, prav nikamor. Jesen je šla v deželo ter jo obirala in plenila. Veter je pomagal in grizoča megla. Ob večerih, ko se je začela zbirati s hribovskih gozdov in izza gospodarskih poslopij, je streslo župnika: »Zdaj bo dež in potem je konec.« Obstal je z očmi na najvišji konici železne ograje. Mislil pa je na starico Ano iz starega mlina, vsega z algami obrastlega, ki že par let ne melje; rake so mu natrhnele, kolesu se je zvila os. Če se ob kakem dežju ali večji vodi kedaj neolikokrat obrne, se zdi kakor človek, ki šepa, ker ima eno nogo v kolenu zvito na ven. Ne hrešči in ne cvili, glas je neopredeljiv. Naglo neha, kakor da je nekaj storilo pozabši.

Sama je Ana v mlinu; trikrat je bil v zadnjih desetih dneh pri njej. Umrla bo prav gotovo, čim začne jesensko deževje. Vsa je pokopana v starih odejeh in krilih, ona sama le en del brezkončne zapuščenosti in neodrešljivosti v mlinu. Hčer ima, menda ji je ime Tončka, ki se nekje na drugem koncu dežele prodaja kot kelnerca, in sina, agitatorja pri neki stranki ali organizaciji: ne moreta živeti doma in tudi drugače ne. Nihče jima ni pokazal drugačnega življenja. Mati je sama in bo kmalu umrla.

In na čevljarjevega misli, na srednjega, Gabreta, Gabriela, ki je v šoli miren in se doma rad uči, pri vprašanju pa se splaši in vse pomeša. Potem joka ter je ves obupan in žalosten. Nogo ima krivo v piščali; še čisto majhen je bil, ko si jo je

nalomil pri padcu s klopi, in so mu jo tako pozdravili. Predvčerajšnjim je postal rdeč v obraz in od včeraj leži, oči mu bleste in včasih blede, redno zvečer. Danes toži tudi najmlajša, srčkano dekletce, krasnih, globokih oči in težko-črnih las, Matilda. Morda umre tudi ona, rožni popek. Vsaj ne bo prišla ura, ko bi obral vonjivo rožo tujec, ki pride in gre ter pozabi med mnogimi rožami na njo, dekle Matildo, ker je ni spoznal. Ob tej misli se je zasačil župnik, pa jo je odganjal: »Nisem jaz oni, ki sodi o bodočnosti!«

Tu je mislil, kako spi v čevljarjevem stanovanju deset otrok, po deskah in sestavljenih stolih, klopeh, in po tleh, ogrnjenih in odetih s svojimi lastnimi oblekami in zviti v deset zmrzujočih, kregajočih in suvajočih se klopčičev. Vsi natezajo odejo z rokami do brade in z nogami ter jo hočejo spraviti čez glavo, če bo šlo; Gabre poleg Valentina, Matilda sredi med Kristino in Marico. Če prijavi zdravnik, ki ga je on sam dal poklicati, na zdravstveno oblast slučaj nalezljive bolezni — kaj? Prišla bo uradna oseba, nalepila na zid rdeč papir, ki je mogočen ko angel z mečem pred rajem. Naj gredo potem vsi v mestno bolnico? (Saj so morda že vsi bolni. Ne zadostno in neredno hranjeni!) Kdo bo plačal? In kako bodo tam z njimi tuji ljudje? Ali pa naj vse zapro v tisti dve mali sobi, ki sta kuhinja in delavnica in jedilnica in spalnica obenem, ter jim dovolijo živeti ob tem, kar jim utegne kdo vreči skozi okno! Poklical je očeta za seboj, ko je odhajal, in mu nekaj omenil. Oče se je zgabil in stisnil glavo med ramena, kakor da prihaja nadenj silen udarec. Skušal je bodriti in govoril, da bo pomagal. Kakor da ni vedel sam pri sebi, da ne ve, kako bo ob mescu plačal svojo kuhinjo. Čevljar pa ga je gledal iz kotov očesnih jamic ter počasi in pridušeno dejal, kakor bi trgal od nečesa: »Kako bomo, če

res pride! O, človek bi kradel ali goljufal! To je še edino ...» Župnik se je zgrozil in naglo odšel.

Ves je izmučen. Še nekatere druge bolne in nadložne je obiskal; pa ga ni mogla toliko utruditi daljava in blato. Gledal je, kako trpe, kako obupujejo od trpljenja in kako greše iz obupa. Pozabljajo vse svetosti, svoja telesa in čednosti in dušo in veličino človeka in doslednost in veljavnost zakonov, ker jih mori teža vsakdanjosti, kruha in stanovanja in obleke. Pa še te misli ga je postalo naenkrat sram. Čutil je, da še to prav za prav ni prava misel, ako jim hoče odpomoči za to, da ne bi obup zalil njihovih duš in ne bi utonile. Zdi se, da bi jim moral pomagati samo za to, da bi jim ne bilo več hudo. Trpljenje je nekaj neizrekljivo groznega.

Ko bi imeli kje jemati zdravja in veselja in solnčne moči! Tako pa mro in umirajo ob najmanjših in prvih boleznih kakor mali otroci.

Bolnica?

Ne, ne! Bolnice pozna in ve, kaj so. Vedno je imel stud in strah pred njimi in pred zdravniki ter jih ni mogel. V njih se tone in izginja kakor iz življenja. Samo materijo poznajo tam, samo rane in bacile in prehlade ter mislijo, da so to bolezni. Ti ljudje oskrunjajo dom usmiljenja, ker tiste nesrečnike, ki morajo k njim, delijo na dušo in telo, jemljejo samo telo in ga zdravijo. Zdravijo uradno, bolnike mučijo bolj ko uradniki po pisarnah; ves čas si stoje zdravniki in zdravljenci tuji in nezajeti nasproti. Ne vedo, da je stik duše zdravilo med zdravili, če ne večje ko druga. Pošiljajo jih potem še vedno bolne, neozdravljene domov, da bi jim ne bili v nadlego, v težko vest in v pravo označitev njihovega načina dela. Vse, ker so jim tuji ...

On si želi nekaj drugega, nekaj širšega, več obsegajočega.

Dom zdravja.

V tej novi bolnici bi bili novi bolniški ljudje. Ti ljudje bi z bolniki in z vsem ljudstvom zaživel eno, isto, sklenjeno in od enakih sokov rastoče življenje. Z njimi bivali, jedli, jokali, trpeli, dvigali se, peli, ljubili.

Župniku se je jasnilo srce: dvigalo bi se solnce, rastlo bi življenje, čutila bi se njegova ogromna polna sreča...

K večerji je prišel kaplan. Mlad, lep fant izredno finih potez. Skoro preveč izzivalno nasprotje do župnika, ki ima kmečki obraz, predebelo spodnjo ustnico in visečo čeljust, ki racá in pri hoji hrope. Župnik ima sploh neprivačen izraz v licu, razen tega je premajhen, zavaljen in brez mišic.

Kaplan je v mestu plačeval neke račune za novo cerkev. Ni bilo dovolj, niti od blizu.

Župnika je dražilo. Posebno zdaj, ko se je ujel v neko drugo smer in čisto druge misli. Postajalo mu je neprijetno.

Zmračil se je. V daljno daljo se je odmaknila slika stavbe, ki bi prinesla ljudem odrešenje in olajšanje. Prav v dnu nekje se je majalo. Natihoma je dobil občutek, da bi mogel mesto cerkve graditi tudi bolnico. Prav nekje spodaj je še bil dvom, a je bilo v njem že neko rahlo kesanje, tako kesanje, ki izvira iz primerjanja med plodnimi in manj plodnimi dejanji.

Zaskelelo ga je v duši, ko je prvič pogledal tej misli v obraz ter je kakor v strahu pogledal skozi temno okno tja, kjer je stala nova cerkev, visoka in mogočna, z dvema vitki-ma stolpoma. Da bi ju prosil odpuščanja za tako misel. A je rastla v njem in ga preplavljala. Cel večer je valovala po njem kakor vročina; plazila se je povsodi po sobi, hodila je za njim in se ga držala za suknjo, staro, ob robih mastno in oguljeno. Gledal je v obupu tja čez, kjer je v cerkvi gorela večna luč, da tam najde miru; miru ni bilo. V pozni uri je

legla misel z njim v posteljo, pa je bila meč angela, ki stoji ob raju in straži vhod v mir.

V nekaterih trenutkih je začutil popolnoma razločno, da ona misel ne raste v njem, kakor raste greh v človeku, nego povsem drugače, drzno sicer, a mirno, boleče sicer, a prepričevalno; in da sploh ni misel, nego nekaj silnejšega.

Vstal je in se zgrudil pod križem na klečalnik, da bi molil; ni mogel, ker je misel prekričala molitev. Ves je bil zmeden, vse niti so se izmikale in gubile. Dvignil se je in stopil na klečalnik, da bi videl Kristusa čisto od blizu v obraz in bi v tem obrazu našel odgovor in rešitev. Leseni obraz sina človekovega, trpečega, je bil v senci in mrtev, v praznih očeh pa se je nekaj zazibalo, zganilo: »Ali veš, hlapec in označevalec in izvrševalec moj, kaj bi jaz storil?« Čisto razločno se je zganilo oko in potem ugasnilo.

V divji radosti odrešenja je klečal župnik na tleh in molil: »Hvala Ti, Kristus, za to uro!« In je še v sanjah videl dvoje oči, ki so bile lesene in ki so živele.

✦

Videl pa je naslednje dni, da ima dva Kristusa, enega v cerkvi, velikega in svetega, drugega doma, iz počrnelega lesa, trpečega.

V njem se je nagibalo in padalo nekaj ogromnega. Bili so dnevi, ko je zjutraj trepetal od groze, ko je moral pristopiti k oltarju, visokemu in marmornatemu, in ko se je potem cel dan izogibal cerkve. Odšel je obiskovat bolnike in se ni vrnil po cel dan. Le to je čutil, da je ostalo v njem nekaj novega, drugačnega ko do sedaj, a še vsega nejasnega in nerazvitega. Navadil se je na svojega križanega v spalnici in je z njim govoril. Ti pogovori so ga hranili, da ni omahnil in

da se je boril odkritosrčno in iskreno, priznaval in črtal. Vračal se je bled, a oster in močan.

Tretji večer je stal na klečalniku in videl, da so oči spet kakor prej, lesene in prazne. Čutil je brezkončno zapuščenost.

Na poti k bolnikom je kar naprej mislil o zidanju svoje cerkve. Ko je prišel na novo mesto, je našel majhno cerkev, staro in zanemarjeno. Od ljudi je zvedel, da je bil njegov prednik starček, bolehen in skromen, ki je vedno pravil: »Za mano pride gotovo mlad in delaven človek, ki bo zidal in tvoril.« Župnik je videl, da je tisti napovedani on. Pa je pričel laziti okoli po fari, pri premožnejših pil cele popoldneve, pri revnejših se samo oglašal in govoril kar pred vrati z gospodarjem; počasi in obzirno in vedno jasneje je omenjal, da je cerkev stara in majhna. Pa je govoril in prigovarjal in navduševal, ko so prve trenutke namignili na svoje siromaštvo. Jim je dokazal, da je nova cerkev njihova sveta dolžnost, da bo čast cele fare in da jo bodo romarji, od vseh krajev občudovali in cenili delo tistih, ki so jo postavili. Sicer pa, tudi v največji revščini se zmore, ako je človek navdušen za sveto stvar ...

Prepričal je tudi najtrše, najmanj dostopne in nepokretne. In so dali in pomagali, da je rastla stavba iz tal. Saj bo središče in žarišče dežele, božja pot, velika in slavna. Tudi mnoge milosti bo delil tukaj Bog. Dajali so in pomagali. Vse, vse ... Z denarjem in s stvarmi ter z delom oni in živina. Čez teden in ob nedeljah ... Ko je bila cerkev posvečena, je vedel točno: samo še en teden tako, pa bi vsi onemogli ter se zrušili pod bremen. Oddahnil se je, omahnil bi skoro sam, manj od naporov kakor pa od vedne silovite napetosti: »Ali zdržijo, ali klonejo?« Vedel je, da je napel lok do skrajne

možnosti. Kadar je bil sam, se mu je včasih v dnu zganilo: »Ali je prav tako?« Kakor da čuje, kako je nekje v gorski samotni dobravi zaječalo dete, ki ga je mati pustila doma, ko je odšla k cerkvi delat; lačno je in strah ga je samote. Tudi zvečer bo lačno, ker mati ničesar ni zaslužila. Ali da zemlja kliče gospodarja, ki vozi opeko zidarjem: »Pridi; brez tebe ne morem živeti, ne morem roditi!« In še od drugod so prihajali glasovi, šibki kot plahi protesti, skoro prošnje, a rastoči v šumeče in grozeče ko podzemsko grmenje: »Nikar, ne stiskaj, ne nalagaj več, ko pa ne zdržimo, ne zmoremo!« Župnik je stisnil roke v takih trenutkih ter odločil: »Moram — morate tudi vi!«

Na dan posvečenja cerkve je izginilo vse, vsa bojazen in ves dvom in še tisti javkajoči glasovi. Luč v očeh dobrih ljudi, priznanje sobratov v Gospodu, še posebno pohvalno pismo od Prezvzišenega — in zopet luč v očeh faranov!... Kakor da se je tega dne vse, prav vse dopolnilo. V pijanosti tistih dni je vse drugo utonilo za dolgo, dolgo, za pet let, vse do teh dni.

Življenje je teklo, življenje je bilo zadovoljno.

Na zadnjih obiskih pri bolnikih pa je začelo vstajati. Vidi, da ne bi bili bolni, ako bi imeli roko, ki bi jih božala in grela, držala in učila; da ne bi trpeli in mrli, če bi jih čuvalo in krepilo zvesto srce, ki jih razume. Tako pa ginevajo, ker jim nihče ne ve pomoči, in če bi vedel, ne bi mogel. Tisoč upov v življenje gre s tem tisočem mladih ljudi v molk in mrzlo praznino, tisoč možnosti sreče in razživetja, cvetov in dozoretja; tisoč ustnic in src v obupu in zapuščenosti kolne svoje mlade dni, ki se že gube nekam v brezdanjo odmaknjenost, ko še niso ničesar užili, storili, doživeli, pomenili!...

Ne more biti drugače: ljudje mro radi vsakovrstnega po-

manjkanja, ki ga je polna fara. Morda radi tega tudi pijo; morda se fantje radi tega tepejo in koljejo; morda se radi tega sovražijo sosedje; morda se žene in dekleta radi tega udajajo moškim in rode slabiče in kretene, na še slabše življenje obsojene. Ker jih že od mladosti vse, vse tlači k tlom, vsako moč zatre, vsako željo pristriže, vsakemu hrepenenju poroga. Ker vrže vsak polet srca in vsako nedolžno navdušenje neka črna sila ob zemljo in ga udavi.

Izpod neba prihaja, v zraku je, zemlje se drži in mori vsako življenje, dolgo in kratko. Odrešenja ni.

In potem iščejo na grešni plitvini sladkosti in v trenutkih utehe; kakor da jim je v prsih zavest, da bodo kmalu umrli. Ali naj jim še sploh kaj zameri?

Cerkev jim je daljna, tuja, neprijetna...

Za vsako karanje in opomin in dober nauk, še za prošnjo bi bil hinavec.

To je začutil in se zgrozil. Postalo je od srca žal dobremu, a priprosto mislečemu pastirju, da je kdaj zidal ono veliko in slavno cerkev božjepotno. Takrat še ni vedel, kako živijo in mrjejo ti ljudje, še oddaleč jih ni poznal. Zemlja ne rodi... Polja so kakor uvela, gozdovi so pravi kreteni. Kraj je kakor od Boga zapuščen in župnik sam ve, da menda ne bo nikoli bolje. Ljudje živijo vedno isto trpeče življenje naprej, življenje senc in tatov in razbojnikov in vlačug. Saj so vsi bolni... A skrivajo...

Ubogi gospod župnik je skril glavo v rokah, ko se je spet vračal neki večer proti župnišču. Ko je zazvonilo večno luč, se je razkril, a bolj iz navade; molil ni. Zdaj je jasno čutil, da se da z razdejanjem v srcu samo jokati ali kleti ali pa še onemeti. Iznad črnih streh se je dvigal dim, redek in

slaboten. »Kakor je redka njihova večerja,« je pomislil gospod župnik.

On pa je z njimi gradil novo, velikansko cerkev! Dobil je krčevit občutek popolne zmote: Hotel bi se zgrbiti in zviti, izginiti od notranjega sramu in krivde. Ena misel je dozorevala do nujnosti.

»Kako slep sem bil, Gospod!« je jokal zvečer pred Trpečim. Kako naj lačni in bolni otrok moli pred Teboj! Ne more dvigniti srca, ne more...

Slepec! Moral bi najprej iskati njihovih teles, bednih in blodnih... Otroci so... Potem še le bi našli pot k Tebi, ki si tudi njihovo življenje; potem bi te dosegli in začutili, ker bi mogli dvigniti obraze z zemlje ter poslušniti dalje. Zakaj nisem reševal njihovih teles! Ti takega življenja ne moreš hoteti... O, zdravje, o, zdravje, ti edina predstopnja vsega srečnega v človeku!

»Gospod, zakaj si me udaril s slepoto?«

Krog ust sina človekovega se je zganilo:

»Da vidiš, moj hlapec, da vidiš.«

In župniku se je zdelo, da je Viseči stopil s križa in ga pogladil po laseh kakor včasih mati: »Saj to ni greh. Saj si se samo zmotil. Zdaj pa pojdi in bodi priden.«

*

Zgodaj je vstal in je prvič po nekaj tednih zopet z nekim veseljem bral mašo. Dete v pričakovanju je tako. Pa je kar brez zajtrka odšel in se je vrnil še le proti poldne, svetel in velikih oči, da bi vriskal.

Pri obedu je kar napadel kaplana: »Bolnico bomo zidali.«

Kaplan ga je pogledal: »Kdo?«

»Mi.« Ni vedel, ali je več odločne sigurnosti v tem glasu ali več ostre rezkosti, ko je hitel, da bi povedal.

»Kako?«

»Tako! — Podrli bomo Svetega Boštjana in bomo dobili materijala več ko dovolj. Kaj pravite?«

In ko se je kaplan čudil in hotel nekaj reči, je hitro nadaljeval:

»Prav gotovo je potrebna. In dalje: sami veste, da z državo ni nič in da nam zdravstvena oblast ne bo nikoli nastavila zdravnika, še manj pa postavila bolnico, oziroma zdravstveni dom ali kako naj se že imenuje. Saj nam niti naših honorarjev ne plačuje!... In če bi nam tudi, umrejo vsi naši ljudje, preden se to zgodi. Oni privedejo tujce, visoke, nedostopne, ki zdravijo samo radi službe in karijere... Poznate jih sami. V naši bolnici pa bi bil naš duh, naši ljudje in naše zdravje.

Vem, da ste nov človek in mlad in moderen, da boste torej dejali: zakaj ne rajši društven dom, ali hranilnico, ali zadruge? Vem tudi jaz, kaj so te stvari! Na prejšnji moji fari je bilo vsega tega. A vem še nekaj drugega, česar morda vi še niste povsem jasno občutili: da je zdravje, čisto navadno telesno zdravje, pogoj in temelj za vse ono drugo. Kaj ne, kako po starem je to mišljeno? Pa to nič ne de. Ne vem, ali ste že spoznali prokletstvo našega kraja. Ko boste prodrli v tajne poedincev in družin, ga boste opazili in vas bo groza, kakor je mene. In boste videli, da bi mi vsi, sluge Kristusovi, morali začenjati tam, kjer navadno končujemo.«

Gospod župnik se je razgovoril. Poznal je svojega kaplana, mladega fanta in meščana:

»Priznam, da je jako potrebna bolnica, ko je toliko bolnikov, ki se nimajo kje pošteno zdraviti in sploh ne morejo

nikamor. A mislim, da ni to naša dolžnost, da je država obvezana skrbeti za telesni blagor ljudi, saj je to njen edini namen in smisel obstanka sploh. To mora! In če ne —«

»In če ne —« je hitro in izzivalno ponovil župnik s tistim posebnim nasmehom človeka, ki mirno in sigurno oži zadrgo.

»— potem pač ne zadostuje svojemu namenu.«

»Ljudje pa trpe,« je vodil župnik dalje.

»To je res in je hudo... Toda s tem ni rečeno, da se njihova dolžnost nujno mora prevaliti na nas.«

»Da, ako nekdo, ki bi moral, ne dela, mora prijeti za delo drugi.«

»Toda kdo je ta drugi?«

»Tisti, ki je najbližji, oziroma še točneje: tisti, ki prvi začuti klic in ukaz v sebi, da mora...«

»Res je. Toda dovolite, gospod župnik, da se ne strinjam. Zdi se mi pač, da je naša plat udejstvovanja čisto nekaj drugega, naše polje drugo, v čisto drugi smeri.«

»In to je?« Zvenelo je že čisto ostro in prezirno. Zasklelo je župnika, da kaplan ni razumel njegovih besed, ko je govoril, da gre vsak duhovni dvig preko telesnega zdravja. Prav v dnu pa je posumil, da ga mladi kaplan morda neče razumeti in da vidi v njem morda kmeta, človeka, ki ves visi na zunanosti, na telesnosti, in sploh ne more iz nje... Začela se mu je dvigati želja, da ga zlomi v tem gledanju njegovem.

»Gospod župnik, saj sami veste. Naše je, da vodimo duše v nebo, naša ploskev je zveličanje. To je edina in prva zapoved, prva in edina! Vse drugo je daleč zadaj, tako daleč, da se čisto izgubi v daljavi, da nima z glavnim smislom nikake zveze ter se mora samo tuintam pritegniti na pomoč,

da bi se dosegel cilj, veliki, sveti, edino vredni, toda samo kot sredstvo in nič!» Kaplan je govoril, kakor da ima triumf.

Župnik je to videl in bi mu najrajši dejal nekaj o Macchia-vellijevi modrosti. Pa je pomislil na kaplanovo mladost in stisnil jezo, ki se je rahljala v njegovi elementarni naravi. Samo nasmehljaj se je:

»Zveličanje duš? Vidi se vam, da ste mlad in navdušen. Tudi vam verjamem, da iskreno hočete vse moči svoje mladosti podvreči v službo te ideje. A glejte, na nekaj pozabljate. Pa vam ne zamerim, ker je taka vsa vaša vzgoja, tudi moja in vseh nas, zgrešena in ne zadene pravega cilja. In v tem greši vse naše delo in vsa naša služba in zato je, kakor je. Pozabljamo, da sta duša in telo eno, en večni misterij, in zločinci so tisti, ki so z nevedščo in težko roko posegli med nju in ju razdelili. Zdaj ne more živeti ne eno ne drugo, ker nobeno nima celega življenja. Tudi meni so dejali v bogoslovju, da smo deljeni in dvojni, in sem verjel; pozneje, ni še dolgo tega, pa se je pričel odpirati neki dotedaj še nevideni svet, začelo se je nekaj zibati in širiti, dokler nisem spoznal z vsem mirom in z vso jasnostjo, da si je nekdo to izmislil in potem sugeriral tistemu rodu, ki je bil za njim, ta pa in naslednji vsem po vrsti. In danes se je nihče več ne more rešiti, če ni močan. Človek je tak, da rajši deli in cepi, čeprav potem sam trpi in umira; enote neče, ker mu je prevelika, preobsežna, ne more je z lahkoto zajeti. Morda je tu primer njegove pralenobe... Jaz pa bi rad človeka, enotnega, jasnega in svetlega. Gospod kaplan, danes gledam v katolištvu predvsem zahtevo miru, široke svobode, iskrenosti in naravne priprostosti.

Zidal sem cerkev, najprej cerkev, ker sem bil slep, ker nisem bil pravi hlapec Kristusov, ker ga nisem prav razumel.

Mi vsi nismo razumeli Kristusa . . . Preveč vekov je že prišlo nad njega in nas, preveč oblik, preveč stvari in preveč našega. Mislimo na cerkev, a megleno in šibko mislimo na Kristusa, živega, nekdanjega. Kristusa gledamo samo v oltarju in nedeljski maši s pridigo, ki je zanič.

Če bo bolnica korak k Njemu, to se pravi, če bo ljudem prinašala olajšanja in sreče, jim osvobodila duha črne peze — saj jih je za srečo ustvaril, sebi podobne! — bo prav. Niti za trenotek nočem biti ozkosrčen in misliti, ali je to v zveličanje njihovih duš (tako star je ta izraz in nazor tudi!) — sreča človekova, cela in nedeljena, je volja Kristusova! Ne mislim iz ljudi napraviti svetnike, pač pa ljudi, ki bodo solnčni in veseli lepote in polnosti življenja; zmisel življenja pa je v sreči, ki dviga k Njemu, Viru luči in Povratku vsega veselja.«

Mladi kaplan je onemel. Iznenadilo ga je morje bogatih odkritij, velikih in drznih, ki jih je prinesel naenkrat ta preprosti, molčeči, neznatni človek, hribovec, kmet. Tudi ne bi imel ničesar ugovarjati, tako zdravo in močno je govoril. Besede so bile molitev in strah ga je bilo raztrgati jo z vsakdanjo besedo. Zato je počakal, da bo župnik še kaj govoril in povedal kako stvar, ki bo šibka in izzivalna. In je imel pravo misel.

»Vidite, moj gospod, tako si mislim bolnico: dom usmiljenja, učiteljico, nositeljico luči in toplote v življenje teh ljudi, ubogih.«

Kaplan se je razveselil in zagrabil.

»Zelo dobro. Prav tako mislim tudi jaz, gospod župnik,« je bil neodkrit in je še stopnjeval, »tudi jaz bi se z vsem srcem navdušil za to podjetje. Toda zdi se mi, da pozabljate, da je tu cerkev, ki ni še plačana in še dolgo ne bo . . . Tudi

veste sami, da je zidanje cerkve ljudi do skrajnosti izčrpalo in da se še niso opomogli... Priznam, da so revni; ne bodo torej zmogli še novih bremen.

»Revščina,« ga je skušal izpodrezati. Oponašal ga je z župnikovimi lastnimi besedami in mu vračal!

Župnik je čutil ost v teh besedah in se zganil, kakor bi se iznenada pred njim pojavil nov strah. Da je on kriv! Pa je naglo odločil:

»Za nje bo šlo in bodo to pač menda uvideli!«

»Uvideli; a ne zmogli.«

»Ne bo tako hudo. Razložim jim... Tudi bo veliko olajšanje to, da pride material precej sam od sebe, ravno tako zemljišče.«

»Upirali se bodo radi cerkvice, ki je stara in spojena z vso njihovo zgodovino in zgodovino njihovih prednikov.«

»Ne bodite sentimentalni; oni na to niti ne mislijo, ker se tega niso učili, in če bi morda mislili, morajo pozabiti vse te obzire ob nujnosti nove ideje.«

»Boste videli, da mislijo.«

»In vendar: priznali mi boste,« (župnik je postajal vedno intimnejši), »da je teh cerkvic preveč, polovica nepotrebnih.« Težko mu je govoriti tako, ko bi mu mogel njegov kaplan reči pri vsaki besedi: štirinajst podružnic je bilo že v fari, vi pa ste zidali še petnajsto, največjo, najtežjo... A je čutil, da gori ukaz, da raste in mora zrasti v njem nov, drug človek in — zato mora pozabiti spomin na vse prejšnje, na neprijetno, zgrešeno ter gledati samo naprej...

»Gospod župnik, kako to mislite? Njihove so, oni sami so jih postavili, za sebe, za svoje vasi, za svoja polja, za svoje hiše...«

»Da, sami so to storili, toda kdaj? Ali veste, kakšna letnica je nad stranskimi vrati svetega Boštjana?«

»Zakaj to? Menda petnajst sto sedemnajst ali tam nekje blizu.«

»In ste pomislili, da je ta doba najbogatejša v verskem življenju pri nas? Takrat je bil pojmov vseobsegajoč in vse zajemajoč: pojmov države in politike in gospodarstva in umetnosti in socialnega udejstvovanja in vso kulturo in vso neobsegljivo celotnost življenja je obsegla. Vse je utonilo v njej, kakor utone greh v milosti božji...«

»Ko bi se vrnili tisti časi,« je mehko kakor iz sanj dahnil kaplan, ki je bil ginjen.

»Vi ste res otrok,« se je nasmehnil župnik. »V razvoju stvari se nič ne povrača v celoti, pač morda v elementih. Tista doba je živela samo enkrat in bi sedaj ne mogla več živeti taka. Sedaj smo odšli nekam drugam... Vsi smo drugačni, mi sami, ljudje... Ni mogoče, sodim, da bi se še danes enkrat mogle najti vse stvari tako pod enim silnim in enotnim vidikom, kakor tedaj. Vsi elementi življenja so usmerjeni k Njemu v ravni liniji, h Kristusu... Ste kdaj čutili, da je tudi v takratni podivjanosti in v vseh krivovertvih bil vseeno Kristus in še jako močan? Takrat so bili ljudje srečni in so gradili vse te mnoge cerkvice kot sam po sebi prikipel izraz sreče Njemu, ki jim jo je dajal.

Zdaj je drugačna doba! Danes smo raztrgani in bolni in zato grešimo... Pomislite, ali ne bi bil v nekem oziru časovni nesmisel graditi še več takih cerkva, ko nam pa duša išče druge poti k Bogu? Te nekdanje poti ne pozna več, ne dojame... Elementi so se ločili drug od drugega ter se mi zdi pravilno in edino resno, da zdaj iz vsakega posebej gradimo stolp do Boga. Most k Njemu pa je — Sreča.«

»Morda se kdaj spet strnejo...«

Kaplan je molčal. Župnik pa je dejal počasi:

»Tudi iz novega veka moramo stvoriti enoto srednjega.«

Kaplan je bil žalosten:

»Težko se jim bo ločiti od cerkvice.«

»Vem. A jim bom povedal... Težko mi bo prav povedati.«

Medtem se je kaplan okrepil in čez nekaj časa naenkrat krepko začel z novo mislijo:

»Pa še eno. Cerkev je stara in tako znamenita v stilu in izdelavi, da je čudno, da je še ni iztaknil kak umetnostni ali kulturni zgodovinar. Sam sem že opozoril enega nanjo. In glejte, tudi tu je razlog, ki govori proti. Težko da bi oblast kar tako dovolila podreti to stavbo.«

»Tudi to se bo uredilo,« je med počasnimi besedami mislil župnik in že tipal za mestom, kjer bo prijel.

»Težko... — Je pa še nekaj, kar je silno važno in ki mora odločiti,« je odkrito dejal kaplan, »mi sami moramo gledati na to, da se taki umetnostni spomeniki čuvajo in ne uničujejo. Pomislite, že tako smo razkričani kot ljudje, ki nimajo ne stika ne smisla za kulturne, še manj pa za čiste umetnostne vrednote. In če še to storimo...«

»To ni nič tako hudega. Mlad ste še, pa se privadite,« se je pokroviteljsko in vendar od srca nasmejal župnik.

»Pa me to boli, ker mi je vendar umetnost nekaj svetega, božanskega, božjega.«

»To tudi je. Toda le ena je resnična umetnost, to je, če kaže v vsaki stvari lepoto, zvezo, vsebino in svete globine... In tisti ljudje, od katerih imate to svoje naziranje o vzvišenosti umetnosti, dostikrat sami ne mislijo tako visoko. — Dostikrat ostanejo pri pojmovanju same forme, to se

pravi, da pojmujejo umetnost v nekem smislu materialistično, in vi še le sami vdihnete njihovi obliki svojo dušo, pa potem mislite, da je že od prej bila v njej... In, glejte, še to: ali niste često opazili, da ustvarjanje estetskih vrednot njih samih ni prav za prav nič dvignilo, nič razširilo, poglobilo ali posvetilo, kar se tiče pračloveškega, božjega v človeku, sorodstva z Bogom...? Kako naj bo potem vsaka umetnost brez izjeme božja, že kar tako?!

Kar pa je res najvažnejše, pa je to: ali boste cenili človeka in videli v njem božji obraz, ako bo k temu človeku prišel kdo, ki trpi pomanjkanje, pa mu ne bo imel dati ničesar; tisti pa ga prosi: »Daj mi to sliko ali oni kip, da si kupim jed in obleko;« pa se zakrkne: »Vse drugo bi ti dal, tega pa ne morem, ker je v tem vsa moja duša in vse moje bogastvo.« Ali ne boste zdvojili nad človekom?«

Kaplan ni odgovoril.

»Ljudje toliko trpijo, mi pa naj molimo pred novim zlatim teletom?«

»In vendar je umetnost Božanstvo samo!« je z grozo in bolešno izbruhnil kaplan svojo vero.

»Taka umetnost je poganstvo, moj ljubi gospod!... V njej ni Kristusa!« Bil je zadnji udarec, najhujši.

Kaplan je kakor tepen otrok nemo obstal. Take besede še ni rekel nihče vpričo njega.

Vstal je kmalu in sta tiho pomolila vsak zase, kakor navadno, z obrazi v dlaneh.

Pri večerji sta molčala, kakor da je želo med njima. Samo to je povedal župnik, da v kratkem skliče sejo konkurenčnega odbora in cerkvenih ključarjev svetega Boštjana, morda še par sosedov same cerkvice. Pozna jih župnik, koliko jim je do lastne časti in koliko do časti božje... Če so bili

izdatki ob žegnanju še toliki, so jih radi prenesli radi časti, ki je rasla hiši iz tega, da je varihinja svetega Boštjana in soseda same cerkve. Vse to je vedel in se je smejal sam v sebi.

Mladi kaplan se je v svojem stanovanju razžalostil in je klečal pred malim marmornatim Kristusom ter bi najrajši jokal radi silne praznine, ki je ostala v njem od tistega udarca, in radi zapuščenosti srca, ki je bilo zmedeno. »Ali res nisem Tvoj, Kriste? Preko nje sem ljubil Tebe in moja duša Te je z vsem svojim mladostnim žarom iskala, zvesto vse do te ure... Kaj je zdaj z menoj...«

Kristus je molčal, kakor da je sam dobil udarec. Kaplan je zaspal v težki, bolni omotici.

Župniku je počrneli Kristus pogledal v oči in jih ni mogel umakniti: »Zakaj si udaril otroka, zvesti hlapec?«

V enem trenutku je župnik videl vse svoje življenje, sebe otroka, študenta in mladega kaplana, še župnika, ljubitelja umetnosti. O, prav do zadnjega... Postalo mu je žal, da je rekel mlademu fantu ono besedo. Skoro bi postal mehak.

A je zdržal Kristusov pogled: »Kriste, odpusti! A Tvoja služba rabi krepkih delavcev. Za bolnico ga rabim delavca.«

»Res je, zvesti sluga. Toda zakaj si udaril otroka?«

»Odpusti, Kristus, dobri in trdi gospod! Ti, ki si večni Vsevodnik, mu obrni v prid! — Jaz moram, moram dalje...«

Kristus se je snel s križa in narahlo objel klečečega.

Dni do seje je preživel v nemirnem strahu, kako bodo rekli možje. Če odklonijo... Prvikrat je kratko pomislil in odrezano: »Sebi v škodo!« Pa ni mogel ostati pri tej leni, šibki in nizkotni misli, kakor jo je obsodil, ter se je izvil nad

njo: »Tudi proti njihovemu spoznanju in volji jim moram storiti dobro... Pregovorim jih, če bi jim moral govoriti sedem nedelj zapored, celo popoldne in celo noč. In naj se vino v sodu zniža do polovice, vseeno...« Ter je snoval taktiko in dokaze in linijo in zvijačne poti, po katerim jim pride do živega, ali vsem skupaj ali pa posamezno, zasebno. Vse odločnejši in jasnejši, drznejši in zagrizenejši so bili načrti, čim bolj je rastel njegov strah in dvom, ali jih bo mogel pridobiti. Pri tem je tako gorel, da je popolnoma pozabil na Macchiavellija in se spomnil včasih le na ono »zviti kakor kače« ter ni bil pri tem prav nič nemiren.

Na sejo v nedeljo popoldne so prišli vsi v zimskih suknjah in večina v škornjih; nekateri so pokašljevali. V soboto ponoči je zapadel sneg, prinesli so ga polno vežo in polno sobo luž.

Hotel jih je osvojiti s silnim, omamnim napadom, preplaviti z obilico besedi in blestečih nagibov za novo podjetje, ki je nujno in povsem potrebno, oviti jih predvsem v neko atmosfero, v kateri jih bo mogoče brezpogojno potegniti za seboj.

Pili so in govorili k sreči o novi cerkvi.

»Menda je ni v celi deželi enake,« je podjetno in takoj navezal župnik ter je bil vesel, da je našel kljuko. »Pa ni to še največ; še več je vredno to, da ste jo postavili sami,« je pobožal in ogreval srca ter potlačil občutek neodkritosrčnosti. Vsaj polovico so prispevali drugi. »Spomenik ste si postavili, sebi in svoji požrtvovalnosti, da ga ne pozabi deset rodov. Prepričan sem in trdno vem, da teh žrtev in teh naporov ne bi napravila in ne zmogla nobena druga fara, zmogla pa jih je vaša gorečnost za čast božjo in navdušenje za dobro stvar.«

Pogledal je za učinkom. Presedali so se na stolih, vrtili kozarec in gledali s premagujočimi se obrazi resno in skromno naravnost pred seboj, na mizo ali na roke. Nekateri niso vedeli kam z očmi in kam s trenotkom ter je zdaj ta zdaj oni z dvema prsti odnesel kupico in izpil več ali manj iz nje. Župnik je bil zadovoljen.

»Jasno in trdno vem, da je ta vaša dobrota in pripravljenost za vsako dobro stvar tolika, da ne bi zatajili ali odpovedali nikjer in nikdar, pri nobeni podobni priliki.«

»Tisto pa že ne,« so hiteli trije, štirje veseli, da so prišli do diha in do besede, ostali pa so mislili prav tako.

»Vem prav dobro, koliko ste trpeli vi vsi in vsak od vas,« je ponovil in jih skušal še bolj raznežiti. »Kolikokrat ste se vi, Bregar, odtrgal od svojega polja in od dela, nujnega dela, in si prišel, dostikrat še s sinom in z vozom in z voli, da si pomagal. Vse vem... Ali pa Glaser: kdo od nas je velikokrat visel v pozne nočne ure nad starim, nerodnim obuvalom, ker je bil popoldne na delu za cerkev pa je moral to nadomestiti in zaslužiti za družino, ki mu jo je Bog dal veliko?... Nihče razen njega samega in pa Boga! Tudi tistih posod vina ni štel nihče in bi jih tudi ne mogel, ki ste jih dali, krčmar, za delavce, kadar jim je zmanjkalo pijače ter je bila naša mošnja prazna. Nikoli niste zahtevali plačila, nikoli niste dajali nerad ali da bi vas bilo treba še le prositi. Bog ve in vam bo povrnil, dasi morda niti tega ne zahtevate...«

Še vse druge je omenil po vrsti, hvalil in božal srca, nazdravljaj in zopet hvalil, da so postali vsi mali in skromni:

»Storili smo, kar smo mogli v svoji mali moči...«

Raztopili so se v leni, uživajoči blaženosti in se ji udali. Župnik je pripravil zanjko.

»Pa še je treba... Nekaj...«

Videl je, da se jih je neprijetno dojmilo. Ni jim prišlo prav. Zato je fino pohitel.

»Ne kaj tako težkega in dragega, kakor je bila cerkev. Bo nam pa vsem v olajšanje in pomoč. Nikomur ne bo žal...«

»Ali posojilnica?« je mešano mislil krčmar.

»Ali zadruga?« je iskal Glaser, čevljar.

»Ali izvozna družba?« so tipali kmetje.

»Bolnico,« je vrgel mednje, da se je posvetilo kakor baklja. Pred njim samim je vzrastla luč kot olajšanje: sedaj je izrekel!

»Bolnico mislim,« je hitel navidezno skromno in neupadljivo, a pazil, da se ne bi ohladili. »Bolnikov je mnogo v našem kraju in sami veste, da jih je mestna bolnica že več odklonila, ker ima premalo prostora. Tudi je že od nekdaj mnogo takih, ki bi potrebovali dolge in skrbne nege. Reveži umirajo, ker ni prave pomoči... Občina ima že sama stroške, ki jo šibijo. Reveži se tako sploh ne morejo rešiti smrti, ako pride bolezen. Počakati morajo in se ukloniti, ko se približa konec.

»In mi, mi jim moremo odpomoči,« je vrgel spet mrežo, zdaj trdneje.

Nihče ni dejal, da ni tako.

Krčmar je začel misliti na kopico bankovcev, ki si jih je že nabral v predalu svoje blagajne; počasi in trudno je dejal: »Težko bo začeti kaj novega; ljudje ne bodo mogli pomagati; revni smo in živimo iz dneva v dan...«

Padla je beseda in vsi so jo pograbili kot rešno: »Revni smo... Ne moremo...« Po vrsti so nagibali glave na stran, dvigali in spuščali ramena, da so jim roke omahnele padale

na kolena. »Krasna igra,« se je zabaval gospod župnik. »Kako neumni so tisti, ki mislijo, da je navadno ljudstvo preprosto in brez igre! Enako in še bolj igra ko mesto...«

Verjel jim je pa, saj je poznal vsakega, kako je z njim. Zbolelo ga je samo to, ko je tisto besedo izrekel ravno oni, ki je na spomlad mislil graditi novo hišo mesto sedanje, še lepšo, še bolj vabečo in zapeljivo. In to, da mu bodo ljudje za svoj strup znašali še več denarja ko doslej.

Stisnil se je in zbral ter zastavil kakor praporščak prapor: »Ako hočemo, zmoremo!«

»Ne bi vse to morda kazalo preložiti na boljše čase,« se je izognil krčmar. Postala sta si nevarna.

Hlastno je posegel župnik, da bi ubranil:

»Bolniki trpe in umirajo! Toliko naših bližnjih...«

»Hudo je to...A kako naj pomagamo, ko smo sami ubogi...«

»Gledal bom, da bo čim manj izdatkov.«

»Ne pomaga mnogo; taka stvar požre, in kar mora biti, pač mora biti.«

Župnik se je čutil zelo ponižanega, majhnega, a je pazno gledal samo naprej kakor borilec v areni.

»Mislim sem na znatno olajšanje,« se je odločil in iztegnil udarec. »V fari je štirinajst podružnic. Lepo je in vse hvale vredno, da ste vneti za božjo čast in čast njegove hiše. Toda, pomislite... ali se vam ne zdi, da je to le preveč...? Vsekakor!... Zakaj toliko podružnic, zakaj toliko stroškov?... Če bi jih bilo polovico manj, pa bi bilo še dovolj. Samo enkrat, kvečjemu dvakrat v letu je sveto opravilo pri nekaterih. Ali se povrne trud, ako jih zato vzdržujemo?«

Vsi so pomislili na svoje domače cerkvice in so molčali.

Župniku je postalo tesno ob tem molku. Pa se je ubranil ter vroč kakor stroj v zagonu potisnil dalje, naravnost in s silo:

»Pomislite samo na svetega Boštjana. Enkrat samkrat je tam sveta maša; na Florijanovo nedeljo, in še v stranskem oltarju je sveti Florijan. No, in pa žegen na veliko soboto. Že sam sem skoraj pozabil, kaka je cerkvica od znotraj... Zakaj stoji še? Ali zato, da je včasih treba nadlegovati farane, ako jo hoče cerkveni oče pokrpati? Pa tukaj takoj pri fari, sto metrov od cerkve!

Prav nobene škode ne bo in veliko nam bo koristilo; podrimo jo in material bo tu, če ne ves, precej pa gotovo! Posređoval bom, da dobimo denar, izposodim si ga, oblast nam priskoči na pomoč, ostalo pomoremo sami in — prihodnje poletje ali najdalje jeseni bo stala na tistem mestu bolnica, v blagor vsem, in to po vaši zaslugi!«

Župnik je gledal ljudi in bi se pri vsem tveganju najrajši smejal. Odboj do revolucije in nagibi meščanske miselnosti so se smešno mešali.

Nastalo je dolgo molčanje, med katerim se mu je zdelo, da se ziblje visoko na nekem mostu, s katerega utegne vsak trenotek zgrmeti nizdol. Vse bolj mu je ugajala ta tvegajoča igra.

Revolucija.

Razen tega je sem iz spalnice vedno silneje gorel ukaz.

Počasi je dvignil začudene oči stari Glaser, ki je imel že skoro bele lase in velike oči, sinje, domala brezbarvne. Bil je dober, tih in mehak, ker je živel v trpljenju...

»Ali se ne bi dalo kako drugače?« Ljubil je cerkvico kakor svoje življenje.

»Ne vem, kako...«

»Tudi jaz ne vem. Vem pa, da mi je ta cerkvica nad vse

draga, da mi je kakor dom. Ko sem bil še otrok, sem jo oblazil od vseh strani; ali kot pastir: poznal sem vsako koprivo ob njenem zidu in vsako razpoko v njem; ob zidu sem kuril v hladnih dneh, skozi okno sem lazil v cerkev, preplezal vse oltarje, vrata sem rezal s pipci, zvonil trikrat na dan ter se pretepal s tovariši, ako mi je kdo hotel iztrgati vrv ali če si je kdo lastil mlade golobe, ki so gnezдили pod streho nad zvonovi. Ob večerih smo se igrali do noči okoli cerkve, pozimi se kepali. Mladeniča in moža me je delo in skrb potegnili drugam, pa sem jo le obiskal, kadarkoli sem utegnil. Saj je bila tam vsa moja mladost in vse moje življenje v tej mali cerkvici...«

Glas mu je postajal vse bolj mehke in proseč, oči so trepetale. Ponovil je čisto tiho, kakor radi sramu. a vroče:

»Ali se ne bi moglo kako drugače...«

Župnika je obšla čudna ginjenost. A je stisnil srce in prostaško poskusil:

»Ali vam ni težko skrbeti za cerkvico?... Stroški so in delo...«

»Res je, a nikoli še nisem radi tega pomislil, naj bi se cerkvica opustila ali celo podrla... Nikoli! In če sem jo oskrboval vse doslej, jo bom tudi odzdaj dalje; in ako mi ničesar ne da za pomoč, postorim sam. Veste, da nimam mnogo in da na tesno živim, a za cerkvico bom vedno našel čas in denar... Saj je moja ta cerkvica! Moj je sv. Boštjan...«

Vpil je, da so mu pljunci leteli z belkastih brk. Oči so žarele in silile ven; to je zgledalo tem bolj čudno, ker je bil obraz sicer silno pokoren in nedolžen. Župnik je čutil vso vznemirjenost in vso ljubezen čevljarjevo.

»In če kdaj ne boš imel, pridi kar k meni!« Krčmar je nagajal.

S tem pa je vrgel župnika iz ginjenosti. Ta je videl, da ima krčmar oster instinkt in se boji bolnice. Ko pride, pridejo z njo tudi novi pogledi v ljudi, novo življenje, občutenje veselja in solnca... Postal je zelo vesel.

Medtem je Bregar ves čas mislil, kako mu krčmarjeva zapeljuje sina, da po večerih poseda pri njej, trati denar in moči, voljo in veselje do dela in doma. Pa je dejal: »Tudi jaz vem, da je močno stara ta cerkev in priljubljena tudi. Jaz sam grem rad tja k maši, pa tudi biro dam vsakikrat, kadar pride kdo pobirat za svetega Boštjana. Pa vseeno mislim, da ta cerkvica res ni tako potrebna, da ne bi mogli živeti brez nje. Čisto prav imajo gospod župnik: podrimo jo in postavimo bolnico! Jaz vsaj tako mislim; drugi pa kakor presodite.«

Drugi so dvignili glave in jih spet spustili, skomizgali z rameni in niso rekli ničesar. Le oči so jim kazale veliko začudenje.

Presodil jih je župnik: Hinavci so in ne zinejo tukaj, govorili pa bodo na široko doma in med sosedi, kako je župnik manj veren ko oni, kako hoče žrtvovati svetišče za nekaj svetnega, kako mu je več za vse drugo ko za božjo čast... Svetišče, cerkev, ki jo je postavila njihova pobožnost in je posvečena samo Bogu, po škofu samem posvečena! Ali ni to že blizu brezverstva?... — Hinavci so! Pastir dobro pozna svoje ovce; četudi trenutno ne pokaže in ne udari, skriti se mu ne morejo.

Pa je zavrgel to žolčno misel in zagrabil drugo: Sprti so med seboj in sovražijo se in niso dobri. Vem, da ni prav in pripadnik sem onega grdega, ki ga ne maram, Macchia-vellija, ako izrabim to njihovo slabost in zlobo, da izvedem svojo misel. A gre za Tvojo voljo, Kristus, in storil bom

vseeno! Iz njihove slabosti bo vzrastla dobrota tisočim, bo kakor iz pognojene zemlje vzšla sreča — Tvoja volja! Oprosti, Gospod, ako sem drzen in delam tisto, kar je samo Tvoje delo — bodočnost tehtam!

Dobro pri sovraštvu je to, da se ne da dolgo ostajati v njem, ker intenzivna zloba utruja in boli. Ko so se možje nekaj časa grizli in jih je župnik pustil, so onemogli. Tedaj je spet začel:

»Glejte, povsod, kjer hočejo ljudje biti napredni in izobraženi, so že mislili na to, da bi postavili ta prekoristen in nujno potreben zavod; kjer pa so res bili pametni in kulturni, so to tudi čimprej storili. Tudi našemu kraju se prav zdaj nudi prilika, da se izkaže zrel in resnično izobražen ter da tako tudi na zunaj stopi v vrsto prvih krajev. Še več: naš kraj bo nedvomno najmanjši med kraji, ki imajo tak zavod. Dozdaj so bila te odlike deležna samo mesta, pa še to ne vsa, naša bo prva izven mesta. Pomislite, naša — prva! Enakovredni bomo z meščani, z domišljajimi meščani, ki mislijo, da so oni sami vse na svetu, na nas pa sploh gledajo ko na hribovce, v vsem manjvredne od njih. Zdaj je prilika, da jim pokažete, da se zelo motijo. Da se maščujete nad njimi za vse zapostavljanje in prezir, ki ste ga doživeli pri vsakem stiku z njimi. In kako bodo gledali na vas ostali, ki bodo zvedeli, kako ste napredovali! Videli bodo v vas junake napredka in kulture!

Potem pa še to pomislite, kako vam bodo hvaležni ljudje. Koliko src, ki bodo uživala blagoslov vaše dobrote, se vas bo z gorkimi čustvi spominjalo! Ne bodo vas pozabili skozi stoletja! Kolikokrat se bodo vaša imena dvigala na krilih hvaležnih molitev k nebesom! ...«

Sredi govora se je prevrgel gospod župnik in ni zdržal. A ni ostal pri lepi in iskreni besedi, nego se je skrbno vrnil:

»Vaša imena pa se vdolbejo v spominsko ploščo!«

Takrat je bil čas za večerjo; po večerji so pili in se šalili, prijazno in lahko. Ko je pri odhodu še enkrat omenil ono vprašanje, ni bil nihče proti temu, da se nepotrebni sveti Boštjan zamenja z novo bolnico...

Župnik je obsedel pri mizi in pil od veselja.

*

Začetkom prihodnjega tedna pride torej uradni konservator, kakor so sporočili gospodje z oblasti. To je pač mogočen človek in kaj, če se izjavi proti župnikovemu načrtu?

A je bil predaleč v svoji misli, da bi ga moglo karkoli vreči iz nje. Dopis ga je samo za kako minuto vzkolebal. Takoj nato se je pripravil za naskok in usločil telo kakor žival:

»Tudi tu pridemo čez...«

Po mraku je dal poklicati Glaserja. Prišel je in župniku se je zdel za spoznanje bolj sključen ko na seji in še vedno žalosten. Določil je njega, ker ga je poznal: upira se in se brani, nasprotuje, ko pa pride do dejanja, prevlada v njem nekaka prirojena disciplina... Sam pri sebi je prevratnik in upornik do skrajnosti, živa revolucija, v družbi pa se do suženjske požrtvovalnosti zastavi za vse kar rabi ali zahteva družba od njega. Poreče mu: »Blagor vseh zahteva to od vas, ljubezen do bližnjega, ki trpi,« in on pozabi na vse, žrtvuje svojo misel in svoje srce — pa stori!

Zato je govoril mirno in brez poudarkov, a trdo in kakor samo po sebi umevno.

»Imate jutri čas?«

»Zima je in dela je precej.« V Glaserju je bilo še nekoliko onega odpora s seje, a pri njem se je kazal samo v tihi rezerviranosti. Župnik ni niti trenil radi nje.

»Vsaj zvečer?«

»Morda ... nekaj ...«

»Vem, da ste človek, ki se smem zanesti na vas. Treba je prebeliti strop nad korom, kjer so tiste stare slike, ki že razpadajo ... In pa napis v granitu nad glavnim oltarjem, na oboku. Vse drugo ste lepo uredili in popravili že prej. Tisti napis in podobe, ki so vdolbene v oboku, bomo sneli, kar bo šlo, kar pa ne, bomo pa izklesali na kak način ... Mislim, da bo šlo čisto lepo.«

Plaho ga je pogledal stari, dobri Glaser in je bil podoben objokanemu otroku: »Ali moram ravno jaz?«

»Nimam nikogar drugega. In ravno vi boste to najbolj znali, ker veste, zakaj gre. In ravno vam tudi najlažje dopovem, da je treba tako, da je to zapoved Kristusove ljubezni do trpečega brata. — Jutri bo moj hlapec postavil oder in zvečer boste prišli pa boste napravili. Prinesite kladivo in kak oster predmet!«

Glaser je trudno odhajal.

Z mrakom je zlezel na oder z orodjem in z lučjo. Nikoli še ni bil tu gori in zdaj je gledal sijajni mozaik in črne, globoke reliefe. Sijali so kamenčki in se svetlikali, da so se mu zdeli kakor monštranca z Bogom. In reliefi, telesa svetnikov; celo življenje je bilo v kamnu.

Trdno se je odločil, da bo storil takoj; pa ga je na odru objela milina in sveta groza obenem ter si ni upal in ni mogel dvigniti kladiva, da bi udaril. Kakor otrok je naenkrat zopet verjel, da so živi in da samo nalašč stojijo tako mirno in negibno, da bi videli, kaj bo storil. Živi so, v resnici živi;

gledajo in zdaj zdaj se bodo zganili. In on jih bo ranil, zarezal jim v živo meso, da bo pritekla kri, rdeča, topla, tekoča, in se razlila po njegovi roki.

Vroča ... rdeča ...

Curek vročine se mu je splazil navzdol po hrbtu, polzel je ko kača.

Stal je na odru in vedno bolj ga je bilo groza.

»Kako gre, Glaser?«

Spodaj je bil župnik. Stresel se je kakor dete, ki so ga zasačili pri napačnem dejanju.

»Glaser!«

»Tu gori sem.«

»Kako gre?«

»Ne upam si, gospod župnik ... Svet kraj je tu in ... in oni so živi ...!«

Onemu spodaj se je zamajalo pod nogami. Oprijel se je za oltar.

Sunkoma pa je spet vstal kakor steber sredi potresa.

»Otrok ste, Glaser!«

»Ne, gospod, res je ...«

»Tepec,« se je dvignil oni spodaj in pregazil vso grozo.
»Da vidite ...«

V pol minute je bil na odru, iztrgal Glaserju kladivo in udarjal, udarjal ... Divje, kakor človek, ki ubija hlastno, da bi prej minila groza ubijanja. Če ga v tem trenutku zruši Gospod, ko skruni njegovo hišo!

Cerkev je molčala, obrazi svetnikov so ostali mrtvi; v oddaljenih kotih se je hahljal odmev.

»Kako le živi! In Kristusova ljubezen zahteva ...«

Zibalo se mu je in tesno se je oprijemal lestve. Izmučen se je sesedel ob oltarju na leseno stopnico.

Čakal je, kdaj bo Glaser udaril.

Ob prvem, še rahlem in vsem boječem udarcu — tako se otrok še vedno boji živega konja, dasi ga je ravno prej že nekdo ukrotil; dotakne se ga nalahko in hitro odmakne roko — je potihoma odšel proti vratom.

A ni mogel spati, ker je bil izčrpan do konca.

Vrnil se je. Ko je zaklepal vrata župnišča, je slišal, da se je v cerkvi nekaj zrušilo in luč je ugasnila. Vzel je svojo in hitel z veselo mislijo: »Zdaj je padla velika plošča z vrha oboka. Zdaj pa naj le pride gospod konservator!«

V cerkvi je bila tema.

»Ali je že gotovo, Glaser? Ste jo?«

V cerkvi je bil molk.

»Glaser!«

V cerkvi je bilo polno prahu.

»Glaser!!«

V oboku je bila velika luknja, na tleh kosci razbite plošče.

Župnik je zdivjal po lestvi navzgor. Na odru leži Glaser na trebuhu, glava mu visi na robu, v stisnjeni roki drži dleto, zraven leži kladivo, čez čelo in čez levo sence do ušesa se črni krvava proga, iz katere kaplja kri. Leva roka je zvita pod glavo in je krvava. Tudi dleto.

Ni se zavedel.

Župniku je bilo, da bi zakričal od groze.

Dvignil je težko telo in ga nesel navzdol da se je lestev šibila in cvilila v klinih. Ko je prišel do tal, so mu klecala kolena. Naložil si ga je in ga nesel po ledeni poti proti župnišču. Hladen veter ga je preletel; videl je, da je tudi Glaser brez suknjiča.

Tisti trenotek se je zganil.

»Saj so vendarle živi... Zakaj ste potem dejali, da niso.«

In čez nekaj časa spet: »Kri, njihova kri je na mojih rokah, in nož... Zakaj ste dejali... Sami ne veste...«

Vrgel je dleto od sebe in zopet utihnil. Župnika je stresalo.

V sobi ga je obrisal in obvezal. Nato ga je položil v svojo postelj ter prebedel pri njem do jutra.

Okrog dveh je odprl oči in oči so bile vse blodne.

»Ali ste vi gospod župnik? Zakaj ste dejali, da niso živi!...«

Župnik se je zgrudil pred Križanega.

»Kristus, zakaj nisi udaril mene, predrzneža! Zakaj si hotel, da je žrtev nedolžni? Udari, udari vsaj zdaj! Naj umrem.«

Kristusov obraz je ostal mrtev.

Ob napovedanem dnevu je prišel konservator, mlad človek, ki je ljubil župnišča. Bil je pri župniku na obedu in je pil župnikovo dobro vino. Proti večeru je vprašal po cerkvi svetega Boštjana. Šla sta in v cerkvi je bil že mrak. Na tleh je ležal omet in kamenje. Od tistega večera se ga ni dotaknil nihče.

»Ali je že odpadalo?« je vprašal.

»Da.«

»Potem bo pa itak popolnoma neohranjeno, ako je kaj.«

Ko je odhajal, je župnik blagoslavljal njegovo plitvost in svoje vino.

Glaser je dobil tisti večer pljučnico. Bledel je o krvi in o tem, da so živi. Nihče ga ni razumel... Ko je prebolel, ni mogel vstati in je ležal še celo zimo pri župniku. Ta je podpiral družino in dolge dneve presedel pri bolnikovi postelji.

Ves čas se stari Glaser ni dosti spominjal na podrobnosti tistega večera. Župnik pa je nosil težak greh.

Trpel je silovito, z razdvojeno dušo je živel kakor senca: greh proti hiši božji? proti nedolžnemu? in ali je sploh prav?

Dolga zima in samota mu je pila pogled in moči.

Ko pa so se tajali bregovi, je dobil od prijatelja z ordinarijata privatno sporočilo.

»Prišla je vest k nam, da se baje preveč brigaš za svetne stvari, cerkev pa ti je prazna in neobiskana; da se ne trudiš za dušni blagor črede, ki ti je zaupana, nego jo puščaš, da blodi. Morda je dekan, morda kak sosed ali celo tvoji farani.«

Vrglo ga je iz skepse in neorientiranega, topega brezdelja. Zdrava, solnčna, silna in elementarna narava se je poslednjikrat in zmagovito vzpela ter vrgla od sebe vse, kar je na njen plašč vrgla kakršnakoli tradicija ali vzgoja.

Hinavci ste, sobratje v Kristusu, služabniki božji! — Morda pa ste le slepci ... A jaz pojdem, pojdem ...

Sam, sam je stal pred seboj in je začutil neizrečeno radost v duši in mir, mir.

O mraku je klečal pred lesenim križanim in se pogovarjal. Naenkrat je očrneli Kristus oživel in stopil navzdol, da je župnik od začudenja vstal in se hotel umakniti. Kristus pa je stopil tik do njega in ga prijel za roko: »Zakaj se me bojiš, sin? Nočem tvoje svete groze. Izvil si se iz objetja ljudi in stvari, sam stojiš pred menoj. Pozabil si na vse, kar je in kar je bilo, in si hotel samo dobro. Moj sin si zdaj, zakaj se me bojiš?«

Župnik je klečal na tleh: »Hvala za to besedo razrešenja, Kristus, Križani, brat moj Veliki, Večni!«

Kaplan je gledal, da se pne iz župnika orjak v nebo; z

eno roko drži svet, z drugo je ujel nebo. Prinesel je vaze in slike in knjige, tudi marmornatega Kristusa.

»Prodajte; naj bo za bolnico.«

»Za to ste prinesli?«

»Klonem pred idejo.«

»Dušo tudi? Celotni?«

Kaplan je pomolčal in nato dejal suho:

»Ne.«

»Potem ne vzamem. Zdaj še ne. Tudi vaša duša bo prišla za menoj.«

Na cvetno nedeljo je župnik blagoslovil temeljni kamen. Tudi kaplan je bil poleg in je iz daljave odpeval.

Na veliko nedeljo pa je župnik bral pred oltarjem list o starem kvasu.

In je v silnem doživetju obrnil: »Zakaj zdaj je naše odrešenje bliže ko takrat, ko smo vero sprejeli.«

Ko je končal, ni bil zadovoljen. V klopi pred oltarjem je sedel kaplan in ko ga je videl, se mu je zasmilil. In je še dodal:

»Zgoraj je Bog, spodaj je zemlja in mi. Ne silimo od nje in Bog bo dal pravo srečo. Amen.«

Zavpil je zadnje besede in dvignil roke, da mu je knjiga evangelijev padla iz njih.

Ministrant Gabre je pobiral evangelije.

Po maši so se ljudje s čudenjem razhajali, kaplan je trpel v svoji sobi, župnik pa je stoje jedel v svoji sobi velikonočno jagnje in imel občutek, da gre v silno praznino, a da je ves lahak, svoboden in miren ter da se vrača domov.

Naš hlapec Lovre

OJA, je zazehal, bog ve, da sem truden.

Po 2½ m visoki žični ograji so se zaganjali proti njemu grofovi volčji psi. Dva sta že zdrvela okoli novega hleva, ki stoji na dvorišču že tik ceste, da ga sprejmeta pri vhodu v graščino Radslavdvor. Nenadoma sta skočila pred njim na prizidek, da se jih je Lovre resnično ustrašil — še ni dolgo tega, kar so ti volkovi obgrizli janeževske krave; odskočil je, potem pa se zasmel nekako samemu sebi in pospešil hojo po beli cesti.

Saj sem bil tukaj doma, kakor doma, preden je vaša volčja mati prišla v ta kraj.

Tako se jim je zasmel in še ena misel mu je prišla, ki bi jim jo najrajši povedal, tem divjim psom, ki varujejo kokoši. Kaj pa je prav za prav drugega tu, ko sama bela kokoš, kamor pogledaš! Ali je bilo vredno, da si grof Kinsky kupuje tak grad?

In vendar zdaj stari Lovre ni mislil do konca, kaj to njemu mar. Niti smeh, ki ga je bil v dobri volji namenil psom, mu ni bil več všeč. Zbolel ga je, kakor da ni navaden, temveč pravi Lovretov smeh in Lovre se je smel, kadar je bil žalosten. Tako je bilo vedno z njim, že dolgo, še ko je bil tu pri Jošku za mlinarja in se mu je bolje godilo ko zdaj.

Pogledal je še enkrat proti vodi v vrt, kjer se je dvignila zvišana stena hiše. To je grad. Staro je samo še tisto krilo ob cesti, od tam pa se je razpredla že divja trta, ki leze po

ograji za njim, da skozenjo in skozi slak komaj vidiš rjave, velike kurnike, kakor hiše. Voda teče v ozadju popolnoma tiho in se pod steno skrije, kakor da bi poginila. In spet se je zdelo Lovretu, da vidi vse belo, same kokoši. Ljudje so že vsi pomrli, pri Jošku gospodari žival, kokoš in volcje. Tako je zdaj na kmetiji, kjer sta nekoč pela žaga in mlin.

Zahajajoče solnce je vrglo veliko senco z brkinskih hribov. Čutil je, kako mu je pohladila čelo in obrisal si je potni obraz enkrat za vselej.

Aha, hvala Bogu. Salamensko me je danes prepeklo, ti duša ti.

Obračal je v roki svoj veliki rdeči robec in je videl, da je moker ko luža. Šojeta. Lovre je imel navado reči šojeta ali pa urbas in konjič. Sceloma obriti in zato nekoliko naježeni obraz, ki se mu je jako potil in svetil, je ob taki besedi sijal tudi dobrodušnost. O, morda je bila ta dobrodušnost prešla v tisti žalostni smeh. — Oguljena polhovka mu je za lek zdrsnila z gladke lobanje, da je z roko loveč kar zaplesal po cesti, kakor je bil truden, z levico pa je previdno od sebe držal kanglico mleka, ki ga je Lunjevka pošiljala svoji materi Mostnarici. Človek postaja odroččen. Ustaviti se je moral, da spravi robec v žep. A ne, da bi bile hlače preozke; kakor je bil debelušen, so mu vendar pahljale ob bedrih, ko je zapihal prvi popoldanski vetrič po ozki dolini. Zdaj mu je še suknjič zdrsnil z ramena in se je Lovre naenkrat okregal, da prepočasi hodi, ker ima še tako daleč do doma. Tako, zdaj si ga je popravil in lahko gre; doma je še polno dela in sam bog ve, zakaj ga pošiljajo v soboto od hiše, zvečer pa bo komaj do teme pospravil in pred hišo posnažil, kakor je pri gostilnah navada, da gospoda iz mest lahko kam sede in, ko je dobre volje, tudi hlapcu kaj da.

Nad reko se že dviga večerna meglica, vije se po dolini in sega iz jelšja na breg, na njive in ponekod prav do ceste. Solnce se je uprlo v robove, v farno cerkev, poglobilo se je nebo, nekako odmaknilo v daljavo od belih zidov in od zvonika z bliščečim jabolkom.

Hm, grad Radslavdvor! Pa se je reklo pri Jošku, gospodinja še zdaj živi, otroci so šli po svetu, fantje ko gore.

O, Lovre zna! Nič ne bo mislil o tem.

Pa je bilo, preden je začelo propadati, bogastvo. Posestvo, sam log je bil vreden kmetije, žaga je delala in mlin. Letni dan se ni kamen ustavil, Brkini so nosili k Jošku in Čiči in Pivčani so vozili. Kakor da bi bil Lovre gospodar, so ga častili, vsega bi bil dobil od njih, pa ni hotel. O, Katri bi ne bilo nikdar zadosti.

Le daj, smejaj se, norec! Za gospodarja se boj, propal bo, ker mu ti kradeš moko, po pol kile moke na teden! Kaj bom kuhala, pa ne pomisliš.

Tako jo vidi na otoku v mraku sobot, ko je bila še mlada in jima je že narastla kopica otrok. Krasti je moral, ker je tako velela, kajti zaslužek je bil premajhen; vsak večer je dokladal v mešiček, kolikor je le mogel, potem pa je prišla Katra in ni bilo nikdar dovolj — pa ne en mesec ali dva, tudi ne leto ali dve, deset let, petnajst.

Kral ne bom...

Še se vsega dobro spominja. V začetku se je smejal, ali pa se je res smejal tudi pozneje?

Kral ne bom... Rekel bom gospodinji, naj mi povejša plačo, o svetem Jurju bom rekel.

Da, enkrat je storil, dali so mu priboljšek in drugi mlinarji ob Veliki vodi so kleli, ko so zvedeli.

Ako je Joškovki prav, da plača posle boljše ko mi, naj

plača in še okradejo naj jo, ker je neumna. Tako so presodili gospodarji in glasno povedali tako, da je popal njihove mlinarje strah ob Lovretovi drzni misli. Katra je imela prav. Saj ne bo delo nikoli plačano, da bi rodbina živela od njega. Nikoli. In Lovre ni vedel nič več kako, ne kako dolgo bo to. Kako dolgo bo to, da bo kradel...

Počakaj, da Jože doraste in Frane in Katrica!

Oj, to je bila zdaj lepa misel. Odrastejo in ne bo več kral, ker ne bo treba, ker pojdejo služiti.

Pa tudi iz tega ni bilo nič — vedel je, da ne bo. Kako bi ne vedel — in vendar še upal, vsak dan znova verjel?!

Jože in Frane sta šla za pastirje, Katrica je pomagala doma in je prala, pridni so bili in so ubogali. Hvala Božu, da vsaj jedli niso doma. Ne bilo bi dovolj, ako bi še toliko pokradel. Zdaj sta že oba prevelika in bi rada prišla kam za hlapca. Jože je bil eno leto, pa — ali ni boljše, da gre zidat? Tam je vendar kak sold za obleko in če misli kam iti. V Ameriko, pravi, bi šel. No, saj je tudi pametno.

Katra je vse dobro vedela, dobro je gospodarila Lovretovo hišico v Stopah. In hčer je poslala v mesto, potem je šel za njo tudi Frane. Da, hči je bila pridna, Frane pa ne. In tudi Jože je vse zapil. Velik ko gora, močan. Ali bo kdaj toliko pameten, da se oženi? — Nikoli.

Tudi to je Lovre že dobro vedel, na tihem je vedel, katera bo vzela Jožeta — bajtarja? Ne bo je in Jože se bo zapil.

Tako je Lovretu ostal tisti smeh, tisti žalostni smeh, ki se mu je zmirom prikral na obraz, če je bil jezen ali pa če je bil sam. In dobrodušen je bil nekoč — preden je službo v mlinu izgubil. Gospodarji so enkrat stopili vkup in so rekli, da mlinarji kradejo kakor srake. Vsi mlinarji kradejo. Ali ni

rekla Katra že davno tako? Res, da so kradli, in morajo tako, le on ne bi smel nikdar več, ker si je enkrat povišal plačo in so jo morali zvišati kmalu povsod. Zato pa so ga tudi vsi gospodarji vzeli na jezik in njihovi podrepniki so kazali na Katro: glejte, Joškovo bo znesla v bajto.

Joškovo je propadalo, velika kmetija je šla v nič, na vseh krajih po zlu. Samo zmajal je z glavo, če je pomislil. Tako bogastvo, polno odrastlih otrok, fantje, ko gore, vsega dovolj, da le dobro poprimejo. Pa da je on kriv? Ne, Lovre tega ni razumel, vse dobro jim je privoščil, čeprav je na stara leta moral za hlapca drugam.

Ali vam je Lunjevka dala en kozarček preveč, Lovre? Oj Lovre!

Stara Mostnarica je po navadi zategnila njegovo ime, ko je šla mimo njega na vrt, kjer so stale nedeljske mize.

Nič, pa še to pograbilim — je odgovoril iz svojih misli. Telo se mu je v sklepih dvignilo s široko obleko vred, kakor kadar se je pripravljajl v tek, in omahnilo trudno nazaj. Dobro mu je del mrak, predramil ga je, da je videl, kako se je pred hišo kadilo, ker je prenadebelo grabil kamenje, seno in prah. Potem je za hip obstal.

Široko dvorišče in cesta, bela državna cesta, sta bila pometena in snažna. Ljudje so se vračali z dela. Farni zvon je zapel Zdravo Marijo.

Tako je pripravil s svojimi žuljavimi rokami nedeljo — saj je morda zato tako dolgo ostal pri Mostnarju za hlapca, radi takih večerov in prazničnih dni; a sam je ni čutil ta večer, ves je bil od truda in vsega pijan. Pa Mostnarjevi so bili dobri z njim. to je vedel in jim je bil zdaj bridko hvalen, ne kakor tujcem, neka vera v dobro je bila tu doma — tudi zanj.

*

Nedeljsko solnce se je prešerno sprehodilo po belem dvorišču in ustavilo pred gostilno, pa jo zviška oprezalo že precej časa, ko so šele prvi možakarji prikorakali od velike maše čez most. Prišli so na tlak pred Mostnarjevo trgovino, tam so šli nekateri kupovat, drugi pa so samo pogledali v izložno okno, se obrnili spet proti reki in v modrem razgovoru čakali, kako pojdejo mimo ljudje. Ljudje pa so bili doma iz vasi z desnega brega in so bile med njimi, med gospodarji in ženami v črnem, tudi deklice in dekleta, v belem in pisanem, ki so dobro vedele, da gredo čez široki most, kjer se jih dobro vidi in lahko primerja. Včasih se kak mož ali fant od sreče ni mogel premagati, poslovil se je in zapustil moško družbo, da lepo pospremi kako deklico, ker se mu danes mudi domov. Lahko pa bi šel pit, igrat na karte ali krogle, kakor delajo najemniki in prekupci, in še kam v bližnje vasi kaj pogledat na shod in ples.

Danes je ustavil ljudi nenavaden obisk. Prišli so komedijanti. Ravno kadar je bilo največ ljudi pred Mostnarjem, se je iz ovinka pod Brinjevko prikazal velik zelen voz, ob jarku pa je zagorel dečko gnal rjavca medveda.

Pleši, pleši medvedin...!

Brkinom se je zdelo, da že slišijo godbo. Počasi se je pribalala vsa komedijantska družba, zapeljali so v senco in se resno držali, tudi pozdravili so svečano, kakor je vsak član potujočih družin že od rojstva navajen. To je bilo nekaj, kar so imeli s seboj, čeprav ni nihče vsega videl, ker se ljudje kar niso mogli nagledati medveda in opic, a posebno medveda ne. Ko je gospodar komedijantov to videl, je dal znak, plesalec je udaril po bobnu in popeljal kosmatinca na sredo dvorišča, začela se je prva predstava.

Tretja predstava se je končala ob treh. Ves čas je bilo

polno gledalcev. Z vseh strani se je trlo ljudstva, tako da so orožniki prišli delat red. Celo gosposke kočije in avtomobili so se ustavljali, ker so si gospe in otroci zaželeli, da bi jim medved plesal ali opice zlezle na voz. Tudi v odmorih je bil hud vrišč, prerivanje in suvanje, saj so se otroci za vsak nič sprli za samo medvedjo bližino na primer, kar pa se je navadno končavalo v jarku ali že gori na gmajni.

Pravijo, da postane žival divja od ljudi in je morda tudi res tako. Sredi hruma in trušča valujočih množic, v soparnem popoldnevu, ko še jesenski vetrček ni zapihljal od Snežnika in solnce kar ni hotelo stopiti iz njiv Osovnega brda, po treh urah muk in neumnega plesa se je medved uprl.

Metala sta se, menda že tretjič ali četrtič. Gonjač je bil krepak mož, najbrže gospodarjev brat, ubogal pa ga je kakor hlapec in njega je poslušno ubogal medved. Vse je naredil z njim. A vendar so vsi videli, da je bila žival zelo težka, vse kite v rokah in vratu so se mu napele, kadar se je naslonila nanj. Med plesom je medved pešal, truden je bil in, ker je bil star, se je leno premikal, včasih se niti zmenil ni več za ropotanje po bobnu, saj so ga oglušili ljudje z večnim vikom. Prav pameten se mi je zdel, njegova trma mu je dajala še strašnejšo moč in nevarnejši je bil, kar je gledalce neznansko vleklo. Trli so se okrog malega prostora, da bi bolj videli, od zadaj pa so jih še novi pritiskali, tako da so se morali z vso silo riniti nazaj, da si ohranijo dobro mesto in vendar ne pridejo zveri preblizu. Opice so pozabili, vse je bil medved, ki je s povešenima prednjima tacama plesal pred bobnom in sivo oblečenim možem, kakor da stoji na žerjavici in prestopa od bolečin. Bolečin ni nihče videl, tako ima medved zarastel obraz. Šele kadar se meče, se naenkrat pokažejo lica in se nekoliko dvigne glava — kakor na smeh.

Tako sta se držala v križ, v tekočem gonjačevem znoju in cestnem prahu sta sople, silna moč je bila med njima — človek in zver. Trikrat je medved padel, zdaj pa se je uprl. Pograbil je roko nasprotnika z enim udarcem, kakor da mu jo je odtrgal se je povescila in se ni dvignila več. Medved je legel nanj in rohnelo je v njem. Potem se je leno nevoljno dvignil in šel.

Ljudje so zagnali krik. Gonjačeva žena in gospodar sta odnesla ranjenca v senco. Tja so mu nesli pijače in mu naložili, obvez da se je komaj ganil. Medved pa je počenil v solncu na tlak, prav pri vhodu v Mostnarjevo hišo. Nihče se v prvem hipu ni zmenil zanj, ker so mislili, da je gonjač težko ranjen in bo kmalu umrl. Mogoče je imela tudi žival slabo vest. Kakor kdo, ki se je odrekel vsemu v topi žalosti, tako je viselo kosmato truplo v kožuhu umazanih dlak, padlo popolnoma k zemlji in obležalo. Mimo so hodili ljudje, pivci in tujci, resno so se držali, ker se zveri ne boje, govorili so brezбриžno naprej, z drugim pogledom pa so sumljivo opazovali pošast.

Ob vežnem stebru za medvedovim tilnikom se je ustavil Lovretov Jože. To nedeljo sta z očetom že spila nekaj po pollitrov vina. Saj sta služila oba in vse leto delala, zdaj pa, na jesen lahko popijeta kozarec dobrega vina. Vse drugo tako ne bo nič. Mati čaka doma in bo prišla po nakup za Lovretov denar — Jože je dal, kar je mislil, drugo pa bo zapil. Kdo more njemu kaj!

Zato gre zdaj Jože ven, očetu je plačal pol litra, kakor se sinu spodobi, in lahko leže v senco, kjer bo sam, brez ljudi, ki so neumni.

Kaj ne vidite, kako so neumni?

Tudi če Jože na gostilniškem pragu stoji in hodijo vsi

mimo njega, mu ni mar za ljudi. Visoko telo v temni obleki iz navadnega blaga, ki je široko razpeta in na prsih odprta, nekako navržena čez pisano srajco, v kolena pa nagubana od sedenja, enako nagubani rokavi dolgih rok, nad zagorelim in razoranim obrazom, nad ovelimi lici ob strani svetlih brk in zaspano modrih oči — klobuk, to je Jože. Večji, dosti večji in močnejši od očeta in skoraj od vseh, len pa skoraj ko tale medved, ki se je, ko je boječe mimo prilezla Lovrečka, odmaknil in spet počenil, potem se pa udobno naslonil nanj, na Jožetova široka kolena, da bi zaspal.

To je bilo Jožetu več ko preveč. Že prej je bil zver dvakrat sunil, ker je ležala preblizu, zdaj pa je kosmatinca krepko brcnil z desno nogo, s čevljem številke 48 in Olasovega domačega dela. Medved se je samo obrnil. Vjel je desno roko, pa jo je krepko stisnil. Jože je premaknil drugo nogo in jo priložil kosmatincu na stegno, da je medved popustil in se odmaknil. Iz ranjene roke pa je curljala črna, težaška kri.

Lovrečka ni videla, kaj se je pripetilo njenemu sinu, bila je takrat že v trgovini in marsikaj nakupila. Okoli Jožeta so se zbrali tuji ljudje, ki so bili takrat blizu in so vse videli. Jože jih je poznal, a se ni zmenil za nje, tudi roke ni dvignil in so ga vsi poznali, kakor bi ga spoznali potem, da nobene ne reče in niti ne pogleda krvave rane. V tistem hipu so pozabili, da je star že štirideset, velik je bil in močan, junak v najlepših letih, niti ganil se ni od medveda. Kadar sta se pogledala, so ljudje lovili njune oči s svojimi začudenimi, odprtimi kot pri otrocih in šolarjih. Počasi so zakrili svojo neumno čud in se naredili kakor da je vse prav, pri sebi pa so govorili nehote ostanke krepkih besed in se rahlo smejali iz oči v oči.

Mimo so po državni cesti drveli črnoblesteči avtomobili

in žametno obložene kočije so se prevažale za pari okrašenih konj, ki so takrat še nosili mrežice iz belega blaga, da jih je branilo muh. Včasih se je dvignil na cesti prah in zakril solnce. Sijalo je že poševno, v Dolščah so padle podolgaste sence, nad reko so legle topolove, samo kostanjeve z Mostnarjevega vrta še niso presegle dvorišča. Jožetu je sijalo naravnost v oči, v kapljah krvi pa je odsevalo, da so padale v prah kakor biseri.

Prav ti je, ko brcaš žival, ki ti ni nič naredila — mu je dejal oče in ga strogo premeril. Jože je molčal. Ali je sploh mogoče dobro premisliti in dati odgovor? Zdaj ni bilo niti časa, kajti Lovre je šel kar tako mimo, pozibaval se je med ljudmi, ki so zatopljeni v resne in živahne pogovore stali na cesti in se le sproti umikali od nje. Ob tem času se je hodil navadno že preobleči, zato je tudi danes mahnil proti mostu, po ozki cesti, in bi bil morda nevede prišel do Stop, ako bi ne srečal nikogar. Jože se je še prej vrnil v gostilno in začel piti na svoj račun, kar je pri njem pomenilo, da naroči pol litra in en kozarec; plačati je tako moral vedno sam. V mraku je bil že res pošteno pijan, bolj nego oče, ki je do takrat že menjal nekatero družbo, slivovec pa pil v trgovini, kadarkoli je stopil tja. Bolj pijan je bil. Nehote se je vrnil na prag, kjer ga je popoldne medved oklal; kakor zločinec se je vrnil na svoje mesto, da se je še očetu čudno zazdelo. Tam pa mu je postalo naenkrat slabo, ko se je sklonil, da vidi, kje leži medved. Mogoče bi se prevrnil po tleh, ako bi se ne naslonil nanj drugi pijanec, ki je sicer dosti manjši, a bolj trdnih nog. Na štirih sta stala prav dobro, potem pa sta se pogledala in se jima je vrnila tudi zavest. Razlezla se jima je po obrazu, da niti spregovoriti nista mogla takoj, kakor bi rada, ker sta bila dobra prijatelja.

Lovre je šel takrat mimo, v trgovino je šel, da končno zve svoj račun, in je oba dobro videl, še zasmilila sta se mu prvi hip, kakor nikoli prej, posebno sin se mu je zasmilil, ki ni bil več velik in brez moči je bil.

Domov beži, klada, junc!

Ustaviti se Lovre ni mogel, ker so ga noge še dobro nesle v določeno smer.

Pri obračunu pa je zajokal. V vežo je zadonel njegov glas, da je bilo trgovcu in vsem domačim kar sitno. Kdo bi mu storil krivico, Lovretu?

Ne, ne! Vi ste me tu osleparili, stara ni vzela toliko blaga ne tobaka na moj račun. Bog ve, da to ni prav.

Mogoče je isto ponovil desetkrat, drugih besed ni našel, saj se mu nekaj ni zdelo jasno, od nekda j ne jasno. Ali je bilo to spoznanje, da je popolnoma sam? Popolnoma sam. Jože se je zapil, tudi Franc se je zapil, ki ga že dolgo ni bilo domov, a Lovre ga je videl — v lepi obleki je prišel domov, da bi mu naredil veselje, pa ni bilo res. Nič ni bilo res, vse je bilo laž, vse je laž.

Lovre ni več glasno tožil, le v presledkih se mu je utraval iz srca stavek brez zvez. Šel je iz velike Mostnarjeve hiše, opotekel se je, kakor da mora ven, ven, daleč od vsega. Na pragu je čutil, da sloni Jože še vedno tam in po glavi mu je zarezal občutek, da je še vedno tam, da niti nima volje in nima moči, ganiti se z mesta. Zdelo se mu je, da je njegov sin priklenjen na gostilniški prag, k močnemu stebbru priklenjen kot velika ukročena žival, in ta žival — kakor da je on sam in se nikoli ne osvobodi. Z vso svojo močjo ne pride nikamor, noge ga ne neso naprej, njegovo telo je težko, v glavi čuti razgret oblak, od zunaj je nekaj udarilo vanj in ga omotilo.

Nisi moj sin, pijanec si — je ponovil in ni vedel, da je že daleč, tako da ga sin ne sliši. — Nisi moj sin, junec!

Tako je zajokal, da so se ljudje z vseh strani, z vseh štirih cest, z državne, z deželne, s stare in nove, ozrli nanj. Videli so ga, kako je na mostu postavil, se ustavljal, opotekal in spet zravnal. Govoril je, včasih naglas, kakor krik je bilo iz vsega kar je sam pri sebi brbljal in se je zdaj stokrat ponavljalo. Dogajalo se je zdaj v njegovi razbeljeni glavi vse še enkrat in hkrati, kovalo, zvonilo in rezalo brez prestanka.

Solnce se je takrat že prevrnilo in obsijalo svet z druge strani. Na površini reke so se vjeli poslednji žarki in zabliščali ljudem v oči. Ob svojih dolgih sencah so se poslavljali in se v blesku več niso razločno videli, zazdelo se jim je neprijetno, pa so postali še nekoliko tam in še pomislili. V tistem blesku se je nekdo zasmel, tako tiho se je smejal, da so ljudje le zato vedeli, ker ni več jokal in niti z besedico več izdal tistega ognja, ki je zdaj dogoreval v njem.

Ti si junec, junec si, Jože.

In se je zasmel, da se mu je žolta svetloba odpadajočega listja zlila v obraz.

Ljudje so se te podobe spomnili, ko je Lovre umrl. Na mrtvaških deskah v njegovi bajti so ga pognili s črno, prosojno rjuho, ki so mu jo Mostnarjevi poslali, ker ga vode-nice niti največja skrbnost ne bi rešila. In res je bilo tako, na njegovem licu je bil spet smeh. Rešila ga je smrt.

Mirko Javornik:

Balada o cigareti

NI bilo še popolnoma svetlo, ko je Petra prebudilo godrnjanje in preklinjanje. Železniški čuvaj je stal pred njim in ga z zaspanim glasom pri vseh hudičih izpraševal, če ve, da se za mejo ob progi ne sme spati in da ga bo dal zapreti o prvi priliki, ko ga spet dobi.

Sprva ga je jezilo, da mu čuvaj ne da miru in je hotel odgovoriti tako, kot ga je oni nagovoril. Potem, ko se je že docela predramil, se je domislil, da se ne izplača in da mora čuvaj tako delati. Saj je v službi zato.

Vrh tega se je spomnil, da je nedelja in da se je bil včeraj namenil, da gre danes v mesto. Zato je samo malo zamrmral in se odvrnil počasi po stezi proti postaji. Čuvaj je odšel na drugo stran in je žvižgal. V somraku Peter ni mogel ločiti, kdo je na postaji; luči so leno mežikale in nekje se je zaletaval zaspan petelin.

Ustavil se je precej pred postajo. Tam, kjer je vedel, da obstajajo ponavadi zadnji vozovi tovornih vlakov in je čakal. Vmes je mislil, kaj bi danes v mestu. Morda bo katerega dobil. Jožeta, ki dela na stavbi ali pa Janeza, ki se mu dobro godi zdaj, ko je pometlač in ima stalno delo. Ali pa še koga drugega. In niti se mu ni zdelo več neverjetno, da bi še sam kaj dobil. Ves teden je lazil po deželi, pa ni nič. Kmetje sami delajo in če je človek raztrgan, ko pride vprašat za delo, že mislijo, da ni pošten. Ampak živeti se je pa že dalo. Bolj kot v mestu. Jesti je dobil, kjer je vprašal. Na kmetih človek lažje vpraša in kruha dajo povsod, čeprav ne dela, in

denarja. V mestu takoj poznajo, da si brezposeln, in hite zaklepat in gledajo za policajem. Toda zdaj bo kmalu zima in bi bilo prav, če bi kaj zaslužil in dobil kje stan. Lepo bi bilo biti za hlapca, pri konjih. Tam je toplo in ni zmeraj isti dolgčas kot na stavbi, kjer vlačiš opeko tedne in tedne, da navsezadnje že vse rdeče vidiš in so roke zvezane in hrpave kakor strnišče.

»Bo, kar bo,« se je odločil, ko je izza ovinka prirohnел vlak in počasi vlekel neskončno vrsto voz mimo njega. Prihulil se je in štel po barvah: les, les, premog, les, živina, živina, les, les, avtomobili, les, prazno. Stroj se je ustavil in Peter je počakal, da je ropotajoče zadevanje preletelo vso vrsto, potem je sklonjen zlezel do zadnjega vagona in sedel na odbijač. To je že bogve kolikokrat naredil in ko je vlak potegnil, je izginila še tista drobna skrb, da bi ga mogel kdo dobiti. Salutiral je razburjenemu prometniku, ko so vozili skozi postajo in potem je šlo naprej v uspavajočem potezanju in trganju odbijačev.

Peter je gledal dim, ki je ostajal v skoraj negibnih svaljkah za njim in pomislil: »Dobro vozi.« Vedel je te stvari, ker je bil včasih kurjač in se je vozil pozimi in poleti pred vročim ognjem. Parkrat se je bil napil in so ga brž odslovili. Dobro, da ni imel žene, ne nikogar. Lucija iz svetoivanskega predmestja ga je najbrž pozabila kot on njo. Samo kadar se vozi takole z vlakom, se je spomni, pa začne takoj kaj drugega misliti, da mu ne bi postalo hudo ob spominu.

Vlak je kakor k sreči ustavil pred mestom, ni smel v postajo in Peter je brez hudih okoliščin skočil na cesto in jo med vrtovi mahnil v mesto. Tu nekje v predmestju je stanovala sestra. Njen mož je bil sluga v tovarni in je nosila klobuk. Ni šel nikdar k nji, ker mu je prepovedala, ko jo je

prvič obiskal. Zaradi otrok, je rekla. Peter je vedel, da jo je sram, in je vzdihnil in šel. Samo enkrat in potem nikdar več.

Ceste so bile še prazne, le avto z vodo je škropil po njih. Peter je moral v vsaki ulici skakati, da ni dobil vode v čevlje. Šofer ni hotel skrajšati curka in se mu je smejal. Petra to ni jezilo, kolikokrat so se mu že ljudje smejali, jezilo ga je samo, da se je avto lepo ognil gospodu pred njim, ki je v lepi obleki hitel najbrž na vlak. Skoraj bi bil zaklel nad krivico, pa se mu polikani gospod ni zdel kletve vreden.

Dobro mu je delo, da ni bilo nič ljudi po cestah. Bal se jih je. Tega si sicer ni hotel priznati, govoril si je, da jih le zaničuje. Včasih se res ni nikogar bal, zdaj pa je to neprestano potikanje in trkanje na tuja vrata in prosjačenje in odvisnost, ki je ni urejevalo nobeno pravilno, ne pogodba, temveč le vsakokratno razpoloženje tistega, ki ima, izgorelo v strah pred ljudmi.

Ko je šel mimo prve pekarije, ga je požgačkal sveži vonj in v Petru se je zganil želodec. S težavo je požrl željo po kruhu in se spomnil, da nima nič denarja, ampak samo še, eno cigareto.

Potegnil jo je iz žepa in jo vtaknil v usta. A ko je iskal vžigalice, se je premislil. Morda je bo danes še bolj potreben, kot je je zdaj. Spravil jo je in ko je šel dalje, se mu je kar dobro zdelo, da je ni prižgal. In zavest »eno cigareto imam še« je bila velika kakor bogastvo.

Prilezel je tako med visoke, temne hiše, ki so ga kar vsesale medse, tako majhen je bil pod njimi. Šel je kar po sredi ceste, saj je bila tako gladka, in na obeh straneh so bile izložbe. Nekateri so bile odprte, druge zaprte, v nekaterih so bile razstavljene obleke, v drugih slaščice, v tretjih kolači za pse, v četrtyh denar, v petih avtomobili, v šestih bogvekaj. On pa

je hodil med vsem strgan, lačen, peš in brez novca in je mislil na pravico. Če je zavil pred katero izložbo, ni mogel dolgo obstati: služkinje so iztepavale na oknih prah iz tistih stanovanj tam gori, ki je bil zopr in nezdrav in ves drugi kakor prah s ceste.

Ko je zavil v drugo ulico, je na oglu obstal. Tam je bila knjigarna in knjig je bilo razstavljenih čuda v vseh jezikih. Včasih je Peter rad bral in zdaj tudi še, samo knjig ni dobil, in če bi koga vprašal zanje, bi se mu smejal. Zdaj so bili njegovo edino berilo časopisni zvezki po straniščih, kadar je prišel do njih. Gledal je izložbo in naslovi so se mu zdeli čudni, nekateri so bili neumni, drugi nerazumljivi, tretji neresnični. »Milijoni« ali »Sreča ubogega dekleta, ki je postala milijonarka«, »Zlato«, »Kako postanem bogat«, »Kako postanem detektiv«, kako postanem vse mogoče, samo navodila, kako bi svet postal pameten, Peter ni našel nikjer. Bilo je še vse polno naslovov in imen v vseh jezikih. Nekatere je znal prebrati, drugih ne. Na njih so bili naslikani sami mladi, lepi ali pa vsaj lepo oblečeni ljudje z brezskrbnimi obrazi ali pa smešno spačenimi. Peter je vedel, da knjige lažejo, še nikdar ni bral nobene, da bi pisala kaj resničnega, kako je na svetu, ali o revežih. Kar je bilo revnih ljudi naslikanih tam na knjigah, so bili vsi prikupni, ali da so bili videti še bolj vabljeni kot sicer, in da je moral vsakdo na prvi pogled spoznati, da so le preoblečeni.

»Lažejo!« je zaključil Peter in se spomnil na cigareto, da se ni razjezil.

Obšel je vse nove stavbe, ki so jih gradili. Delavci so spali po barakah in brezskrbno in težko smrčali, da se je videlo, da je nedelja. Vse križem, vsi opikani od cementnih kapelj in zaprašeni. Če je kje dobil koga, da je bedel, ga je bilo

vsakega sama skrb in tožba, da je slabo. Pri tretji stavbi — za neko veliko banko — čisto na drugem koncu mesta se je vsedel poleg mladega fanta, ki se je bril. Brez kakih misli. Fant je bil zadovoljen, da je dobil koga, da je z njim govoril. In Peter prav tako in mu je pripovedoval svoje potikanje in druge zgodbe in ga nazadnje vprašal, če bi se dalo tu dobiti delo. Fant je z obžalovanjem odkimal, in kot da bi rad zagladil to bridko resnico, je dal Petru kos kruha in odrezek slanine. Tako sta zajtrkovala. Fant je prinesel še vode in sedela sta, dokler ju ni začelo žgati solnce in je moral oditi na delo. Petra je prijela skušnjava, da bi privlekel cigareto. Sicer je bila cela obupno majhna in kaj šele, če bi jo delila, a vendar bi se spodobilo, da se fantu na kak način zahvali. Odločno jo je potegnil in ponudil fantu, da delita. A fant ni kadil in Peter je ves vesel spravil cigareto nazaj.

Hodil je naprej. Pri prvi cerkvi se je spomnil, da je nedelja in je hotel iz navade zaviti noter. Pri zadnjih vratih je previdno pokukal in videl polno lepo oblečenih gospa — in je stopil nazaj v vežo. Neodločeno je premišljeval in vedel, kako se bodo razmaknile, ko bo vstopil, da jim ne pomaže oblek, in ni hotel naprej. Zdelo se mu je, da ne spada tja in je počakal za čas v veži. Ko je slišal prvo cingljanje, se je napol prekrižal in šel naprej. Malo mu je bilo hudo in je spet segel po cigareti, a je tisti hip zagledal stražnika ter se mu v velikem loku ognil. Čutil je, kako mu stražnikov pogled sledi, zato se je žuril do prvega vogla. In medtem ga je želja že minila.

Prišel je do parka in krenil vanj. Ljudi je bilo že polno in pri železniškem prehodu je bila gneča. Služkinje so vozile otroke v vozičkih in ženske pse na vrvicah, nekatere še v naročju. Bili so lepo rejeni in gladko gosposki, da jim je Peter

zavidal in si je lačen kot je bil napol želel biti pes. Gledal je v tla, da ne bi čutil pogledov in skrival podrapane čevlje in želel, da bi vsi ljudje čimprej izginili. Nenadoma je zapazil, da je gospodu pred njim padla denarnica. Gospod ni nič opazil. Peter jo je pobral in pogledal in prav nekje daleč se mu je rodila misel na kosilo in na duh iz pekarnice. Niti pomislil ni, da bi jo spravil, boječe je potegnil gospoda za suknjič in dejal. »To ste izgubili.« Gospod je hlastno pograbil denarnico in Peter je bil vesel v trdnem prepričanju, da mu bo kaj podaril. Denarnica je bila debela. A gospod ga je premeril strogo od nog do glave, pogledal v denarnico, (zdajle bo, je mislil Peter) če je vse, se še enkrat nezaupno ozrl v Petra in mu vrgel samo malomaren »Hvala lepa«, napol neverjetno, kot da je Peter lahko srečen, da je po njegovi zaslugi lahko predstavil svoje poštenje in odšel.

Petru ni bilo za preskušnjo, ampak za kruh. Zato je stisnil zobe in je bil jezen. Vedel je, da bi lahko šel za gospodom in zahteval nagrado. A mar ni videl njegovih strganih cap? Pljunil je, da so gospodične prestrašene pogledale po krilih in po čevljih, in segel po cigareti. A zdaj ni imel ognja in jo je spet spravil.

Po klopeh so sedeli zaljubljeni in Peter je moral dolgo hoditi, da so prenehale zadnje klopi in zadnji ljudje in je lahko zavil v travo pod drevjem. Legel je v senco in zrl v krpe neba, ki so se modrile izmed vej. In vsesкупaj se mu je zdelo neumno in žalostno, da je zamahnil z roko po travi kakor jezen otrok. Roka je zagrabila kos papirja; pogledal ga je. Bil je orumenel izstržek iz časopisa, že star in Peter bi ga bil zagnal stran, da ni videl na njem z debelimi črkami napisano: »Revolucija«. To je vzbudilo njegovo pozornost. Včasih je bil komunist in je hodil na shode. Zdaj ni verjel več v te

stvari, a je kljub temu prebral orumeneli listič, ki je v drob-
nih, odtrganih vrstah pisal o kitajski revoluciji. Potem je
spustil papir, da ga je odnesel veter in zamahnil z roko: »Eh,
vse skupaj je isti vrag in boljše ne bo nikdar.« In edina trdna,
verjetna in možna stvar se mu je zdela samo še cigareta, ki je
bila njegova in jo je vabljivo čutil v prsnem žepu.

Zadremal je in se prebudil šele pod večer. Lačen in
mračen, da ni vedel, kaj bi. Premišljal je. Denarja ni imel,
znancev ne in vilo ga je vse bolj. Da bi le hitro prišla noč.
Pokadil bo tisto cigareto, potem bo zaspal in jutri bo že
kako, se je tolažil, valil skrb na jutri in vstajal.

Sklonjen je šel počasi proti mestu in se je bridko na-
smehnil, ko je čul, kako gosposke matere plaše z njim po-
redne otroke, ki so se igrali po pesku, češ da jih bo mož. In
so kazale nanj.

Iskal je koga, ki bi imel ogenj in bi bil videti toliko člo-
veški, da bi se ga upal prositi.

Na križišču je stal slepec in vrtel lajno. Ljudje so hodili
mimo v gručah, se ustavljali, poslušali cvilečo, razglašeno lajno
in z nasmehi odhajali, klobuk ob siromaku je bil žalostno
prazen. Zdaj in zdaj je z vzdihom popravil leseno nogo in s
plehkimi, krvavimi očmi prosil mimogredoče polglasno za
čik.

Peter se je ustavil pred njim in siromak se mu je zasmilil
še bolj od samega sebe. Malo je postal, da so se ljudje zredčili
in potem skrivaj potegnil iz žepa cigareto in jo sunil slepcu
med prste, lahko, kod da ni njegovo zadnje imetje.

»Revež je,« je pomislil in odšel naprej hitro, kot bi se bal,
da ga ni videl stražnik. Slepec se je z votlimi očmi oziral
okrog in ni vedel, na katero stran naj se zahvali.

Peter je šel dalje po ulicah s prazničnimi lučmi, dokler

ni prišel prav na obrobje mesta, kjer je našel med redkimi hišami še dovolj mehko trato. Sezul je čevlje in jih dal za vzglavje, se okrenil na desno stran in sključen zaspal.

Mesec mu je svetil v obraz in kdor bi šel mimo, bi bil lahko videl, da se speči v sanjah smeji.

Morda je sanjal, da si prižiga cigareto, ki jo je bil dal slepcu.

Osem ur življenja

V pisarni nas je dvajset, vsaka sedi za svojim strojem. Vse smo sklonjene, ker slabo vidimo in kadar kdo vstopi, se mu zdi, da nas ni. Kratki, kot z jeklom odrezani zvoki so mrtvi in brezosebni, da ne veš odkod je kateri.

Nihče ne misli, da je ta brezizrazni tipkajoči ritem naše življenje, ki se izlije neznatno iz src in iz duš skozi prste na stroj. In nihče ne vpraša kam in čemu.

Vse smo črno oblečene, blede, kot rože, ki so zrasle pod steklenimi lonci in vse je, kot da je naše življenje samo teh osem ur z opoldanskim odmorom. Samo za teh osem ur smo ustvarjene in za nič drugega. Kot da ni razen teh osmih ur ne solnca ne smeha, ne pomladi, ne maternih sreč.

Kadar spregovori gospod šef, se zabode vanj dvajset pogledov. Brez soja, le dolžnost je videti v njih.

Včasih se mi zdi, da nimamo duš, da smo kot dvajset kosov oprave za sem, vse enake in zamenljive kot blago iz tovarne.

Smo, kot da nimamo ne preteklosti, ne bodočnosti. Da nas bogve čigava misel ustvarja sproti samo za teh osem ur. In vendar...

Hedi na moji desni je zaročena. Ne vem, s kom. Pa ni nič svatovskega na njej.

Elza na levi preživlja sebe in mater in še tri sestre. Oči so ji motne, rdeče obrobljene od skrbi in dolgega čutja.

Mici pred menoj je dobra z gospodom šefom in ima prstan

in zlato zapestnico in ob nedeljah jo vozi gospod šef z avtom na izlete.

Milica tam čez je pila lizol (dva meseca je komaj in je že davno), ko je umrl njen fant. Za jetiko. Bil je lep in suh in ji je govoril o bodočnosti. Lepo in zares kot vsi zaljubljeni fantje.

Angelica v kotu je zmerom trudna in tiha. Pravijo, da ima otroka, pa ne vem, če je res.

Ela je hči inženirja in v pondeljkih pripoveduje ob odmorih, kakšno močnato jed so imeli včeraj.

In Stanka prav tam zadaj vedno govori, da mora moliti za nas.

In kaj bi rekla o sebi? Skoraj nikdar ne mislim zakaj in čemu in kako. Saj je nepotrebno in brez pomena. Nihče tega ne dela. Menda zato, ker boli.

Ob sobotah zvečer, ko že ni več solnca in hite ljudje vsi trudni, a že napol praznični domov, se nečesa spomnim. Je že dolgo, vseeno koliko let, a je še vedno tako blizu, da spomin še boli.

✱

Takrat je bilo. Lepo in kratko kot sreča in druge lepe stvari. Kadar mislim nazaj, se mi zdi, da je tisto bilo življenje. Vse moje življenje. Osem ur. Bilo jih je več, a meni se zdi, da jih je bilo samo osem. Teh osem ur na eni in tisočkrat osem ur na drugi — to je vse.

✱

Srečala sva se vsak dan. Dolgo časa. On je hodil v šolo. Vedno enako slok in z nemirnimi očmi, ki so se lovile od človeka do človeka, kot da iščejo pravega. Skoraj dve leti

sva tako hodila. Vsako jutro in vsak večer. Pogledala sva se in nič drugega.

Zdaj se mi zdi kar otročje, da se nisva obgovorila ali vsaj z besedo pozdravila. Zdaj mi nihče ne zna ničesar več reči drugače kot z besedo.

Jaz sem poznala vsako njegovo kretnjo in črto in on vse moje poti, ki jih ni bilo dosti. Še v isto cerkev sva hodila k isti maši in na isto stran.

Oba sva vedela, da se morava najti. To človek brž začuti.

Kadar ni prišel mimo, se mi je zdelo, da sem nekaj izgubila, nekaj važnega velikega.

Takrat sem imela devetnajst let in sem že hodila v službo. Ko sem bila še v šoli, so si sošolke šepetale vse dolge ure svoje sladke skrivnosti. Poslušala sem jih in jim nisem vedela kaj praviti, čeprav sem bila starejša od njih. Mislila sem, da sem čisto drugačna kot one. Kot vsak človek o sebi vedno misli.

Oh, pa smo vsi ljudje tako žalostno enaki.

*

Zadnjo nedeljo v maju smo šle na izlet. Vsa bivša naša šola. Seveda same in naskrivaj. In druge so povabile fante s seboj. Težko mi je bilo, da bom sama med njimi, tako skoraj v nadlego. Vsi so prijazni s teboj, pa čutiš in veš, da si vsakomur odveč. Saj vem: fant in dekle sta si sama na svetu dovolj.

A na vlaku sva se dobila. Kot da bi bila dogovorjena, tako ob sebi umevno se nama je zdelo. Včasih sem mislila, kako bi se pozdravila, ko bi prvič prišla skupaj. In ko je tisto res prišlo, sem na vse pozabila. In začela sva govoriti.

Takoj brez oklevanj in oziranj in neumnih zadreg. Saj sva se že tako dolgo poznala.

Drugi naju niso imeli za mar, po dva in dva smo se vozili v tisto mlado jutro, ki je bilo tako lepo in brez sivin. Nekaj belih oblakov je bilo razvešenih samo tako za spremembo in za lep pogled.

✽

Imel je oči, skoraj brez dna. Če je pogledal, sem se ga skoraj zbala kot uganke. Potem se mi je zasmel. In oba sva se smejala in gledala. O vsem sva govorila, kot da že veva. Kot sem brala nekoč v romanu, da se zaljubljeni razumevajo. Mimo nas so leteli kraji in gozdi, ceste in oblaki, kot da jih ni.

Drugi so peli. Midva sva govorila. In pela. Saj je toliko melodij v človeku, ki se ne dajo zapisati v notah in jih ni v narodnih pesmih. Pravil mi je, da je mislil iti na planine. Prav tisto pot kot mi.

»Si vedel, da gremo me tudi?«

»Ne. Hodim vsako nedeljo kam. Čim več imam denarja, tem dlje. V mestu je tesno. In v nedeljo še dvakrat, ko ni ljudi, ki mu v delavnik dajejo vsaj malo človeški izraz. V nedeljo hodijo po ulicah sami jetniki, kuharice, služkinje, deca v vozičkih in tramvaj. — Si že bila kdaj v planinah?«

»Še nikdar. S kom pa naj grem,« sem mu odvrnila tako, kot pač pravijo vsa dekleta ob takem vprašanju.

»Boš videla, kako je gori lepo,« je rekel preprosto in ni nič hvalil, kot drugi fantje, ki so hodili po planinah. Samo pogledal je dolgo tja gori, kjer so zaostreni vrhovi rezali gladko nebo.

✽

Izstopili smo in zavili ob vodi, ki se je krivinčila izmed bregov. Drevje se je sklanjalo nizko nad strugo, najdaljše veje so se od časa do časa pomakale v vodo, kadar jih je upognil veter ali kadar se je pripodil burnejši val.

Pot je bila vsa v senci. Ozka, da bi z brega zroč niti ne vedel, da se skriva med drevjem.

Komaj da sva šla drug ob drugem in najine roke so se na tesnih mestih zadevale. Vse bolj pogosto, dokler se niso skle-nile in ostale.

Takrat sem začutila, da nimam več svoje moči.

*

Tista pot ob vodi je bila dolga in ko smo prišli do pod-nožja, je solnce že strmo sijalo na tilnike. Počasi smo posedali po travi; redke rosne kaplje so jo delale še bolj svežo, kot je bila.

Midva sva sedla malo stran od drugih. Odprla sva na-hrbtnike in pripravila sem za oba. Bilo mi je kot materi, ki pripravlja za družino.

Pogrnila sem prtič in razpoložila vse po njem. On me je gledal in roke so se mi pod pogledi kar nehote zmedle.

»Zdaj pa le,« sem mu rekla in ugriznil je v kruh lačno in hlastno, da je kos nalahno rdel od krvi, ko ga je nesel od ust.

Tako rada sem ga gledala, ko je jedel in dobro mi je bilo, ko sem si mislila, da skrbim in pripravljam za nekoga.

*

Potem smo se vzpenjali v breg, po katerem je rasla trava, mlado zelena, silila med kamenje in meli kot neugnana voda.

Polno je bilo pisanih rož, ne vem kakih imen. Saj če so lepe, jih lahko gledaš in trgaš, ne da bi vedel za ime.

Misli so kot metulji frfotale veselo od rože do rože, nanj, od njegovih las na vrhove pred nami in z njih spet na njegove besede in misli, ki so bile za njimi, pa spet nazaj po vsem tem čarnem krogu barv, prozornega zraka, sreče in vsega. Toliko je bilo, da nisem vedela, kam bi.

Nisem bila še v planinah in mi je bilo vse novo. Kamenje je bilo čisto drugačno, kot skale na slikah ali pa v parku, kjer so tiste votline.

Veter ni bril samo v obraz ali v hrbet kot po ulicah, ko sem v zimskih jutrih hodila v pisarno, ampak od vsepovsod, kakor misli, ki človeka obletavajo in ne ve, odkod se jemljejo.

Kako malo prav za prav človek potrebuje, da je srečen.

*

Ustavila sva se v zatišju skal, vsa trudna in zadihana. On je sedel prav na rob in se nagibal naprej, da sem ga v v strahu grabila za rame.

Daleč spodaj je bila ravan, napol zastrta v vsakdanji megli, ki se je na vseh straneh počasi plazila navzgor. Edino reka se je srebrna in jasna čisto svetila vso svojo dolgo pot čez ravan. Mesta ni bilo nikjer, le zvonovi so se čuli nekje od daleč.

Takrat se je nenadno obrnil in me vprašal, če sem že kdaj imela fanta. Čudno in neizbegljivo se mi je zdelo tisto vprašanje v ozkem zavetju. Dejala sem »ne«.

Nisem hotela vprašati nazaj, ker bi mu bilo gotovo težko, naj bi povedal resnico ali ne.

Ni me vprašal ne po domu, ne o starših, in o svojih mi

ni nič pripovedoval. Saj tudi ne vem, kaj bi mu odgovorila, ko nimam doma. Moja soba in par obrazov, ki pogledajo včasih vanjo — kaj je to dom?

Po tistem vprašanju je dolgo molčal in zrl vso pot predse. Jaz sem hodila tiho za njim.

*

Ves svoj in ves drugi je bil, ko sva prilezla na prvi vrh. Močno je zamahnil, kot da hoče vreči vse od sebe in je zavriskal. Odmevalo je, da se mi je zdelo, da vidim, kako odletava njegov glas od sten, ki so se širile, ožile, klale, previjale, zevale, lomile in molčale krog naju. Od vrha do vrha se je razpenjalo nebo in videla sem, da so gore čisto blizu neba, pa se kljub temu tako ostro ločijo od njega. Vsenaokrog kamenito molčanje kot smrt in bala sem se v tej pobožni tišini skoraj misliti, da je ne bi odmev moje misli kalil.

Takrat sem imela svetle in ostre oči in sem videla mnogo, česar danes ne morem videti več. A zdaj sem že šest let v pisarni in gore so visoko in daleč kakor tisti lepi dan, ali kot lepa, neverjetna povest.

*

»Veš, kadar sem tu gori, šele spet živim. Tako, kot bi moral vedno. Ko plezam, se zavedam vsake kretnje in vsakega dejanja. Zmerom gledam na cilj, na konec in vem: to ali smrt. Tako ne storim niti stopinje nepremišljeno in so mi vsa dejanja enako važna. Če pridem na vrh, sem bogatejši za dvoje: premagal sem kamen, naravo in na drugi strani smrt in sebe. Vsaka rešitev iz smrtne nevarnosti je zmaga nad smrtjo in ne veš, kako mi je, kadar visim nad prepadom in vem, da je življenje in smrt v mojih rokah, vsaj do meja, kjer se začenja oblast in moč drugih rok.

Ljudje lažejo, imajo krinke, kamen je pa kamen, skoraj od vekomaj nespremenljiv in istega lica. Dobiva le črte in gube, a krinke nikdar.«

Nisem ga vse razumela in dostikrat premišlujem njegove besede.

Takrat sem mislila, kako bo hudo in težko spet sedeti v pisarni, kjer me bo ubijala prasketajoča hitrost dvajsetih strojev.

*

Na vrhu sva bila dolgo. Držala sva se za roke in molčala. Pod vrhom, daleč doli na drugi strani, je bila nizka cerkev. Skoraj kot znamenje, sredi pritlikavih smrek. Kot kos miru, ki ga je vrgel Bog iz nebes.

Pripovedoval mi je, kako je bilo, ko so prinesli do tiste cerkvice mladega fanta, ki se je ubil nekje med skalami. Vsega so pokrili s planikami in bljuvancem, da ni bilo prepoznati izmed njih bledih lic in krvavega čela.

»Taka rakev je lepša, kakor vse druge.«

»Verjamem. A vsak ni tako srečen, da bi jo imel,« sem mu rekla.

»Jaz jo bom.« Za hip se je zmračil, in se spet nasmejal.

»A še prej se bova midva tam v tisti cerkvici poročila.«

V meni je zaigralo, silno, globoko, iz zadnjih tišin, kot da je od vekomaj čakalo tega klica. Pogledala sem ga. (Kljub temu, da sem čutila, kako se mi rosijo oči — kot mrzlo steklo pozimi ob toplem dihu.)

»Res?«

In sklonila sem glavo na njegovo ramo in tiho sva se spustila proti cerkvi.

*

Stene so bil prazne, le stara pozlačena Marija s sladkimi očmi je sedela v oltarju med suhimi rožami in dogorelimi svečami. Skozi razbito okno so silile smrekove veje.

Pokleknila sem v klop, da bi molila, a nisem prišla čez pol Češčene Marije. Njegov pogled me je uklepal v nemoč, da sem izgubila Marijine oči in v hipu se mi je vse zmedlo, Marija in rože in zidovi, kot da stojim nevesta pred oltarjem.

Njegova roka se je oklenila moje.

*

Pozabila sva na druge. Šele ko sva zvečer prišla do koč, sem se spomnila nanje. Ne jaz, ne on nisva vedela, kje sva se ločila od njih. Namesto, da bi šla z vrha nazaj, sva šla do cerkvice in potem naprej in naprej. Govorila sva tisoč reči, ki so bile in ki naj bi bile in ki bodo. On bo čez dve leti inženir in potem bi se poročila.

Kadar sem prej čula to besedo, se mi je zdela skoro smešna. V pisarni je Hedi nekoč dejala, da se ji zdi zakon penzijon. Meni je danes ta beseda drugače zvenela, kakor polnost in višek vsega življenja. Zdaj vem, da je smrt še višje nad njo. In vse to se je zgodilo v enem samem kratkem dnevu. To ni mogoče. V osmih urah se pri nas v pisarni ničesar ne zgodi.

Kot da sem tisti dan odživela eno celo življenje.

*

Večer je bil lep. Tema in tišina, le vrhovi so goreli rdečkasto kakor čudne mogočne rože. Dolgo sva gledala tiho prelivanje mesečine. Samo rahle megle so se kot zadnje želje neslišno dvigale ob stenah. V temi je podnožje izginjalo v sencah in vsi prepadi in drobne zareze in police so se po-

greznile v nič. Videla sem le ogromnost, ki se je prelivala skozi mesečino kvišku in vse naokrog.

Kaj je vse to res uganka, ki ji ni v knjigah odgovora?

Razumela sem ga, ko je dejal, da vlečejo planine človeka v smrt. Vsak umrje, kdor bi rad videl zadnjo skrivnost.

Odnekod se je oglasilo zaspano cingljanje kakor svetel drobci v molčečem vsemirju. V noči, pod temi vrhovi sva se midva zdela še drobnejša od njega. Ne najin glas ne senca nista segla tja do njih vznožja.

A najine želje so šle višje od najvišjih vrhov.

*

Kar v hipu so pol neba prevlekli oblaki. Ne bila bi jih opazila, da nama niso zakrili meseca. In znašla sva se v mrzli resničnosti, ni bilo ne senc ne odmevov in tesnoba je vstajala iz hladno žvižgajočih vetrov.

Ko je prvi blisk preklal temo, sva zbežala v koč. Strah me je bilo.

Tolažil me je, da bom videla, kako je prijetno spati pod šumenjem dežja. »In bliski nama bodo svetili v obraze in naju ne bo nič strah.«

A jaz sem se v kljub vsemu bala bliskov in grmenja, ki se je valilo čez naju brez začetka in konca, kot da se poraja v divjem krogu, kjer je vsak konec še hujši začetek.

Vse si je prizadel, postlal mi skrbno in klečal ob meni, a jaz sem se bala. Ne samo nevihte, še hujša tesnoba me je davila. Strah.

Vzel me je v naročje in me zibal kot dete in dolgo, dolgo mi je govoril o sebi, o mladosti, o življenju na svetu, ki ga je poznal, kakor jaz.

Polagoma sem se utrudila. Vse je šlo samo v napol vidnih

obrisih mimo mene: ta dan, planine, viharji, mladost, tiho šepetanje in dihi usten, ki so se vse bolj bližale mojim. Vse bolj so me opajale, zazibavale nekam daleč. Vihar je hrumel le še od bogvekje kakor rahla pesem in jaz sem ugasnila.

Zjutraj so naju klici pastirjev vrgli iz težkega sna. Planila sva kvišku, ne da bi se pogledala. Jutro me je bolelo v hladni, trezni jasnosti podob in obrisov.

Ob studencu sem dolgo zrla v svoj obraz, ki je negibno ležal na dnu in je bil ves drug, kot iz globin. Kakor da je med včeraj in danes novo rojstvo.

Umivala sem žalostne oči in voda je lila z mojega obraza v dolgih, težkih solzah.

Ko sva šla mimo cerkve, sem gledala v stran. Bala sem se Marije z očitajočimi očmi in sram me je bilo. Smreke so grozeče šumele, da mi je bilo še hujše. In zvon je dolgo jokal za nama.

A ko sem ga pogledala in videla njegov resni obraz, mi je bilo še bolj težko. In lahko hkratu.

Saj sem ga imela tako rada. In zavoljo bridkosti še rajši.

*

Pot je bila žalostno romanje, vse do doline, ko se je bilo treba ločiti. Prosila sem ga, naj me ne pusti, zdaj ko mi bo težko.

»Kako, ko pa gre za najino srečo!« je dejal.

V besedah sva čutila, da zdaj vse drugače gledava, sodiva, upava in trpiva kot včeraj in prej. In bila sem mirna.

Spet sva bila v mestu in ulice so se križale in mešale pred nama.

Mislila sva, da je zdaj vse za nama in da bova zdaj zrla samo naprej za bodočnost v dveh.

*

Dnevi so bili spet samo sen tesnih ur. Sivina in praznosta. A sem jih preživljala vse bolj brezskrbno in hitro, saj sva se vsako jutro in vsako opoldne videla. Kadar mi je bilo težko, sem mu potožila in zmerom je vedel tolažbo. Kadar je bil mrk, sem molčala. Včasih mi je sam pravil, kako se tepe za kruh. Kako poučuje gosposke otroke, posluša njih jecljavo revščino in ostre napol zavite a preračunane besede, ki bole bolj kot udarci.

Hotela sem mu dati nekaj od svoje plače, pa je na vsa prigovarjanja samo ponosno odkimal. Nisem mu hotela dati vbogaime. To se daje beraču, ki prosi, midva pa sva bila tako eno.

Vsa sem se spremenila tisti čas. Nisem vedela, kaj mi je, dokler nisem začutila, da rase v meni novo, drobno življenje. Prvi hip nisem nič pomislila, prvi hip je bila samo sreča. Velika in edina, kot nobena v mojem življenju in vendar vsa preprosta: mati. Samo vanjo sem mislila, ne na bolečine, ne na težave, ne na ljudi.

Potem me je bilo groza. Sebe. Ljudi. Sveta. Mrzlično drgetanje se je križalo v meni z upanjem in bojznijo.

Včasih se mi je zdelo, kot da se poraja krog mene in v meni nov svet.

Nisem mu takoj povedala. Morda bi mu bilo težko.

Ko sem bila sama, sem zmeraj premišljala, kako bo, ko bom pestovala dete in bomo vsi trije skupaj drug od drugega srečni.

Pa me je spet zgrabil strah, kaj poreko ljudje. Boga se nisem več bala, saj ni tak kot so ljudje. Bog odpusti, ljudje pa nikdar, ker so majhni. Niti zase nimajo zadosti srca, kaj šele za druge. —

Ko se je poslavljal, da gre na počitnice, sem mu rekla, da

bom dobila otročička. Pobleдел je malo, a se ni nič začudil. Tiho me je objel in šlo nama je obema na jok; videla sem, kako je stiskal zobe, da mu ne bi ušel vzdih izmed njih. Ne vem, ali je bila žalost ali veselje v naju tiste hipe, le dolgo, dolgo nisva mogla narazen, kot da je ločitev za zmeraj.

*

V pisarni se je tudi spremenilo. Dvajset oči me je rado vedno in s posmehom gledalo, besede so letele. Sklanjala sem se še globlje kot ponavadi, da so šle čezme, a čula sem jih kljub temu.

Ob odmorih nisem upala s svojega sedeža in sem dosti krat jokala. Bala sem se, da bi kdo videl solze. Tega nisem hotela.

Vse težje sem delala in včasih sem bila slaba, da sem za hip zadremala nad papirjem.

Gospod šef mi je vrgel potem grdo besedo, da sem ga prestrašena neverjetno pogledala. Potem me je spreletelo in ne vem, kaj sem mu v razburjenju rekla nazaj in ušla iz pisarne.

Čez štirinajst dni sem ga šla prosit oproščenja in da naj me sprejme nazaj. Milostno se mi je nasmehnil, da sem se vgriznila vsa rdeča v ustne, in dejal, da naj bo.

*

Spočetka mu nisem hotela pisati o vsej tej trpkosti blagoslovljenega časa. Študiral je za izpit in bi ga motila. Včasih pa, ko me je vso razgrizla boleost, sem mu z obupnimi potezami vse izbruhala v pisma.

Njegovi odgovori so bili kot praznik svetli, da se je še meni ob njih vse zjasnilo vsaj za hipe.

Ko mi je zadnjič pisal, je rekel, da gre zdaj za teden dni na planine in da naj nič ne skrbim zanj. Nazaj grede se bo oglasil pri meni.

Ponoči in podnevi sem bila z njim in sem se bala. Zdaj v tej stiski še bolj.

Šel je sam, kot ponavadi.

Čez teden dni sem vse pripravila, da bo lepo, ko pride in sem ga čakala pozno v noč.

Vedela sem, da so že vsi vlaki prišli, pa sem kljub temu čakala, da sem zadremala. Ko sem se prebudila, je bil za okni dan in luč je dogorevala. Njega ni bilo.

Tisti dan nisem ne delala, ne mislila, samo bala sem se zanj, že skoraj z obupom, da ga ne bo nič več.

Tri dni tesnobe in trudnega omahovanja.

Četrty dan sem brala, da so ga našli mrtvega v stenah in ga pokopali tam pod planinami.

Nisem ga videla mrtvega in ne vem, če so ga zagrnili z rožami, kot je želel tisti dan ob meni.

Omahnila sem na cesti, da so me ljudje začudeno gledali in komaj sem se privlekla domov. Mislila sem prej na vse, a resnica je bila neskončno hujša od misli nanjo. Kako bo brez njega.

Hotela sem skočiti v vodo. Vse je bilo tako prazno, ni bilo ne ljudi, ne cest ne hrepenenj, bila je samo moja bolečina.

A ko sem hodila ob vodi, se mi je zdelo, da me z dna prosi njegov blede obraz. Kot da me prosi za dete, ki še ni bilo rojeno in ki mi bo spomin nanj.

Odšla sem domov sklonjena in strta kot kamen na cesti.

Potem sem zbolela in se nisem zavedala ničesar. Dolgo, dolgo, kot smrt. Samo nekoč sem sanjala, da me kliče droben glas.

Ko sem se prebudila iz tega smrtnega sna, so mi povedali, da sem dobila fantka. Nisem strpela, dokler ga niso prinesli. Ko sem držala v rokah prvič to malo, drobno bitje, ki so ga rodile ljubezen, bolest in smrt, sem na vse pozabila in gledala samo v ta mali, brezizrazni obraz, ki je v njem bilo vse moje življenje. In zdel se mi je kot svetla, odrešujoča luč.

Vse tisto hudo je šlo tako hitro čez me, da nisem mogla dojeti teže in tegobe vsega. Otrok mi je zastiral pogled nazaj, da bi videla in trpela vse, kar je bilo.

*

Ne vem, ali je bil tako velik moj greh, da je bilo treba zanj trojnega zadoščenja. Kot da je čudna zakonitost in zaporednost v nesreči. Ko pride nate prva, ne more ostati sama, mora jih priti še vrsta nate.

Čez dva meseca je umrlo dete; morda mu je bilo materino mleko od solz pregrenko.

Bila sem skoro že topa in brezbrizna, kot da sem čakala še tega zadnjega udarca.

Hodila sem okrog, kot da sem senca svoje sence in zdaj šele vem, kako me je bolelo.

Ko je zgrmela zemlja na malo krsto, me je zbodlo, kot da je zame vsega konec.

Zdaj mi je petindvajset let in lasje mi na sencih sivijo. Hodim v pisarno in ure me delajo vse bolj topo, da ne vem za nikogar na svetu.

Včasih mi je hudo, ko vidim toliko sebi podobnih krog sebe. Življenje je, morda drugačnih oblik, usoda je ista.

Ob nedeljah grem na pokopališče. Spomladi nosim rože in sedim vse popoldne na grobu v senci cipres. Včasih se ozrem na planine in molim nad obema grobovoma.

Sicer je pa prazno, življenje gre svojo pot in me vleče s seboj, kakor sto drugih.

Le noči so dolge, brez sanj in nocoj sem bruhnila kri.

S pestjo v obraz

SREDI zakajene izbe je stal Jože Srebrnjak. V levici je držal kozarec, z desnico je mahal po zraku in hripavo govoril. Zunaj je udarjal dež po motnih oknih, sivo nebo se je raztezalo v neskončno dolgočasje. Včasih je kdo pogledal proti oknu, pa je hitro spet sklonil obraz kot da se nečesa sramuje. Po klopeh ob steni so sedeli ljudje, rdeči so bili v obraz in čudno veselo so jim prèpevale oči. Smehljaje je stopal od klopi do klopi krčmar. V kotu so kvartali.

»Lovre,« se je oklenil Srebrnjak krčmarja, »ti si možak! Še pol litra!«

»Moje!« je udaril nekdo v kotu po mizi, da so zažvenketale čaše.

»Slepariš!« je ključovalno vzrastel drugi.

»Molči pa pij!« je miril debel glas.

»Pa pijmo, ko nimamo drugega,« je govoril Jože sredi izbe in izpil. Potem se je naslonil z dolgimi rokami na bližnjo mizo, pokimaval z glavo in gledal po klopeh. Oči so mu plavale od obraza do obraza, kot bi nekaj iskal v njih.

»Kaj me gledaš?« se je razhudil starec na oglu.

»Saj ne gledam,« se je vzravnal Srebrnjak, se za hip nasmehnil, potem pa omahnil k oknu. Z vročo roko je pobrisal motnjavo na steklu in se zagledal na jesensko cesto.

»Kamor je šlo sto, naj gre še drugo!« je kričal suh mož in porinil proti koncu mize steklenico. Hitro jo je vzel krčmar in napolnil.

»Kaj bo doma?« se je zganil nekdo.

Vsi so ga sovražno pogledali. Preko srca je legla nerazumljivo bojazen. Hripav glas je dejal:

»Ves teden sem trpel. Pravico imam.«

Drugi so zamahnili z rokami:

»Pustite tisto!«

In so pozabili.

»Vragal« je udarjalo iz kota.

»Saj je prav,« se je branil piskajoči glas.

»Kaj bo prav? To je prav!«

Dolgin je zgrabil karte in mešal. Eden izmed igralcev je vstal.

»Sami igrajte!«

»Kaj slepariš!«

»Ti!« je povlekel stoječi in zgrabil steklenico.

»Mir daj!« se ga je oklenilo par rok. »Pa spat pojdi!«

Zunaj je legal večer. Od nekod daleč je prišla meglena sivina in zagrnila ceste. Kadar je prišel človek po blatni poti, je bil ves majhen in truden. Črne hiše ob cesti so bile neprijazne, tisoč tesnih oken se je skrivalo v mračnih zidovih. Dišalo je po vlagi. Sem in tja so se okna razsvetlila, pa lučke so bile tako motne in nebogljene, kot bi hotele vsak hip umreti. Včasih je zagrnil lučko obraz in še s ceste se je videlo, kako je suh in truden, kot da je pretrpel vse težave, kar jih je na tem svetu. V tistih hišah je živelo tisoč ljudi, ki se niso nikdar poznali, čeprav so živeli tako blizu skupaj, kot nikjer drugod. Hodili so po tesnih hodnikih, kadar so se srečavali, so butali eden v drugega in šli mimo kot grešniki, ki se prav nič ne sramujejo svojega življenja in obraza in so že davno obupali nad vsem.

To se je videlo skozi okno. Jože Srebrnjak je pritisnil

glavo prav na steklo in čutil je, kako mu gre hlad v vroče misli. Počasi se je obrnil in sedel na klop.

»Pik, pik, pik!« je tolkel nekdo v kotu. Par starcev na klopi se je prijelo okrog vratu, zamajali so se kakor otroci, povsili glave in poskušali hripavo zapeti. Iz nerazločnega grgranja se je izvilo par besed, kakor bi se zbudil človek nekje pod zemljo in poskušal zakričati, pa bi mu ne dalo. Jože je naslonil glavo prav na kolena in se zasmel. Starci so spustili roke in užaljeni dejali:

»Zakaj se nam smeješ?«

Jože je dvignil glavo in jih pogledal začudeno:

»Smejete se, ko se niti otroci ne morejo.«

»Kako, da ne morejo?«

»Saj smo zakleti,« je bil Jože grenak in je govoril kot sam zase. »Prav ničesar ne moremo reči. Če roko vzdigneš, pa ti sama pade na tla, če zakričiš, se sam ustrašiš glasu. Ničesar ne bo. Le ne vem, zakaj požete?«

»Vrag te razumi!« je dejal eden.

»Saj ta nas edini,« se je spet zasmel Srebrnjak. »Vso žlahto nam je poslal, da nas tolaži.«

»Daj mir!« je kričal nekdo pri mizah.

»Ničesar nisem rekel,« je mislil Jože.

»Pamet, Jože, pa molči,« je dejal tudi krčmar, ko je šel mimo. Jože je pogledal izpod čela za njim in mislil nekaj reči, pa se je premagal.

Pijača je omotila besede, prihajale so iz najglobljih dolin in so se jecljaje razodevale, nekateri obrazi so bledeli, drugi so se smejali, nihče pa ni mislil na trpljenje preteklega dneva.

»Pijmo in pozabimo!«

»Jutri začnemo znova. Vsaj ura radosti, vsaj urica naj nam bo dodeljena, zakaj, drugače se nekega dne zrušimo in

prav nič ne bomo vedeli, kako je, kadar je tista črna cesta pozabljena.«

»Pijte! Saj tudi tisti pijejo, ki vam kruh dajejo,« je govoril krčmar.

»Sami trpimo, sami izpijemo to čašo in še marsikatero bridkost.«

Bledi obrazi pojo. Hripavi glasovi se počasi čistijo v šepetajočo melodijo. Prav nič ne veš, kaj pojo, komaj slutiš. Zdi se, da je v vsaki izrečeni besedi vonj in hrepenenje po pomladi, po zeleni gori, po polju. Pesem drhti vedno tiše in tiše, skoraj bo ugasnila.

V kotu kričijo. Karte letijo po tleh. Kozarci so se prevrnili, vino lije po mizi. Rdeči obrazi žarijo v presunljivem ognju, oči divjajo, beseda je umolknila. Nekdo dvigne steklenico in udari. Žvenket predrami molčanje. Gneča se strne, jecljajoče besede zahrumijo v nerazumljiv krik. Mlad fant omahne na klop. Kri mu je oblila obraz, prečudno bled obraz. Obriše si jo z rokavom, pa mu lije še huje. Vstane in se opoteče na cesto. Gruča v kotu se umiri, nekaj jih gre za krvavečim...

Jože Srebrnjak sedi na klopi, mirno gleda, niti besede ne reče. Krčmarja ni...

Čez nekaj časa je spet mir.

»Križ, križ, križ!« tolče nekdo s kartami po mizi.

Krčmar se smeje...

*

Jože Srebrnjak posluša.

»Saj ni mogoče, saj ni mogoče, da bi človek v današnji uri vstal in se obrnil na drugačno pot. Kamor prideš, te sunejo s ceste, ljubezen je umrla. In če razodeneš, da hočeš

nekaj svetlejšega, boljšega, takoj so vse oči za teboj: Bedak! Velikokrat sem se že odločil, da bom hodil drugače, s trdno vero sem se namenil na pot, ki naj bi bila prava, pa sem srečal ljudi, ki so se mi zlobno nasmejali in vsa vera se je podrla in sem se ustavil kraj ceste. Do konca bo tako. Morda, morebiti se pa vzdigne kdo med nami in poreče: Pojdimo! Sam pa ne pojdem več.«

»Tista pot je prehuda. Saj niti ne veš, kam gre.«

»Vseeno je, kam. Samo, da je tam na koncu nekaj drugega, boljšega.«

»Sam misliš, da je. Svet je pa od nekdaj črn in ni nič čistejši na onem koncu nego na tem.«

»Saj ne samo tisto. Včasih, kadar pridem domov in ves ubit ležem, nimam več telesa in tudi oči vidijo vse drugače. Takrat prav natančno vem, kaj je dobro in kaj ni. Vse grehe preštejem v enem trenutku, pred seboj pa zgradim nov svet, čisto bel in jasen in ti ne veš, kako sem takrat močan. Pa potem spet vstanem v sajasto dolino in sem jezen na vse, tudi na tisto belo uro, ki mi je bila malo poprej dana. Človek ve, da ima dušo, pa ne more do nje, da bi jo očistil, da bi bila močna in svetla kot luč v večeru.«

»Če ne moreš drugače, bodi tak kot si. Saj nam je usojena ta blatna cesta, kaj bi hodil drugod. Od začetka je vsak korak težak, omahuje, potem ti je pa tudi vsakdanja pot znana in ljuba in ne bi se mogel ločiti od nje brez bolečine. Vidiš, kadar najhuje zahrepeniš po drugih krajih, prideš, napiješ se in pozabiš. Pozabiti je treba, da je na svetu kje drugače, kakor mi živimo, pozabiti je treba, ko ne moremo drugače.«

»In vendar bi lahko. Spremenil bi vse, kar je starega in bi šel po svoje.«

»In vendar bi, in vendar bi! Če samo rečeš, ni še dovolj.

Beseda bi morala vživeti v resnico. Pa ne boš. Tako je zapisano, da si rojen za malega človeka, da ne smeš drugam, da moraš hoditi med nizkimi hišami, po blatu, med dimom in sajami, da moraš hoditi prav do zadnje ure, do konca.«

»In vendar bi lahko! Tisoč nas je, lahko bi kot eden vstali in vse vzdignili s seboj. Lažje bi nas šlo tisoč nego en sam.«

»Ne pojdeš! Moraš stati na cesti. Vsi bi te pogledali v začudenju, smejali bi se ti. Nihče se ne bo dvignil. Niti deset jih ne bo vstalo, kaj šele tisoč. Vsa vera v jutrnje dni je umrla, vsega je konec.«

»Kaj torej?«

»Pijmo in pozabimo.«

»In potem te spet udari svet po glavi. Da še niže pademo, da se niti misliti ne bo dalo o tisti uri, ki bi morala priti. Glejmo, glejmo, dvignimo glavo!«

»Dolgo smo gledali. Tudi borili smo se, če je samotno kričanje boj. Pa nič! Tiste, ki so najbolj kričali, so še odpravili nekam, kamor ne gre za njimi resnica, niti laž.«

»Ti, ki si iz malega rodu, se moraš boriti. Vsaka kaplja krvi, ki je zato žrtvovana, je nova zvezda.«

»Od samih zvezd ne ve več človek, kam bi stopil, pa povesi glavo, umolkne in ostane tam, kjer je bil.«

»Torej ni rešitve?«

»Ni. Molči in delaj. Tako je usojeno. Dva človeka sta se rodila, eden v zlatu, drugi v blatu. Rojstvo je človeka življenje ali pa smrt. Sam ne opraviš ničesar. Kar si dobil od očeta, tisto je sveto, nerazrušljivo, tvoje roke so samo zato, da drže svet v pravi višini, ne pa, da bi ga oblikovale in izpreminjale. Berač ima pečat na sebi, ostudno znamenje, že

oddaleč vidno in kadar ga dohiti sreča, se mu že iz daljave izogne.«

»Da je bilo že prvo uro življenja povedano, kako se bo človek boril in trudil?«

»Že prvo uro. Zaman se koplje iz valov, komur je oznanjeno, da mora večno plavati. Glej, štirideset let premišljam, če bo jutrnji dan drugačen, bolj nedeljski, pa v vseh štiridesetih letih so si vsi dnevi enaki, enolično vzhaja in zahaja solnce, nikoli se še ni ustavilo na poti od začudenja, da se človeku take ceste merijo, da ne more živeti in da tudi umreti ne more. Dan je dnevu podoben in nikdar se ne bo solnce ustavilo.«

»Pa mora biti! Niso se rodile žuljave roke samo zato, da bi črnemu telesu kos kruha drobile. Više bi rade. Ves svet je divjajoče kolesje v najhujšem poletu. Ob strani stoje ljudje in zdaj ta, zdaj oni udari po železju in kamor udari, se pozna sled. Zakaj bi tudi mi ne udarili po svetu, tudi naše roke bi ga rade zaznamovale.«

»Niti znamenja ne smeš imeti, zakaj nezakonski otrok si, tvoje pravice so od danes do jutri, vsak hip ti lahko odpro široka vrata: Dosti, brat moj!«

»Kaj je res edina luč molčanje in čakanje?«

»Pozabimo, povedal sem, da pozabimo!«

»Pozabljenje je smrt. To je bilo včeraj, ko ste mislili na poslednje ure, ko ste se bali vsake hude misli, ko je še odkrita beseda imela nagobčnik, da ni preveč vriskala. Danes pa mora vse oznanjati življenje. Ne pozabljenja, udariti je treba in še bolj pokazati grozo, da bo krivica očitnejša in grešnik osramočen. Potem pride šele kesanje in dobro delo. Kdor misli, da je človeško srce čudežna skrinja, ki se nekega dne sama odpre in razdeli tople dobrote, je otrok. Vsakdo

ima kladivo, kuje naj, da se od ropota vzdrami srce. Samo od sebe se ne bo!«

»Pozabimo, pozabimo, sin moj. Dosti je bilo besed!«

»Dosti! Zdaj pustimo, da nas, rahlo nas božajoč, zadavijo — ali pa, ali pa še enkrat, morda poslednjič zakričimo in spustimo roke čez svet. Tudi naše znamenje naj zagori od zemlje do nebes!«

*

Štirje obrazi dolbejo v vino in trpke misli. Jože Srebrnjak je iztegnil roko čez vso mizo in sklonil glavo prav globoko, da ne bi zgrešil besed. Drugi trije so bledi in brezčutni, mrtvo gledajo v vodeno pijačo in molče.

»Vprašam vas,« govori Jože s pritajenim glasom, »vprašam vas, zakaj bi ne dvignili rok, zakaj čakamo samo na besedo, na odrešilno besedo, ki je nikoli ne bo? Roka je zmaga. Roka je svet, roka je kruh, roka naj udari, če je kruh slab ali pa ga ni.«

»Ti imaš prav, kakor že misliš,« pove vdano prvi in pije.

»To ni vse skupaj nič. Če ti dajo kruha, zahvali se in slušaj. Vsakdo ki svet obrača, kadar ni treba, je proklet od sveta. Čakajmo, morda bo jutri bolje.«

»Do sodnega dneva popoldne boš čakal, potem se boš pa prijel za glavo: O jaz tepec!«

»Pa povej, kako je prav, ti povej, ko veš!«

»To je tako,« je dahnil Jože. »Ves svet je ura. Tista ura se je pa ustavila. Treba jo je spet pognati v tek in kazalce premakniti, da bodo kazali pravi čas, drugače bo v jutru večer in o polnoči jutro.«

»Kdo bo pa vstal in pognal uro? Kdo bo prvi vstal?«

»Eden mora biti.«

»Prvi umre. Šele tisti, ki so poslednji, šele tisti dožive svetlejšje dni. Zato hoče biti vsakdo poslednji in nihče prvi.«

Jože dvigne roke in jih zagrebe v lase. Neznana lica vstajajo pred njim, moški in ženske, vsi so pomešani in kričijo in dvigajo roke. Na prsih jim sloni nevidna zver in se smeje. Ničesar se ne vidi, samo tisti smeh bije v bolna srca grenko in ostro. Kdo ne bi vstal in pogledal, če oznanja nebo že konec težkih sanj.

Jože se sključi, oči se mu potope v tiho gledanje, sijaj v njih ugasne. Tovariši pred njim so revni in blede. Za poslednji denar pijejo. Jutri bodo molčali in kleli težka bremena in ves svet. Tovarna je črna in rdeča, tisoč obrazov izgine v njej, nihče ne zajoka, ko se eden zruši. Kdo je kriv, da je človek bled in lačen, da ga boli v prsih in v duši?

»In kaj bi ti napravil?« se je vzdramil eden.

»Sam ničesar. Vsi bi morali. Za roke bi se prijeli, vstali bi in bi prišli pred gosposke hiše: Zakaj samo vi uživate, zakaj samo vam nebesa?«

»Da bi bilo vsem dobro, vsem enako?«

»Vsem. Vsi smo enaki prišli na svet in ko odidemo, ne bo ostalo ničesar za nami. Nekaj prahu...«

»Pravijo, da duša.«

»Duša?« vstaja v Jožetu. »Učili so nas. Za tisto naj vsakdo sam skrbi. Kadar je človek lačen, ne bo duše pregledoval. Živeti, boriti!«

»Ne verujem več,« obupuje drugi. »Preveč so me z bičem od prve ure do današnjega dneva. Vsak udarec ubije košček mladosti, in sto udarcev prekriža življenje. Nikamor več naprej. Samo pozabiti je treba še grozo, drugega ni več.«

»Res,« je mislil tretji, »kaj bi kričal, ko niti šepetaje prositi ne morem več.«

»Ogenj in kamen!« raste Jože. »Vstati bi moral človek, da bi zalučal kamen prav do neba, pod tiste ognjene zvezde naj bi ga vrgel, prav do njih, udaril naj bi po eni, da bi vse razrušila, ko bi padla. Tako naj bi vrgel, da bi vsi ljudje videli tisto moč, tisto železno roko, tudi tisti, ki sede na zlatih in dele črn kruh. Potem bi vse umoknilo od groze in gospodje bi prosili odpuščanja. Pa nič odpuščanja! Za mater, ki je od lakote umrla, enkrat za sestro, ki so jo zapeljali, potem za očeta, ki ga je ubilo, za vsakega človeka bi udaril in poplačal greh kot je pisano: Zob za zob!«

»Hudo bi bilo tako,« je preudaril eden in se zagledal v mizo. »Naj bo kot je bilo do danes, do te ure.«

Jože je obrnil vroči obraz:

»Tako praviš to uro, ko se še ne godi tisto. Takrat bi ne. Zakaj velikansko mrežo bomo vzeli in presejali svet. Kar bo slabega, bomo vrgli na ogenj. Ne bomo gledali, tudi moj brat naj pade, če je razpel roke sredi poti, da ne more vstajajoči človek naprej.«

»Potem ne bo jasnih ur in lepih dni.«

»Kdo pravi?«

»Prav tako kot danes: eden udarja z bičem, drugi kriči in krvavi od bolečine in udarcev.«

»Zakaj bi se enkrat ne zamenjalo, da bi bil hlapec gospod in gospod hlapec.«

»Vseeno bo nekdo trpel. Naj rajši ostane kot je.«

»Pozabiti je treba!«

Trije pijejo, četrti, Jože, je skrčil roke in strmi v nasprotno steno. Iz nje vstajajo silni obrazi, ostri in mladi in pojo. Hiše se rušijo, sirene žvižgajo, na težka vrata je potrkal mlad človek v zamazani srajci:

»Dosti, zdaj sem jaz gospod!«

Jože vstane in zopet sede. Hoče na cesto, da bi zakričal, pa ne more. Hlad veje od vrat. Vroče čelo se miri, oči se zapirajo in misel, tista ognjena misel zgineva v vprašanje:

»In kaj, če ne bo tako?«

Takrat se oglasi tretji, prav kot da se je ravnokar spomnil, vzdihne, tiho mu poje glas:

»Saj sem tudi jaz hotel včasih tako. Pa sem stopil na cesto in šel, a sem na prvem križišču obstal.«

Jože Srebrnjak molči in veruje, da so na cestah križišča, kjer človek ne ve, kako bi bilo prav, kjer ne ve niti za smer, kaj šele za dolžino poti. Križišča so polna motnjav.

*

Drugi dan je dobil Jože pismo od matere. Z nerodnimi črkami so bili zapisani pozdravi in naznanilo, da bo prišel tudi sosedov Tone v mesto. Jožeta je obšlo toplo in mehko in ni vedel, kako je šel po cesti, ko se je vračal od dela.

Ob potu je vabila krčma

»Hudiča!« je zamahnil z roko. »Danes ne grem!«

Res ni šel.

Ko je prišel v temačno izbico, se je vrgel na posteljo in zakril oči z rokami. Vse stene so se majale pred njim in vsak zvok večernih zvonov je udarjal toplo in božajoče:

»Mati! Mati! Mati!«

Tudi večerjat ni šel in ni vedel, kdaj je zaspal ...

*

Tone je prišel. V nizki izbi sedita z Jožetom. Na kolenih sta sklenila roke in tiho govorita.

»Tako je bilo tudi meni, ko sem šel. Za vsak korak, ki sem ga naredil, me je zbolelo v srcu. Kar padel bi po tleh,

da nisem imel palice. Ko sem prišel na vrh klanca, je bilo najhuje. Potem sem srečaval ljudi, pa sem vriskal, da ne bi videli, da sem jokal.«

»Oče bo hud.«

»Potolažil se bo. Pošlješ mu nekaj denarja, saj dobrih besed ne boš zmogel.«

»Prav dolgo ne bom ...«

»Boš videl. Stanoval boš z mano. In kar jutri pojdeva in ti poiščem delo, kakor je prav.«

Večerni zvonovi zalijejo besede, Tone se razjasni in se prekriža. Jože vstane tih in bled ...

*

Pri leseni ograji slonijo trije. Četrty je Tone, ki samo posluša. Gleda po cesti, išče znanih obrazov in veselih oči. Mesto je kamen. Duše so umrle, telesa hite nemo mimo gorečih luči, pa vsa svetloba je pretiha, da bi ogrela ledene misli.

Tvoji fantje žive v prikriti besedi.

»Vse je moč,« uči Jože. »Primeš kamen in ga stisneš, da voda priteče iz njega. Prav tako delajo s teboj. Roko polože na tvoje roke in izliješ vsak dan tri kaplje krvi. Vsak dan tri kaplje, kdaj bo konec?«

Tovariša gubančita obraz.

»Zdaj bodo odpustili dvesto moči. To se pravi, da bomo drugi potegnili za dvesto več.«

»Matevža so pognali. Danes so mu povedali, jutri bo prišel zadnjič.«

»Zakaj?«

»Rekel je preveč. Beseda je najhujše zlo, resnična beseda.«

Jože pogleda okoli sebe in dvigne težko roko:

»Samo ena beseda je prava: Udari!«

»Daj, če moreš!« mislita tovariša.

»Kaj pravi Matevž?«

»Jutri zvečer bomo govorili.«

»Vem, da je samo eno pravo. Udari, udari!«

Tone pristopi in misli:

»Ali se bomo tepli?«

Ostro ga pogledajo, Jože pravi:

»Kar slišiš, ne gre nikamor!«

»Kakopa!« pritrdi Tone.

Za trenutek je molk. Potem vpraša Jože:

»Ti, če te doma na vasi kdo zaničuje, izmed fantov kateri, če ti ne da prav, kaj boš storil.«

Tone se smeje:

»Prijela bi se in potem bi že kateri odnehal.«

»Vidiš, prav tako je tukaj. Ti si hlapec. Tisti, ki ti daje kruha, je tvoj gospodar. Ti bi mislil, da imaš pravico samo do kruha, pa je imaš več. Ti daješ roke, gospod da denar, dobiček pa ves gospod sam pobere, takorekoč ukrade ti ga. Kaj boš storil. Ali ne boš vstal in zakričal, ali ne boš zahteval tistega, kar ti gre po pravici?«

»Hm,« premišlja Tone. Nečesa ne razume. Kako naj bi hlapec tisto dobil kot gospodar?

»Prišel si še in počasi misliš,« tolaži Jože. »Ko ti glavo odpro, ko se ti bo zgodila krivica, boš takoj z nami.«

»Pa gospod ve, da tako mislite?« je bil radoveden Tone.

»Kaj bi ne! Govorimo z njim in povemo mu, a nas zapodi.«

»Udari!« je jeknil eden izmed tovarišev.

»Samo to je prava beseda.«

»In kaj potem?« je vprašal Tone.

»Potem?« se je spogledal Jože s tovariši. »Potem vzamemo vse v roko sami.«

»Spet bo en sam gospodar!«

»Ne bo. Vsi bomo gospodarji.«

»Čudno! Ko bi pri nas doma vsi gospodarili, bi nihče ne delal.«

»Vsi gospodariti, vsi delati, vsem enako. Nihče ne bo imel svojega, vse bo skupno.«

Tone ne razume:

»Kako to, da vsem enako? Nekateri bodo delali, drugi bodo lenarili, potem pa vsem enako in vsem skupno.«

»Vsi bodo morali delati.«

»Potem bo pa tako kot danes. Kdor ne bo delal, tudi jedel ne bo.«

»Takrat bodo vedeli vsi, da je delo najsvetejša dolžnost.«

Tone si popravlja klobuk in godrnja:

»Razumni ste, dolgo ste že tukaj in veste, kako bi bilo prav. Samo to mi ne gre v glavo, da bi bilo za vse enako in da bi bila gospodar in hlapec eno.«

»Svoboda bo.«

»Pa eden bo vseeno ukazoval?«

»Vsi bomo ukazovali.«

»Potem ne bo svobode. To je tako kot bi se otroci igrali. Pa postav in oblasti tudi ne bo?«

»Drugačne bodo. Sami si jih bomo postavili.«

»In sami podrli. Mislim, da ne bo ničesar takrat. Ljudje bodo eden na drugega planili. Gorje tistemu, ki si je kaj pridobil!«

»Saj to je tisto! Že doma si videl velike grutarje in revne bajtarje. Si videl, ne?«

»Kaj bi ne!«

»Pa poglej, ali je to prav, toliko bogastva, drugi pa nič. Ali je to po pravici?«

»Prav lepo ni.«

»Vidiš, zakaj bi tistemu, ki ima toliko, nekaj ne vzeli in dali tistemu, ki ima premalo.«

Tone je bil v zadregi.

»Pa to je tako pri nas, da kdor ima več zemlje, ima več skrbi in dela. In če bi tistim, ki imajo nekaj več, vzeli, kdo bi pa še delal? Tisti, ki nimajo ničesar, bi ne hoteli, češ, saj bomo zastonj dobili, kar bodo bogati več pridelali, bogati bi pa dejali, da se ne splača preveč pridelovati. Jaz bi že ne delal.«

»Prisilili bi jih, da bi vsi delali.«

»Potem pa svobode ne bi bilo, spet bi vladala sila. Nič ne bo s tisto svobodo.«

»Ves si še gruntarski.«

»Doma sem tam gori. Tudi ti si, pa si pozabil na vse.«

»Tista bajta ni moj dom. Tudi ta izba v mestu ne. Saj taki ljudje kot smo mi, ne vemo, kje smo doma. Kje si doma, Peter?«

Bled fant je zamahnil z roko. Čez čelo mu je legla za hip prečudna toplota, potem se je spet zresnil in dejal mrzlo:

»Tam, kjer je kruh.«

Tone ga je gledal:

»Pa nimaš kraja na svetu, da bi zanj rekel: Tukaj sem se rodil, tu sem pridem v zadnji uri, vsaj z mislijo se povrnem tja.«

Peter se je naslonil na ograjo in se zagledal čez pusto dvorišče. Težka ostrina v očeh je izginila, skril je obraz pred tovariši.

»Nimam doma. Bog ve, kod sem že vse hodil. Tisoč obrazov sem videl in pozabil. Hudo je človeku, kadar bere o domovini, pa ne ve, kaj je to. V vojno so me poslali, za domovino, so rekli. Držal sem puško kot palico in streljal v zrak. Kaj bi v imenu domovine ubijal, če je ne poznam! Da bi mi dali košček zemlje, da bi kočo zgradil, potem, potem bi razumel, odkod tiste pesmi, da je domovina naj-svetejša beseda.«

Jože je polglasno žvižgal veselo popevko, kakor bi ne hotel poslušati Petra, pa je sredi pesmi umolknil in se obrnil v stran.

Tone je pa resen odločil:

»Domovine nimate, pa ste taki. In kdo vam bo pustil kar tako obračati svet?«

Jože je bil jezen:

»Prav nič ne veruješ v nas. Ali so roke samo zato, da delajo? Zakaj bi tudi ne udarile?«

»Ne bodo pustili. Kri bo tekla.«

»Naj! Udariti je treba.«

»Pobotati se je treba. S silo se človek ubija.«

Tone se je počasi obrnil in odšel malo naprej. Glava mu je bila vedra, vse se mu je zdelo razumljivo.

Peter se je pa takrat nagnil k Jožetu:

»Ti, ta ne pojde z nami.«

»Včeraj je prišel. Pa je moj, pripravil ga bom.«

»Ni neumen.«

»Tepci ne pridejo v mesto. Samo gruntarski je še.«

»Torej jutri zvečer!«

»Dobro.«

Razšli so se. Jože je potegnil Toneta s seboj.

»Prav nič se nisi izkazal.«

»Ko tako govorite, da je joj. Svet se ne da obrniti kot stara suknja.«

Molčala sta vso pot do doma.

*

V podstrešni sobi so se stisnili ljudje. Zamolklo mrmrajo, včasih stopi kdo na hodnik pogledat, če je vse varno in nato spet oživi beseda. Papirji in časopisi romajo od rok do rok. Mladi in stari obrazi. Oči plamenijo v ognju, lica bledijo.

V kotu na zaboji sedi Matevž, blizu njega Jože.

»Mislim, da je vse pripravljeno. Samo znaka je treba in se vzdignemo.«

»Vse, vse,« gre pridušeno po sobi.

»Ti, Peter, ti boš dal znak!«

»Bom!« jekne leden odgovor.

»Vsakdo v svojem oddelku. Prav nobeden ne sme ostati.«

Molk leže na obraze, samo eden tiho vpraša:

»Kaj bi ne šli še enkrat z delegacijo?«

»Nič!« odločuje Matevž. »Vse tisto je samo odlašanje. Konec naredimo. Tisoč ljudi je množica.«

Tisti, ki je vprašal, vstane in se prerije do vrat.

»Kam?« rasto glasovi.

»Nočem tako. Z vojaki pridejo nad nas. Pamet!«

Hrup napolni sobo. Roke se stegnejo po odhajajočem in ga odvlečejo na sredino.

»Izdal boš!«

»Molčal bom, samo nagovarjal ne bom nikogar. Zato ne, ker je bedasto. Ubili jih bodo deset, potem bo konec.«

»Nikogar ne bodo, če ne bodo zvedeli. Če ne bo izdaje.«

»Pustite me!«

»Pustite ga!« zapove Matevž.

Bled fant s sanjavimi očmi se otrese rok in globoko zasope.
»Kako si hotel z nami?« je jezen Jože.
»Mislim sem, da bo šlo vse po pravici.«
»Kaj ne gre po pravici?« vstajajo ljudje.
»Ne gre. Tako bi moralo iti, da bi se nikomur hudega ne prizadelo.«

»Dan za dnem te bijejo in ti jim boš z dobroto povračal?«
»Z dobroto. Treba je pokazati, da smo še dobri, da smo nad njimi, čeprav imajo oni denar in oblast.«

»Smejali se ti bodo, bedak!«

»In ni drugačne poti. Kar se bo na ljubezni zgradilo, bo ostalo, sila pa ne bo novih časov ustvarila.«

»Ali si plačan za take besede?« vprašuje nekaj grozečih glasov.

»Plačan je tisti ki ljudi v poboj in smrt vodi,« govori ostro fant. »Pet minut po začetku ne bo mogoče več storiti koraka po cesti.«

»Če bodo izdajalci...«

»Tudi, če jih ne bo. Toda tudi jaz grem z vami, če bodo šli vsi tisti, ki stvar pripravljajo, v prvi vrsti. Ali pojdete?«

Matevž blede in zardeva. Potem se navidezno umiri:

»Nismo mi začeli. Osrednja zveza je ukazala.«

»Recite jim, naj gredo v prvi vrsti.«

Hrup počasi ugaša, dokler vse ne umolkne. Star glas vpraša:

»Zakaj pa prav v prvi vrsti?«

»Zato, da se bo videlo, če so sami tudi tako veliki kot so njihove besede.«

Nerazumljiv šepet drhti od glave do glave. Jože stopi iz kota in se ustavi pred fantom.

»To se pravi,« reče hripavo, »da hočeš povedati, da nas zavajajo, da pošiljajo nas na cesto, sami pa doma ostajajo?«

»Tako je!« se zgane fant.

»Ali me poznaš?« vpraša Jože grozeče.

»Videl sem te že,« pove fant mirno.

»Jože Srebrnjak mi je ime. Zdaj pojdi in ovadi!«

In Jože dvigne težko roko in udari fanta z vso silo v obraz. Fant omahne med ljudmi in se zruši. Kri se mu ulije iz nosa in ust. Nihče mu ne priskoči na pomoč, sovražne oči ga gledajo. Počasi se dvigne in gre proti vratom. Vse se mu umika.

»Samo z ljubeznijo, samo z dobroto,« jeclja in izgine na mračnem hodniku.

»Saj si dobil dobroto!« zakriči nekdo za njim, pa vidi, da vse molči in ga postane sram. Zakrije obraz z rokami in zagodrnja:

»Hudiča, zakaj je tak!«

Jože stoji še vedno sredi sobe. V silno šumenje, ki valovi v njem, raste krvav obraz z neznansko mirnimi očmi. Videl je fanta že večkrat poprej, pa se je vselej razhudil nad njim. Ko so vsi kričali in dvigali pesti, je ta fant stal kot kamen in se tiho smehljaj. Ko je ubilo delavca, je bil ta fant edini, ki ni zakričal od groze in srda, ampak stopil k umirajočemu in ga pokrižal po čelu in prsih. Nikdar tako kot vsi drugi, zakaj je tak?

Matevž se je razburil. Vse do poslednje besede je premislil, pa je prišel mlad fant in vse podrl. Ni vedel, kako bi razjasnil fantove besede:

»Plačan je,« je bruhtil, »naučili so ga in ne ve, kako je prav. Dobrota je sirota. Dosti je bilo usmiljenja, pravice hočemo! Poslali so ga, da bi poslušal.«

Molk v sobi. Iz kota zagodrnja nekdo:

»Niso ga poslali. Delavci so ga izbrali. Sam sem bil zraven. Pošten je in dobro misli, samo s silo noče.«

»In če je prav svetnik, zaradi enega človeka ne bomo odnehali. Kar smo sklenili, naj oživi. Kadar beseda ne prebije srca, naj udari roka!«

»Naj udari!« je zavalovilo po sobi. Le Jože je molčal.

Potem se je govor umiril v skrivnosten šepet. Obrazi so se spet razjasnili, oči zagorele. Matevž je govoril hitro in sopes kot bi se bal, da zamudi minuto. Skozi podstrešno okno je priplavala pesem večernih zvonov. Pelo je mehko in tožeče. Matevž je skočil k oknu in ga srdito zaprl. Zamolklo, kakor iz daljave se je še čulo zvonjenje. Jože se je pomaknil k oknu in se naslonil nanj. Videl je krvav obraz pred seboj in slišal zvonove. Tiščalo ga je v grlu, zajokal bi, pa je stisnil zobe in si grizel ustnice. Nič ni slišal, kaj je govoril Matevž...

Ko so se razšli, je ostal Jože sredi ceste. Na križiščih so gorele luči. Hiše so bile neznansko visoke in ulice ozke. Nekje daleč, daleč zgoraj je bilo nebo.

Doma je sedel Tone sam na postelji in zamišljeno gledal v mrak. Na kolenih je imel kos papirja, v roki je vrtel svinčnik in izbiral besede. Na pomečkanem papirju sta stali samo dve besedi:

»Draga mati!«

Naprej ni šlo. Jože je pogledal na začetno pismo, legel na posteljo in molčal. Nekaj časa je Tone še čakal, potem je vzdihnil, spravil papir in zagodrnjal:

»Danes ne bom, ne morem...«

Fanta sta se spogledala.

»Kaj ste delali?« je vprašal Tone.

»Bog razumi vse!« je rekel Jože in se obrnil na drugo stran.

Tudi Tone ni razumel...

*

Jože ni mogel spati.

»Greh sem storil,« je mislil. »Udaril sem ga, ko je resnico govoril. Veruje v tisto, kar je povedal, pa sem ga s pestjo v obraz. Kaj ne sme vsakdo po svoje verovati? Kolikokrat je povedal Peter, pa tudi Matevž že, da je misel svobodna. Pa ni tako. Ni smel po svoje govoriti. Kakor psa sem ga.«

Dvignil se je z ležišča, stopil k oknu in ga odprl. Morje streh je videl, nekje za njimi so odsevale večerne luči na velikih ulicah. Napol pridušen krik nočnih vozil se je še čul, nekje so prepevali. Nebo je bilo jasno, vse v zvezdah.

Nehote je pomislil Jože:

»Kaj pa če ima oni prav? Da ni sila odrešilna, ampak ljubezen. Prečudno bi bilo. Ljubezen je v srcu, srce so pa že ljudje ubili. Ne, ni več ljubezni, to je samo beseda za ženske« ...

»Ali ne spiš?« se je zbudil Tone.

»Premišljujem,« je polglasno povedal Jože.

»Kaj boš premišljeval! Lezi in spi!«

»Hm,« je še zagodel Tone in se obrnil na drugo stran. Nekaj časa je bil molk, čulo se je le enakomerno dihanje ležečega. Potem se je Jože zganil:

»Slišiš, Tone, povej, kaj misliš ti!«

»Kaj naj mislim?«, se je zaspano dvignil fant.

»Kako se ti zdi, ali je prav, kakor delamo ali ni?«

»Saj nič ne delate. Govorite — to znam tudi jaz. Pojdi, pojdi! Radi bi udarili, ne vem, kam ste namerili roko, precej

visoko nekam, menda kar proti solncu, kakor da je solnce krivo, če ni dovolj toplote za vse! Namerili ste roko, udarili pa ne boste, prešibki ste. In tudi, kdor hoče s pestjo v solnce udariti, mora biti zver. Vi pa niste zveri, tudi nočete biti, udarili bi pa vendarle radi. Kakor otroci ste: rožo bi odtrgali, pa ničesar zanjo dali. Vsakega pol bi radi, mešetarji ste. Boga nimate, pa bi radi po božje živeli, pa samo z imenom, pesti nimate, pa bi radi tolkli. Ej, ne pojde tako! Moja pamet je revna, pa vseeno ne dam niti besede za tisto vaše upanje. Kam hočeš s silo? V smrt! Pa za življenje se boriš, tako kričiš. Jože, saj nočem, da bi te ravno ljubezen vodila, če je ne maraš, toda pamet naj te pa le. Ne udarjaj z glavo v zid, trd je, železen, ne bo se porušil. In čeprav novo kraljestvo vzdignete, blagoslova ne bo v njem, če ne pojdete z ljubeznijo!»

»Saj je lahko ljubezen tako močna, da nazadnje zgrabi za silo.«

»Potem ni več ljubezen. Ti si papirnat kristjan. Tako govore judovski mešetarji, ne pa fant. Če vidiš, da sta samo dve poti, izberi eno in ne skušaj skakati z ene na drugo in graditi most, kjer ga ni treba. Jaz sem zase že izbral. Silo je hudič ustvaril, pa delaj z njo, če hočeš.«

Tone se je obrnil in počasi zadremal, Jože je molčal.

»Potem je imel fant prav. In zato, ker je resnico povedal, sem ga udaril v obraz. In Peter, Matevž?«

Naslonil je glavo na okno in se zagledal v nič. Takrat se je nekje na nebesni modrini utrnila zvezda in v belem loku zletela proti obzorju. Tesno je streslo Jožeta:

»Kaj pa Bog? Kaj ni rekel Tone nekaj o Bogu? Ali je, ali ga ni? Tone veruje, da je, zato je tak. In s kmetov je

prišel, tam še vsi verujejo. Pa saj tudi tukaj verujejo. Morda tisti fant...:«

Ves je zastrmel v nebo. Videl je same luči. Zazdelo se mu je, da morebiti le ni težko verovati, da je Bog rekel, naj ne bo sile, ampak ljubezen.

Dolgo, dolgo je gledal v zvezde...

Ko se je Tone zjutraj prebudil, je videl, da je Jože zaspal pri oknu. Počasi se je vzdramil.

»No, kaj si premislil?« je vprašal Tone.

»Veliko!« je povedal mirno Jože. »Morebiti je pa le ljubezen vse.«

»Kaj si šele zdaj prišel do tega?« je zazelhal Tone. »Kdaj sem že jaz vedel!«

»Ni vsakemu dano,« je zamišljeno odgovoril Jože.

Zunaj je zvonilo jutranjico z vsemi zvonovi...

*

V tesen prostor so se zgnetli ljudje. Šumno je valovila množica, klopi ob stenah so pokale. Robati obrazi so bili nemirni. V lica je dahnila misel moči. Oči so gorele, roke so se strnile čudovito krepko in vedro. Mladec s kuštravimi lasmi je ves rdeč in vroč začel prepevati. Saj ni vedel, kaj poje, pa tista ura je bila taka, da je bilo treba kričati, pa naj bo krik tak ali tak.

V ospredju je stal človek, suh in raztrgan, prav tak kot sto drugih. Lepa beseda je bila v njem, pa je zamahnil z roko in je začel govoriti. Tesna tihota je legla na obraze.

»Vraga!« je godrnjal starec v kotu. »Drugače je kot je bilo z nami. Ne govori tako kot smo včasih. Nič ne obrača glasu v višino in nižino, enolično poje. Samo tisto, kar pove...«

Tone je slonel v kotu. Pil je iz nerazumljive besede in predolbel do spodnjih misli. Počasi je rasla v njem doslej nepoznana misel, ostra beseda, ki še ni znala zakričati z vso močjo, ampak je še iskala pravega zvonka. Iz nerazločnih podob je počasi vstajala meglena slika črnega človeka, ki trpi uro za uro, ki se mu godi krivica in ki umira a ne more umreti. Pogledal je okoli sebe in videl sto obrazov, še več nego sto in vsi so bili bolni, v vsakem je bila podoba nečesa temnega, ki preži prav blizu in čaka na svojo uro. Tisti hip je začutil, da so mu vsi ti obrazi prav blizu, da so so mu bratje, videl je vsakemu človeku okoli sebe prav v srce in on je zagledal v njem sredi črnih cesta belo rožo, prečudežno vero v jutrnji dan.

Božajoča toplota je objela vsa srca. Kot iz šumenja visokih gozdov se je čula beseda govorečega. Vse je bilo pesem. Čez črno težo sedanjosti je legla mehka svetloba prihajajočega jutra. V vsaki besedi je bila vera, v vsakem pritrjevalnem vzkliku. Starcem so zakipele roke, davno ugasle oči so spet zagorele, radi bi povedali nekaj veselega, pa jim je trudna govorica jecljala in niso mogli. Prikimavali so, mahali z rokami, da bi se bolje videlo, kako jim je prav...

Zunaj je dišalo po megli in sajah. Tisti, ki niso mogli v sobo, so stegovali vratove, da bi bolje slišali. Vsaka beseda, vsak ropot, ki je prišel mimo, jih je vznemiril. Bali so se, da jim odnese kak košček lepote, ki raste v notranjih prostorih. V utrujena srca je legla mladost.

Samo Jože ni bil navdušen. Ni vedel, zakaj. Nerazločno so vstajale pred njegovim obrazom slike. V vsaki podobi je bil greh. Vso noč ni mogel spati. Pogovarjal se je sam s seboj in s fantom, katerega je snoči pobil do krvavega. Tiho

sta govorila, blede fant s krvavim obrazom je prihajal vedno bliže in bliže, pritisnil je krvaveč obraz na Jožetovo lice in Jože je občutil toploto in mraz in neznansko bolečino. Roke so se mu krčile, sklenil bi jih rad v prošnjo, besedo je pripravil v duši, ves se je napel, da bi mogel izreči tisto lepo besedo za oproščenje, pa mu je nekaj zaklenilo grlo, da je le težko sodel. Ko je zazvonilo dan, se je zbudil.

Včeraj je bil močan, roke so mu plapolale, danes ni zmogel besede. Ko jih je sto in sto gorelo, je bil mrzel. Ko so se vse roke dvignile kot za prisego, so njegove padle mrtvo k telesu kot suhe veje. Med vsem hrumenjem je glodala v njem samo ena misel.

»Le zakaj sem ga udaril, o Bog!«

»Ti!« ga je sunil Tone s komolcem. »Ali čuješ, kako govore?«

Jože je pogledal prijatelja in videl v njem ogenj, ki ga doslej ni bilo. Obšla ga je za hip radost, potem se je spomnil nase in ni hotel odgovoriti.

»Kaj, če je imel oni prav?« je pomislil. »Da sila ni rešitev, da je ljubezen prvo. In saj je tudi Tone tako povedal.«

Potem je poslušal. Govoril je Matevž. Znal je. Beseda mu je lepo pela. Jože je zaprl oči in premišljal vsak stavek. Vedno globlje in globlje je lezla vanj misel, da nekaj ni prav, da je nekje na cesti razpotje, kjer se bo treba odločiti. Poznal je Matevža, zato ni vzel besede za tako kot jo je slišal. Videl je njegovo obleko z obeh strani.

»Moj Bog,« je vzdihnil, »ko bi mu lahko verjel!« ...

✱

Ljudje so hrumeli, oči so vriskale. Govorniki so končali. »Jože Srebrnjak!« je poklical Matevž.

Jože je dvignil glavo in ga pogledal z zamišljenimi očmi. Obraza sta se srečala. Matevž je dejal:

»Pojdi, govori! Ljudje te morajo spoznati.«

Počasi je povedal Jože:

»Ni treba. Nisem prvi. Prvi naj bo vsem znan, drugi smo samo delavci, samo drobec med stoterimi.«

»Moraš govoriti!«

»Zakaj?«

»Za jutri! Kdo pojde z ljudmi?«

»Ti!« se je čudil Jože. »Vsi pojdemo. Toda, kdor pripravlja, tudi izpelje.«

»Ne vem,« se je odmaknil Matevž. »Kličejo te, govori!«

Težka misel je legla Jožetu na dušo. Videl je, kako je. »Pa morda se motim?,« se je branil. »Ah,« je zamahnil z roko. »Naj bo, kakor hoče!«

Skočil je na mizo.

Okoli sebe je zagledal lačne obraze, suha in zarjavela lica, raztrgane obleke, razmršene lase in nekaj sto ostrih oči. Tiste oči so čakale. Pogledal je Matevža, potem je bruhalo iz njega:

»Tovariši, jaz sem lačen in bolan. Pravijo, da sem močan, pa ne vem. Hočejo, da bi vam govoril, pa ne znam. Kaj naj vam povem? Kadar bom imel kruha, ga bom delil z vami, kadar boste žalostni, bom žalosten, ko boste prepevali, bom tudi jaz vriskal. Tak sem kot vi, prav nič boljši. Verujem, da smo vsi skupaj močni. Voditelj pa nisem, nočem biti pred vami, z vami pa pojdem, dokler ne bo greha. Od iskanja pravice do greha je blizu. In pustite me...«

Skočil je ves bled z mize. Matevž ga je osuplo gledal:

»Kaj ti je?«

»Bolam sem,« se je naslonil Jože na steno.

»Vidi se ti,« je verjel Matevž.

Ljudje so molčali. Spogledovali so se in vpraševali, kaj je hotel povedati. Potem je nekdo začel peti in se je kmalu vse treslo od popevke.

*

Od nekod je prinesel nekdo zastavo. Ničesar ni bilo posebnega na njej. Navadna zastava z rdečim trakom. Okrasili so jo z zelenjem in dvignili pred ljudmi.

»Gremo, gremo!« so kričali nekateri.

»Kam že?« se je prestrašil Jože.

»Pojdeš?« je vprašal Matevž.

»Ali že sedaj?« se je čudil Tone.

»In ti?« je pomislil Jože.

»Ali se bojiš?« Strupeno se je zasmejal Matevž.

»Ničesar!« je vzkipel Jože.

»Torej!«

Jože je pljunil in izginil med kričečo množico. Tone je rinil počasi za njim. Matevž se je smejal...

Ljudje so hoteli stopiti na ulico. Pri vratih je stal Jože Srebrnjak, bled in izmučen. Držal se je z rokami za ograjo in oči so mu trepetale. Ko so prišli prvi do njega, je vzdignil roko. Obstali so.

»Naprej!« so kričali zadaj. »Kdo je tam?«

Jože je molčal. Za trenutek je vse utihnilo, potem je nekdo vprašal z močnim glasom:

»Saj smo že vsi. Česa čakamo?«

Pritrjevanje je zavalovilo v množici. Bližnji so dejali:

»Umakni se, saj pojdeš z nami.«

»Ne pojdem!« je povedal Jože glasno.

Prednji so umolknili in se spogledali, zadnji niso razumeli in so kričali:

»Naprej, naprej!«

»Ograjo poderite!«

»Tudi vi ne pojdete!« je zakričal Jože.

Krik je ponehal, nekaj jih je razburjeno vprašalo:

»Zakaj nam brani? Kje so voditelji?«

»Skrili so se!« se je bridko zasmel Jože. »Pokličite jih, pokličite jih!«

Množica je zahrumela, dvorišče je odmevalo od klicev. Od nekod je prihitel Matevž, ves rdeč in nemiren.

»Kaj hočete?« je hripavo kričal.

»Voditelji naprej!« je reklo nekaj mož. »Spredaj naj gredo, zastavo naj nosijo!«

»Hudiči!« je siknil Matevž. »Zakaj čakate? Na cesto!«

»Ne pustijo!« so kričali zadnji.

»Kdo ne pusti?« je iskal Matevž.

»Tam spredaj. Ustavili so se.«

Matevž je odrival ljudi, da bi prišel do izhoda.

»Jaz ne pustim,« je zakričal Jože.

»Ti?« se je ustavil Matevž.

»Vse skupaj je neumnost. Pobijejo nas.«

Tišina je legla po ljudeh. Pred očmi je vzrasla vrsta oboroženih obrazov, bleščeče jeklo in zatemnela slika smrti. Tisti, ki je nosil zastavo, jo je spustil, da je padla in zakrila mlademu fantu obraz. Fant je zgrabil za tkanino in jo vrgel po tleh. Čez par minut so jo pomendrali v blatu in ni nihče vedel, da je šel čez njo. V prednjih vrstah so nekaj zagodrnjali. Dvoje ali troje jih je obrnilo hrbet in so šli počasi v ozadje.

»Kam nas prav za prav peljejo?« je vprašal nekdo jezno.

»Pobijejo nas!« so zakričali nekateri.

»Srebrnjak, kaj delaš!« je bleдел Matevž.

»Kakor je prav. Neumnost je vse. Zakaj bi pustil, da jih poženejo z orožjem na delo.«

Prav do njega se je preril Matevž in polglasno dejal:

»Kaj nismo tako sklenili snoči?«

»Sklenili, sklenili,« je godrnjal Jože. »Tisto ni nič!«

»Torej nočeš tako, kot smo se zmenili?«

»Nočem. Premislil sem si. Nič ne koristi kričanje, še škodovalo bo.«

»Ne razumem te,« je tiščal vanj Matevž. »Nisi več z nami?«

Jože je za hip molčal, potem počasi povedal:

»Z vsemi sem, zato tako delam. Naredite kar hočete, na take seje me pa ne bo več.«

»Naprej, naprej!« so začeli kričati v ozadju. Od nekod so prišli vodilni možje.

»Kaj je to?« so vprašali. »Mislili smo, da so ljudje na cesti.«

»Oprostite,« se je jezil Matevž, »toda ta tukaj!«

Jože je čutil ostre poglede. Stal je med vrati bled in nekoliko upognjen in ustna so mu žarela za tih smehljaj.

»Kaj hoče ta?«

»Ustavil je ljudi. Pravi, da je neumnost, da nas pobijejo.«

»Plačanec! Izdajica! Plačali so ga!«

Gospodje so pljunili. Iz množice je zahrumelo par glasov:

»Kdo je plačanec? Kje je izdajica?«

Iz ozadja so rinili ljudje, množica se je nagnila in pritisnila na vrata.

»Stojte!« je zaklical Jože. »Pamet!«

»Izdajica!«

»Proč z njim!« je zarjul Matevž. »Naprej!«

»Poderite ograjo!«

Ograja je zaprasketala in se zrušila. Kosi lesa so se dvignili nad Jožetom.

»Umakni se!«

Miren je stal med vrati, samo neznansko bled. Potem je začutil, da ga mir zapušča. Težka pest ga je udarila v obraz. Oblila ga je kri. Tisti hip se je spomnil na fanta, ki je snoči krvavel in bridko se je nasmehnil. Naslonil se je na lesen steber. Množica je zahrumela mimo njega. Med krik se je mešala popevka o svobodi, o kruhu, o lepem dnevu. Slišal je vriskanje. Zdelo se mu je, da se vse strašno hitro oddaljuje.

Onesvestil se je.

*

Ko je spet odprl oči, je zagledal nekoga pri sebi. Dolgo ni razložil obraza, potem ga je spoznal. Bil je fant, katerega je snoči udaril.

»Kakor sem jaz njega, tako so mene danes,« je pomislil.

»Pij!« mu je ponudil fant vode.

Jože je pil in vprašal:

»Ali so že odšli?«

Fant je pokimal.

»Pa so se že vrnili. Razgnali so jih.«

Za hip je bil molk. Potem se je spustil Jože spet na tla.

»Boli me!« je dejal.

»Pojdeš z menoj? je vprašal fant. »Ponesem te!«

»Pojdem!« je zašepetal Jože. Zazdelo se mu je, da vidi mater, ki se mu smehlja in se je še sam nasmehnil.

»In še odpisal ji nisem!« je pomislil ...

Čez jasno nebo je vriskalo solnce ...

Smehljaj

KADAR se zdaj spomnim na tisti dogodek, mi je skoro neprijetno. Vselej si tudi skušam prigovarjati, da končno ni bilo nič takega, zaradi česar bi se vznemirjal. Mislim si tudi, da bo pomalem vse prešlo; celo smejal se bom vsemu. Razumljivo je to, ker je še vse tako blizu in se še moje misli niso preusmerile. Nisem nikogar ogoljufal in ne varal in zato je moja vest čista. In vznemirjenost bo pomalem sama splahnela.

V Lendavi me je dobil in me zvlekel s sabo. »Bratev imamo,« mi je pripovedoval z navdušenjem. »Dolgo že menda nisi bil v bratvi. Povrhu boš videl moj novi dom. Letos sem ga postavil. Ni več tako tesen in okna so svetlejša. Lepo bel je in se mi vedno smeji, kadar se vračam. Pa tudi njo boš videl. Zdaj je večji del že pri nas. Hišo je ona pobelila. Saj pa v nedeljo itak greva k zapisovanju. Kaj pa hočem. Naveličal sem se že zdavnaj. Pa tudi ona je privolila in starši njeni so popolnoma zadovoljni. Nama z bratom bo pa tudi lažje. In vse veseleje bo pri hiši. Ona rada poje. Ti ne veš, kako je, če je pesem v hiši.« Tako mi je pravil in me niti do besede ni pustil. Njegove oči so oživele in še v obrazu mu je gorelo. »Nekaj malenkosti sem nakupil. Ona ni imela časa. V kuhinji ima obilo posla. Zdaj mi vsaj kdo skuha.« Po vsej cesti mi je pripovedoval. O vsem, o sleherni malenkosti. Da se že dolgo nisva videla. Od lani. Dol je hotel k nam (njegovi starši so bili iz naše vasi). Na proščenje na Donatovo. Pa ni šel. Nekaj je prišlo vmes, da ni mogel. Da

je lepo zdaj pri nas, je slišal. No, tudi v hribih se že živi; tako pomalem. Samotneje je in mirneje. On bi sicer rajši na ravnini živel. Pa zdaj že bo. Dve kravici ima in si sam obdeluje polja.

Mimo pila sva zavila v klanec.

»Strmo imaš,« sem mu dejal, »pa če ne boš skop, ti ne bom zameril.«

»Moj Bog!« je hitel. »Kako slabo misliš. Vse ti bo odprto, vsak lagev; kjer boš hotel. Tudi jesti imam.«

Pot je ozka in ob klancu so hiše, nizke in tesne. Majhne, da bi si človek katerokoli naložil na hrbet in jo prenesel, kamor že bodi. Okna so bila odprta skoro na vsaki in iz vsake se je kadilo. Znad hiše je prihajala pesem razkošna in vesela in smeh jo je ubijal in vriskanje fantov. Bele in rdeče rute so se smejale med trsjem.

»Bog daj!« so me ustavljali povsod in me vabili.

»Ne morem,« sem se branil. »Nimam časa. Popoldne, ko bom šel domov. Ne spijte mi vsega! potem me ne bo! In če imate kaj deklet —?«

»Lej ga no, — kaj smo ženske za nič —?« se je oglasila skoz okno Dominkova.

»Moj Bog! — Saj nisem dejal! —«

»Samo prikaži se mi —« mi je pretila prešerno.

Tako sem potoval k njemu, celo vstopiti sem moral tupatam. Da mi zamerijo, če ne pridem noter. Naši so bili, hotiški, brezvički in mačkovski. Celo turniški so me vabili. Da me poznajo, so rekali. Odkod? Povem naj rajši, kaj ji je ime.

»Kaj ti je ime?«

»Povejte vi, povejte —!«

»Veronika —.« Nato smeh. Da drugega imena nikoli

poznal nisem. Ančka vendar. Saj res, v resnici sem že hotel tako reči, ampak potem bi pa Veronika bila. Kdo jih naj razume. Pesem je njihova, radost in rože v oknu in na podoknih. Pesem za jutro in za večer, radost in smeh za bratev, in rože za fanta. Tiste tesne koče so polne smeha in pesmi, in tista majhna okna so polna rož.

»In zdaj sva doma,« je dejal z zanosom. »Poglej, če se tako s klanca gleda, ali ni lepo. Ta grm spredaj mora biti. Spomladi, ko cvete, je lepo; ali zdaj je skoro lepše, ker je listje rumeno. Potem bela stena, rjava okna in rjava opeka. Nisem hotel imeti zelenih oken; ni tako prikupno. Tu spredaj sem pustil nekaj prostora. Ona ima rada rože. Letos še ni urejeno, pa drugo leto boš videl. — Psst! Malo se skrij, da te ne bo videla, jaz grem naprej.« Porinil me je na podokna za steno in hitel v kuhinjo. Kakor otrok še z otroškim smehljajem. Spoznal sem: nedorasel otrok kot je bil vedno, saj niti sveta ne razume. Dobrodušen otrok, ki ni prišel do spoznanja in nikoli ne bo. Pa ga to ne žalosti. In morda prav radi tega sem ga rad imel. Prihajal je včasih rad dol k nam in mi vse povedal, sleherno malenkost. Moral sem mu kazati, da me zanimajo vse te brezpomembnosti, zakaj užalostil bi ga sicer; in tega nisem mogel. Zadnji dve leti, kar ni imel več staršev, ni nikamor skoraj hodil. Gospodinjlil je, sebi in mlajšemu bratu in se komaj razživel, ko sem ga jaz obiskal. Potem mi je vedno svoj dom razkazal, svoje gorice in polje in krave in sploh vse, z navdušenjem je govoril, kaj bo še vse naredil. Potem me je pa dva dni pridržal, da si odahnem in se pokrepčam.

»Pojdi,« mi je pokimal in mi kazal, naj tiho hodim.

»Ne še,« je govoril njej. Videl sem, da se ni smela

obrniti, dokler on ne reče. Stala je v kuhinji obrnjena proti oknu.

»Kadar rečem tri, — razumeš, Bog varuj prej! Ena — dve — tri zdaj!« Obrnila se je s smehljajem na ustnicah, nato ji je smeh nenadoma zamrl in njene oči so dobile povsem drug sijaj.

»Fema!« sem se začudil. »Ti —,« vse razpoloženje je splahnelo v meni, ni bilo več tiste prešernosti. In bilo mi je žal, da sem šel z njim.

»Kaj stojiš!« ji je dejal: »Daj mu vendar roko in ga pozdravi. Moj prijatelj je prišel, ona pa tako stoji, kot da ga ne pozna! Potem pojdi, pa prestri stolnico in ga noter pelji —! Pa meso prinesi in kruha!«

Odhitel je v klet in prinesel polno naročje steklenic.

»Da ne boš dejal, da sem skop,« je govoril z radostjo in s smehom. »Tale je droždjena, ono tropinska in to slivovka in ono iz breskev. Poduhaj, kako diši. Poglej, kakšen venec ima! In to-le je lansko, to pa sedemindvajsetega. Za poroko ga imam nekaj. Kar tako tudi ne bo. — Moj Bog, kje vendar hodiš —!« je dejal proti njej, ko je vstopila. Nič ni rekla, postavila je krožnik na mizo in pristavila vrtanke. »Ne vem, kaj ji je. Včasih mi je toliko pripovedovala o tebi, letos pa je bila na proščenju pri vas. Vprašal sem jo o tebi, pa je dejala, da si zdrav in da sicer ni nič novega.« Spominjam se, prišla je s prijateljico, toliko, da mi je odgovorila.

»Zakaj nisi pisala —?«

»Čemu, — saj je brez pomena.«

»Kako —?« Razumel sem, pa sem vendar vprašal začuden. Tisti trenutek je vstala v meni bridkost, roko bi ponudil in sanje bi vnov oživele; vse lepše bi bile; in njene oči bi žarele. Vem, vse lepe misli, ki jih je morda ob večerih

negovala, bi vstale in bi zletele v svet. In tisti trenutek sem opazil, da so njene ustnice posinele: v licih je komaj malo rdečice in oči so otopele. Samo mimogredé se je ozrla včasih po meni. Vem, če bi tedaj ponudil roko, vse bi bilo nena doma pozabljeno. Pa nisem. Potem sem jo popoldne videl, ko je odhajala. Vabil sem jo; nasmehnila se je in še rekla ni, da ne gre. Šla je v nerodnem kmečkem krilu. Tisto krilo, ki je ona mislila o njem, da je lepo, ki ga je morda prav radi mene kupila, tisto krilo mi je bilo mučno in tudi svilen robec me je odbijal. Potem njena hoja. Zdelo se mi je, da hodi grdo, grše, kot drugi ljudje. In zakaj si mora predpasnik prav na ta način zavezati?!

Tistega dne mi je bilo neprijetno in potem še ves teden.

Vsega tega sem se tedaj spomnil in pomislil, da bo najbolje, če kmalu odidem. On ima bratev, pa se bo z mano ukvarjal in ona ima tudi obilo posla. Šel bom in se ne bom več vračal. Da ne bom več prihajal, sem v resnici sklenil: to življenje je šlo z radostjo mimo, čemu bi ga motil. Ona bo hodila ob jutrih v drug klanec po vodo, kuhala, česala otroke in pometala. Morda bo včasih celo pela in rože bo sadila na podoknih in bo nosila sadje v Lendavo na prodaj. On bo imel v hlevu dela, v goricah in na polju. In kdor bo vstopil mimogrede, mu bo razkazal svoj dom, gorice, polje in kravi.

»Kaj se boš tako držal,« je dejal. »Komaj te človek sem zvleče. — Veš, kaj sem te mislil prositi —? Fema, ti veš, pa ne povej, — morda ugane. — Seveda, pa ne boš privolil, vem, da ne boš. —«

»Morda bom. —«

»Kaj misliš, kaj —?«

»Kaj —?«

»Ugani —!«

»Bog ve!«

»Na! saj sem dejal, Fema, da ne ugane. Ti mu povej, Fema. —«

»Ah, ti mu rajša povej! —«

»Za druga te bom prosil pri poroki —!« Njegov obraz je žarel in ves srečen je bil. »Mislil sem si, on je moj prijatelj in ne bo mi odrekel. To bo lepo. V Lendavi bodo gledali — in spraševali. — Peljali se bomo, da veš in godbo bomo imeli. Naj bo, si mislim, to je samo enkrat in kakor bo, bo. Reveži smo in bomo na tak način opravili. Pri njih bo samo zajtrk, nato pa popoldne pri nas. Vina bo dovolj in jesti tudi ne bo zmanjkalo. —« Tako je govoril z navdušenjem. Jaz mu pa nisem mogel odgovoriti. Teden prej pobegnem, sem sklenil in mu napišem, da sem moral nenadoma odpotovati. Verjel bo in mi bo odpustil. In nato sem že sanjaril: Nesel bo njej pismo.

»Ne bo ga —,« bo dejal žalosten.

»Koga?« bo vprašala, dasi bo vedela. Vprašala bo pa vendarle.

»Njega —; čitaj!«

Čitala bo in na ustnicah ji bo igral smehljaj, ki ga on niti opazil ne bo. Tisti njen smehljaj poznam in vem, kaj pomeni. Nasmehnila se bo, rekla pa ne bo ničesar. Vedela je, da me ne bo in morda ji bo prav. Vesela bo in še morda bo pela. Vem, da bo pela. In njene ustnice ne bodo sinje, tudi oči bodo oživele in tedaj bo lepa. Lepša kot takrat, ko sem jo prvič videl. Venec bo imela na glavi, razpletene tiste bujne lasé. In belo krilo. Tedaj bi jo rad videl. Takole od blizu, da ona ne bi vedela.

On pa ni čakal odgovora. Prepričan je bil, da mu ne bom odrekel. In vse je že lepo vnaprej nasanjal.

»Pojdi zdaj,« je dejal, »da ti vse razkažem. Videl boš, marsikaj se je spremenilo. Tisti veliki oreh je zmrznil. Zdaj sem dal omar delati iz njega. Pisano sem prodal in sem kupil šeko. Več mleka ima in dobra vozica je. Tistega starega psa sem dal zapraviti; zato, ker več ni imel zob. Smilil se mi je. Pa zdaj imam drugega; dober čuvaj je. Lisico čuti na dvesto metrov. Dve je že ujel. In ne gre s skednja. Sadovnjak zdaj preurejam. Jablane so stare. Mlade rabim. Naj bo, meni ne bodo nesle, otroci pa bodo imeli obilo. — Pojdi greva gor, beréjo. Tudi od vas so trije. za bratvo se dobi ljudi. Šmarnico sem skoraj vso iztrebil. Gutelar sem nasadil in rizling. Skrbeti je treba zanj in se brigati, potem uspeva. Ne rodi vedno, ampak vino se lahko proda. Naj bo, letos ga ne bom nič prodal. Pa zdaj tudi nisem v taki sili. — Vaši že proti sredini gredo. Poglej, tole je šmarnica, ta postat. Čakaj, nekje sem pustil tri trse. Veš, za koga?«

»Za koga?«

»Za te vendar. Moj Bog, to bi vendar lahko vedel. Prišel bo, sem si mislil, vesel bo, če mu prihranim od vsakega nekaj. Samo peteršilja ni več. Prezgodaj zori in odpada. Burgundec je fin in otelo. In kozje kakšno grozdje ima letos.« Tako mi je razkazoval in ni vedel, da me ni razveselil. Ko pa sem ga varal, ko sem mu lagal. V meni ni bilo več radosti. Zato, ker sem se čutil krivega pred njim. Obšla me je misel, da bi stopil k njemu in mu vse povedal. »Poglej, jaz nisem tvoj prijatelj, kot ti misliš.« Pa nisem tega storil, ker nisem mogel. Da bi udaril človeka, ki mi je zaupal sleherno misel, ki me je ljubil bolj kot brata? Nisem mogel. Šel bom, sem si dejal, zvečer in se ne bom več vračal. Pozabil bo name in

če me bo kdaj pozneje srečal, se še spomnil ne bo, da sva bila nekoč prijatelja. Stopila bova morda pri Kroni, popijeva pol litra kot stara znanca in — nič več. In če me že končno tedaj povabi k sebi, tedaj bo že vse to daleč in spomin bo otopel, in ne bo več čustva.

Pesem naju je pozdravila in smeh, celo posrečen dovtip. Mladost je žarela iz oči, prešernost in razigranost. Zdi se mi, da so vsi ti ljudje srečni. Delajo vse dni kot težaki; za trideset, celo za dvajset ranški na dan. Dekleta si spravljajo za krilo. Na proščenje vendar mora imeti vsaka novo krilo. Za zimski robec. Odhajajo spomladi v rez, v Slavonijo in drugam. Služijo kruha in za obleko. Nato se poročijo v osemnajstem letu, morda v dvajsetem; redko kasneje. Otroci so še, nežni in komaj zasanjajo o svetu. Z desetim letom začnejo težaško življenje in nato do smrti. Pesem jih spremlja in prešeren smeh. Odhajajo s pesmijo in s pesmijo se vračajo. Samo umirajo tiho.

Zgodi se, da kdo tako na tihem umre. Ko je komaj zasnanjal. Zdi se mi, da je samo zato žalosten, ker ne bo več pel, ker ne bo radosti. Takole s trpkim smehljajem umirajo in še tedaj niso nesrečni. Ne, ti naši ljudje so srečni in veseli. Poznam Nemčevo. Kočo imajo doma, za spoznanje večjo kot mi, gosposko zemljo kot mi in jih je osem. Vedno je v deri. Ampak pesem je njena — iz dneva v dan. Pravili so mi, da bo dobila celo bogatega moža. Zaradi pesmi, zaradi smeha. Bog ji daj srečo. Naj le vzame bogatega moža. Žaligovega tudi ni nikoli doma. In noče priti. Komaj za svetke. Pri Markovi se zdaj drži. Pravijo, da ga bo ženila na dom. Sama je, pa skoro slepa. Sorodnike sovraži, ker prežijo na njo kot pajki. Komaj čakajo, kdaj se bo stegnila. Naj le čakajo. K pustu ga oženi na dom. Vesel je in kmet, da ga

ni enakega. Vse gospodarstvo je preuredil, kobile nazaj nakupil in kakor da je pri hiši rojen. Delavce pogodi. Vse kot pravi gospodar. Pravijo, da se vsakomur enkrat sreča nasmehne. On jo je prijel. Pa tudi druge poznam. Nizek in tesen je njih dom, da ne bi imeli vsi v njem prostora, če bi se vrnili iz tujine. S šestim letom so odhajali za pastirje, z dvanajstim so postali hlapci ali težaki. Z dvajsetim letom se poročijo. Postavijo si majhen dom med drevje. Nato so dalje težaki. Vzgajajo otroke in hlapčevstvo in težaštvo prehaja nanje. Toda vendar jih pesem spremlja povsod. Življenje se prav nič ne spremeni, isto pot gre naprej. Kdor omaga, pade; na njegovo mesto stopijo drugi.

»Pridi, da boš nekajkrat nesel dol grozdje v brenti.«

»Grozdje bo rajši bral. Saj ni sposoben za drugo.«

»Morda bolj, kot ti —. Še tebe bi dol odnesel.«

»Če bi se pustila.«

»Še rada.«

Poznam jih zvečine. Naši trije. Delajo vse leto. Dva htižka kot sorodnika in štirje so iz gor. Dva z benéške grabe in dva s čentibskih gor. Spomladi nosijo gnoj v hrib v brentah. Težko delo je. Zato tudi več služijo. Trideset ranški. Tako na mesec se dobro zasluži. Seveda mora človek biti močan, da vzdrži. Potem pride prva kôp, vezanje, drug kop. Treba je po dvakrat škropiti in sploh vse leto je obilo dela. Do bratve, ki je prijetna in vesela.

»V obiske si prišel,« mi je namignila Juliška.

»Misliš?«

»Vem. Kaj boš tajil. Prepozno.«

»Mogoče —.«

»Sicer si pa sam kriv. Čakala je leto dni.« Ko bi vedela, da sem vesel. Toda, če je čakala, nisem kriv jaz. Nisem

nikomur ničesar obljubljal. Ne, jaz pri vsem nisem prav nič kriv in imam čisto vest. Ničesar si ne očitam.

»Tudi pisal nisi —.«

»Čemu bi pisal. Sicer bi pa ona tudi lahko —.«

»Da bi se smejal iz njenega pisma. Vsi ste enaki. Popolnoma vsi. Malo se človek poigra tu in se poigra tam. Tako iz dolgočasja. Mislila sem, da boš ti drugačen. Pff!«

»Kako drugačen!« Vraga, zakaj bi prav jaz moral biti drugačen. Zakaj bi prav jaz moral iti svojo pot. »Nisem varal nikogar!« sem dejal. Ozrla se je skoro začudeno, nato je bruhnila v smeh. »Nisem nikomur ničesar obljubljal.« Nato je nehala s smehom.

»Seveda — ne. Končno, res. Toda ...«

»Kako —?«

»Sicer pa vsi ste enaki, pa amen. Gospod je gospod, pa čeprav je bil in je še kmet.«

»Ponosen sem —.«

»Kaj boš ponosen. Ker ne moreš več biti, si pa ponosen. Seveda, to je nekaj. Če bi jaz gospa postala, bi tudi govorila, da sem ponosna. Najprej je človeka tako na tihem sram, potem pa začne govoriti o ponosu, ko utajiti ne more —.«

»Sicer pa, čemu bi s tabo filozofiral. —«

»Pff! Saj res —! To povej, kaj je rekla.«

»Kaj bo rekla. Saj nima nič reči. —« Gledala me je z nerazumevanjem. »Sploh še govorila ni,« sem popravljaj.

»In kdaj misliš iti odtod?« Ozrl sem se začudeno.

»Kadar se mi bo ljubilo —.«

»Mene bi bilo sram —.«

»Mene pa ni.« Čutil sem, da sem doživel popoln poraz. Tega me sicer ni bilo sram, ker nihče vedel ni. Bilo pa mi je nenadoma vseeno. Šel bi rad, tako skrivaj bi odšel, da

nihče ne bi vedel. Ampak vem, da bi se Juliška smehljala ves dan. In tega ji nisem hotel privoščiti. Pokažem ji, da se ne čutim krivega. Če pa tako odkrito priznam, moram povedati, da je bilo povsem drugače. Krivdo sem čutil na sebi, vsaj zdi se mi in tega bi se bil rad otresel. Takrat sem se čutil povsem krivega. Danes seveda gledam stvar z druge strani, in zdi se mi, da je bilo vse tisto vznemirjanje odveč in nepotrebno.

Nato me je še popeljal na vrh. »Odtod se lepo vidi vsa ravnina. Včasih tu stojim in gledam.« V resnici je bil od tam lep razgled, pa mene tedaj ni zanimal. Bil sem truden in moje misli so bile okorele.

»Šel bom,« sem nenadoma dejal. Zdi se mi, da me ni razumel. Kazal mi je z zanimanjem po ravnini.

»Vidiš — ta cesta z jegnjédi do Središča je lepa —. Hodil sem že po njej. Do vas so ceste dolgočasnejše. Vaša sela so lepša kot ta madjarska. Veselejša in prijaznejša. Ko sem bil še majhen, sem s strahom hodil mimo madjarskih hiš. Ljudje pa so dobri. Ob Muri je izvrstna zemlja, po hotiškem, po bistriškem, še k vam sega. Ni taka revščina, kot pri nas.«

»Šel bom,« sem ponovil trudno.

»Kaj?« se je zmedel. »Šel boš? Kam boš šel zdaj?«

»Domov.«

»Domov! Za Boga svetega, povej, kdo te je razžalil!« Nato je čez čas dejal: »Naveličal si se. Prav. Saj bi to lahko prej povedal. Pojdi, zdaj bo že obed pripravljen. Naješ se in lahko greš.« Tisti ogenj je nenadoma splahnel v njem. Tudi oči so ugasnile in roka, ki je prej določala smer po zraku, je omahnila. »Pojdi, — lačnega te vendar ne pustim. To grozdje si pridi ob priliki iskat. Čakalo te bo.« Naglo je stopil nizdol in se ni oziral. Zdi se mi, da sem popolnoma

otopel tedaj in si nisem drugega želel, kot da bi bil daleč proč, da bi bilo vse to že mimo in pozabljeno. On in Fema in sploh vse. In pesem me ni razvedrila. Bila je prevesela in preveč prešerna. Komaj da sem v madjarski našel uteho. Nekdo jo je pel onstran, v drugem klancu.

»...enkrat le naj zaigram še
iz srca ti spev krasan —
ah rad bi samo zaigral ti —
še živi stari cigán —.

»Fema, jesti prinesi!« je naročal in me posadil za pregrnjeno mizo.

»Ni treba jesti, piti prinesi, — razumeš!«

»Prav, Razumem. Kakor želiš —.«

Prinesla je jesti in postavila pred mene. Ni se ozrla. Kakor da sem tujec.

»Greš?« je vprašala.

»Grem,« sem dejal. »Grem. Ne vem, čemu sem sploh prišel.«

»Hvala ti,« ozrla se je in na ustnih ji je igral trpek smehljaj, ki ga takrat nisem razumel.

»Enkrat le naj zaigram še
iz srca napev ti krasán —
— — — — —
še živi stari cigán —.«

✱

Toda jaz vendar nisem odšel. Popoldne sem preležal v senci z rokami pod glavo in presanjaril. Nad mano so po bledem jesenskem nebu plavale raztrgane meglice. Z juga so potovale prek po naših poljih, Bog ve kam. Tako potujejo misli in se ne vračajo; tako se razgubljajo sanje.

V hiši je bil smeh opoldne. Juliško sem razložil. Bolel me ni, bil sem preveč top. Zdi se mi, da se je namenoma smejala tako na glas. Nato je nekdo na nasprotni strani zaukal.

»Zakaj vriska zdaj ta človek,« sem mislil. »Gotovo je Koréčev. Pri Mankečevi je bil. Beréjo, videl sem jih. Srečal jo je v logu in zdaj bo dva dni vriskal.« Potem sem se spomnil Juliške ob njenem smehu. »Žaliti me hoče. Naj! Kaj sem jaz kriv, če je orožnik noče poročiti. In jaz nisem orožnik in ne oficir. Kmeta naj vzame. Mi vsi sanjamo o življenju, ki ga ni. Segamo po sreči, ki je nedosegljiva. Ko sem bil študentek, sem sanjal o veliki vlogi svoji in o svetosti poklica. Določno sem načrtoval svojo pot v mislih, vse do tja, ko postanem gospod. Sanjal sem o svetlih sobah, z visokimi zastori. Juliška je sanjala o gospé, o ženi orožnikovi. In Fema? Tudi ona je sanjala — o meni. Bog ve, kakšne sanje je sanjala ob večerih. Ampak to življenje bo teklo mirno naprej, niti malo se ne bo spremenilo. Juliška bo okapala, brala in hodila v rez, moj prijatelj bo sanjal o svojem domu, o Femi, o deci; o kravicama in o poljih. In Fema bo hodila v drug klanec po vodo, otroke bo snažila in morda bo včasih pela in rože bo gojila v oknih in na podoknih.«

Pet otrok bo morda imela in bo — srečna. Spominjam se svoje matere. Sedem nas je imela, pa ni nesrečna. Ne, prav nasprotno — srečna je. In tudi Fema bo srečna. Nosila bo kisilak in zmočaj v Lendavo, piščance in belice. In ne bo več otrok s posinelimi ustnicami.

Na vse to sem mislil, ko sem ležal pod hruško. Truden sem bil, toda misel je bila jasna. Celo zahotelo se mi je, da bi bil med temi ljudmi v hiši, da bi pel z njimi, da bi poslušal njihove dovtipe. Pa to je vse tako daleč.

Potem je prišla Juliška k meni in obsedela za trenutek. Smehljala se je.

»Jezzen si —«

»Čemu — nima smisla.«

»Saj pa res. Res je pa tudi, kar sem povedala. Igral si se. Oni so revni — kot mi.« Nenadoma se je zresnila. »Osem otrok jih je. Košček goric imajo in kočo. Saj pa vsak človek lahko enkrat zasanja o sreči. Potem je za trenutek hudo, ko spoznaš, da je roka prekratka, da je sreča bila le zato tako blizu, ker si mižal. Pozneje pozabiš. Toda še to mi povej, zakaj si prišel sem —«

»Nisem vedel, da je ona tu. Nisem vedel, da njega ljubi. Potem ne bi prihajal...«

»Nisi vedel —?«

»Ne. Pripovedoval mi je o njej, toda nisem vedel o kom pripoveduje. Da se bo poročil, mi je pravil. Da je lepa in je ves srečen. Misliš, da bi mogel njega varati? On je otrok jaz sem mu vse. Vem, že dolgo.«

»Naj bo —. Toda saj več ne boš prišel? Saj te je povabil na poroko?«

»Za druga,« sem se nasmehnil. »Ne bom prišel. Zlažem se mu. Ne bo razumel in mi ne bo zameril.«

»Prav. Ona bo srečna. Saj ji ne bo slabo. Ni bogat, toda hišico ima in gorice in rad jo ima. — Jaz ga seveda ne bi mogla ljubiti. V desnem kotu ustnic se mu vedno nabirajo sline, kadar govori. Potem, kako hodi po cesti in ni za nobeno družbo, ker ne ve o drugem govoriti kot o gospodarstvu, o njivah, o goricah in o kravicama. Kaj ti ni razkazal —?«

»Je.«

»No vidiš. Ampak za njo je ves nor. In mislim, da ga ona tudi ljubi. Veš, zakaj ga ljubi?«

»—?«

»Saj še tega ne razumeš,« se je nasmehnila. »Kaj misliš, da ne bi dobila drugega? Lepšega in, ki bi bil morda bogat — celo; kdo ve —. Sicer pa bolje, da ne veš. Kakor je, naj ostane. Kdaj greš?«

»Morda takoj, morda proti večeru.«

In tako sem napravil. Dvignil sem se. Solnce se je že nagnilo. »Hlad bo lep in prijeten večer po cesti.« Stopil sem v sobo. Samo njega sem našel, kar me je razveselilo.

»Grem,« sem mu dejal. Pa on ni slišal. Pravil mi je, da se ni nadejal, da bo toliko in zdi se mi, da je bil silno srečen.

»Grem,« sem ponovil hladno.

»Kam?« se je prestrašil. »Kam greš?«

»Domov; domov, obljubil sem, da se do večera vrnem.«

»Pa zdaj nje ni, tako vendar ne boš šel. Žalostna bo. Misliła bo, da se ti je zamerila, da ti nismo postregli.«

»Moram iti,« sem obrazlagal. »Saj še pridem. Mogoče ta teden, morda kasneje —.« Prinesel je pijačo in mi nalil. Njegov obraz je postal žalosten. Zdelo se mi je, da je nenadoma vse dojel.

»Grozdje te bo čakalo,« je dejal, ko sem se dvignil. »Pa saj ne boš prišel —.«

»Pridem,« sem mu obljubljal in mu nisem videl v obraz. Ko pa sem se tako skrivaj ozrl po njem, sem videl, da se je trpko nasmehnil:

»Ne bo te več.«

V tistem smehljaju je bilo mnogo. Kadar se spomnim, mi je neprijetno. Zdi se mi, da je v tistem samem trenutku

vse dojel. Pa vem, da mi ne bi bil zameril tedaj, če tudi bi ga udaril. Morda je zvečer jokal za vsem, ko je nenadoma vse istega dne splahnelo..

»Ne bo te več.«

V tem je bilo mnogo bolesti. Vse tiste sanje o poroki, in da mu bom za druga, so zamrle. Ves tisti njegov zanos, da sem mu prijatelj, da ima nekoga, ki mu lahko vse zaupa, vse to se mu je rogalo v obraz.

Ko sem se na klancu ozrl, sem videl, da sloni ob vratih, pa me njegove oči niso videle. Morda so tedaj prvič globlje vase pogledale.

*

Vse bi bilo prav, da me ni tedaj srečal — njen oče. Vrnil bi se in vse bi bilo pozabljeno. Šel bi po tisti dolgi cesti in bi si žvižgal in pel. Zvečer bi še pomislil nanj. Za dva dni pa bi že tudi on pozabil in bil bi spet srečen. Nisem hotel z njenim očetom. Doma je vendar lepše, kot pa bloditi po teh klancih. Ležiš ob Črncu v travi, gledaš na blede nebo, misli plavajo z oblaki pod nebom, sam Bog ve, kam.

»Pojdi,« je dejal. »Bog ve, kdaj te spet človek dobi tu. Redek si zadnje čase.« Prijel me je za roko in me potegnil. »Sicer pa,« sem mislil, »zdaj je vseeno, kam grem in kaj počnem. Nje itak ne bom srečal in kadar pridem domov, bo prav.«

Pri njem sem bil prvič pred dvema letoma. Zvečer. Bilo mi je neprijetno.

»Vaši že spijo.«

»Nič ne de. Bodo pa vstali.« Potegnil me je za sabo v sobo. Obstal sem v negotovosti in sram me je bilo. Tako ponoči prihajam! —

»Fema, prižgi,« je dejal. Vstala je in prižgala in se ozrla; rdečica ji vzplala v očeh in sram jo je bilo. Ogrnila si je veliki robec, si popravila lase; prte in suknjiče, ki jih je imela razgrnjene po tleh in na katerih je spala, je zgrnila pod postelj in mi ponudila stol.

»Sédi!«

Pozneje mi je pravila, da je jokala, ko sem odšel. Sedel sem in moja misel je bila jasna.

»Greh si storil.« Ležali so razmetano po sobi. Žena z dvema najmlajšima na postelji, eden je ležal pri petah, dva v kotu, sestra pri Femi na tleh in Jožko v senu na hlevu in mož na komenu. Desetero ljudi je sanjalo v tem tesnem domu, sanjalo o svetu, ki ga ni; pa če že je, je nedosegljiv. Poleti so odhajali v svet, da prislužijo kruha, na zimo so se pa vračali. Žena mi je pravila o otrocih, o najmlajšem, da bo menda največji trgaš. O Vaneku, ki ga učitelj zelo hvali in bi ga radi spravili v šolo. Lepše življenje bo imel. Vsak bo malo pomogel, Fema, Jožko in z doma. Ko sem tedaj odhajal, je Fema zapirala duri za mano.

»Fema, ne zameri. Nisem hotel. Drugič ne bom ponoči prihajal.«

»Sploh ni treba več prihajati.« Razumel sem, ona pa je zaprla duri. Toda vse tisto se je spremenilo in čakala me je, kadar sem prišel. Letos pa mi je sporočila, da naj pozabim. Tik po proščenju. Bilo mi je hudo, ker sem vedel, da je jokala ob pismu.

»Ne bom več šel.« Pa se je zgodilo povsem drugače. In zato sem hotel pozabiti vse in prav zato sem šel z njenim očetom.

»S Krampačem sva nekaj opravljala. Zdaj pa sem šel, ker sva končala. Zvečer pride pa spet po mene; ko se prespi. Saj

pa mu imam v redu gorice. Pa ni skop, plača pošteno. Zaslужim kot pri treh drugih. Takole človek živi. Ta dan tu, potem drugod. Ves ta klanec je v mojih rokah. Skoraj vsega obrežem v pomladi; škropim in sem med trsjem do pozne jeseni. Nekaj se prisluži. Tu dobiš pol hleba kruha, ki je ostal, drugod pogače za deco. Markova mi vedno zavije v papir grudo zabele.«

Tako mi je pripovedoval in me potegnil v sobo in me posadil za mizo. Otroci so paberkovali po goricah, Vanek je šel na pašo.

»Majhen je naš dom,« se je smehljajal. V resnici. Komaj se je človek v njem obrnil. Skozi okno je prihajal svež jesenski vzduh. Žarki solнца so se trgali med orumenevajočim listjem skoz okno. Večer je legal na ravnino in silil v klance.

»Noč bo — in kdaj bom jaz doma —«

»Nič ne de — ampak zdaj še ne greš. Zdaj sva sama. Potem te dolgo ne bo in — zdi se mi —, da mi je dolgčas, če te ni. Takole si mislim, zdaj je morda hudo na svetu. Pa svet se bo spremenil. Kaj ti praviš? — Seveda se bo. Pravijo, da bodo ta teden delili zemljo. Če bo le po pravici. Življenje bi bilo lažje. Potem bi doma gredno opustil in zasadil gutelar in otelo. Dvajset akovov bi ga bilo. —« Pokazal mi je gorice. Še ni bral. Naj zori. Potem mi je klanec kazal z roko.

»Pa je le lepo tu,« je priznal. »Te majhne hišice. Šest nas je v tej grabi. Ob nedeljah se srečamo; sicer pa je tiho, da je človeka skoro strah. Včasih kdo zapoje, ko se vrača iz kleti.

Viš, tu ima brezvički. Veliko zidino ima doma in ves ta kos goric. Vedno se s kobilom pripelje sem. Pa otrok nima, čemu mu bo vse to bogastvo. Vaši ljudje tam doli so bogati.

»Fema je prišla,« se je nenadoma skoraj vzradostil. »Nama

bo vsaj nekaj pripravila. Tega otroka imam najrajši. Ker največ trpi. In nikdar ne zagodrnja. Vse tiho opravi. Včasih je celo rada pela. Ne vem, zadnje čase nikoli ne poje. Dobrega moža bo dobila. Ni bogat, pa ji bo dobro. Saj bi še zbolela, če bi dolgo tu živela. Tesno nam je in kruha je treba služiti. —«

V resnici je bila ona. Zdi se mi, da je bila tedaj lepa. Lepša kot prej. Tudi se mi zdi, da ni več tako nerodno hodila, da njene ustnice niso bile tako posinele in da so oči oživele v novo. Šla je z roko prek oči in se hotela nasmehniti.

»Pojdi, Fema,« je naročal. »In —«

»Ni treba,« sem ga prekinil. »Ničesar ni potreba, ničesar, ker grem — —.« Tisti košček mesa, ki ga je žena prinesla, da bi ga imeli v nedeljo —. Vsem bi bil dovolj in otroci bi imeli praznik, proščenje. In vrtanki, ki jih je on prinesel, da otrokom vsakemu košček odreže na večer —, vse to naj ostane.

Mislim, da ni razumel. Obstal je za trenutek in se ozrl po meni.

»Zbogom,« sem mu prijel roko. Nič ni rekel. »Večer bo,« sem hotel zabrisati. »In ponoči nerad hodim. Našim sem rekel, da bom še danes doma.« Včasih je tudi laž prijetna.

Fema mi je sama ponudila roko. Tako otroška se mi je zdela njena roka, vse bolj kot kdaj prej. Na njenih ustnih je ležal smehljaj. Morda ga je vzbudil spomin na pomladne večere, morda ga je rodilo spoznanje: Tista sreča, ki je bila pri priprtem pogledu tako blizu, je nedosegljiva, ko človek jasno pogleda. Mogoče ga je rodilo spoznanje: človek sanja ob večernih urah o življenju, ki ga ni, ker ne more biti. Življenje samo pa se ne bo spremenilo. Nosila bo ob jutrih

in večerih vodo v klanec, česala otroke in jim krpala, gojila bo rože v oknih bele hišice, in rože bo imela v gredah na podoknih, morda bo celo pela pesmi.

»Ne boš za druga —?« je tiho vprašala.

»Ne bom—.«

»In ne boš več prišel? Dolgo, dolgo ne?«

»Ne bom prišel — morda nikoli —.«

»Hvala ti —.«

Zdi se mi, da je z neko bolešno radostjo to dahnila. Poljubil bi tisto nežno roko, morda za lepe spomine, mogoče, ker bo toliko trpela. — Še na klancu sem se ozrl. On je obsedel na pragu in kadil, ona pa je obslonela ob steni. In zdi se mi, da ji tisti smehlaj ni splahnel z usten. In mogoče je ponoči celo jokala. Vem, da je. Pa zadnjikrat. Potem več ne bo, potem bo šlo življenje isto pot naprej, brez sanj v večere. In celo srečna bo. Vem, da bo; potem po dolgem času. Ko bo njena Femica nosila kite, naprej spuščene, ko bo Jožek plezal na drevesa za srakami. Ko bodo njene roke težke in hrapave in ko ne bo več na njenih ustnih smehlaja. Mogoče je vse to blizu, mogoče daleč — kdo ve.

Kadar se zdaj spomnim na tisti dogodek, mi je vendar skoro neprijetno. Pa vse to bo splahnelo. Tudi tisti smehlaj bo zamrl in ko bo vse daleč, ne bo več bolesti. Bog ve, kje je namenjena človeku sreča in sploh v čem je sreča. Morda v smehu in v pesmi naših deklet, v vrisku fanta, ko se vrača z vasovanja? Kdo ve —.

Pismo s sodnije

NA vrata v pritlični hiši je pozvonil pismar. Gospa Meta, žena davčnega uradnika, je radovedno odprla vrata in se prestrašeno zazrla v resni pismarjev obraz.

»Ali je gospod Mrhar doma?«

Gospa je brisala roke v predpasnik:

»Ni ga, službo ima v tem času.«

Pismar je zakašljaj: »Potem pa nič. Moram mu osebno izročiti. S sodnije je pismo zanj.«

Gospa Meta je prebledela. »Sodnija? Kaj neki je?«

»Ne vem, ampak, določila so jasna: osebno izročiti. Gospod naj se oglasi jutri zjutraj na pošti in denar naj prinese s seboj.«

Pismar je odšel.

Gospa Meta je zaklenila vrata in se vrnila v kuhinjo. Nekam hudo ji je bilo pri srcu. Pismo s sodnije. Deset let sta poročena z Jožefom, pa še ni bilo pisma s sodnije. Sedaj pa kar nenadoma. Kaj bi neki bilo? Pa ne, da bi Jožef kaj napravil, ko je tako pošten? Kakšno besedo rekel čez oblast? Ali morda koga razžalil? Saj je vendar samo njej pravil, kakšna zverina je njegov predstojnik. Ona pa tega ni nikomur povedala. Z denarjem pa Jožef tudi nima opravka. In pa: veren je, k maši hodi vsako nedeljo, kako neki...? Ne, ne! Ampak, kaj je v pismu? Gre morda komu za pričo? Toda, komu? Povedal bi ji vendar, če bi bilo kaj takega. Joj, kakšni časi so to! Človek ne stori ničesar, živi pošteno in boguvdano, na, pa pride pismo s sodnije, kakor bi storil naj-

večje hudodelstvo. In, kako se je držal mozoljšasti poštar. Prav gotovo: dvakrat je pomežiknil in napravil oči prav tanke, češ, ej, gospa, ni vse v redu za temi vrati, vaš mož je hudodelec! Gotovo kaj sluti. Poštni pismarji so poučeni o takih stvareh. In nji ni hotel izročiti. To je tisto: nji ni hotel izročiti. Za tem se nekaj skriva.

Huda misel se je utrnila v njenih možganih, ko je strgala krompir: Pa ne, da bi... Ne, ne! To pa ni mogoče! Petdeset let je star, pa bi se z drugimi vlačil? Pa, če je imel katero, ki ga sedaj toži? V časopisih dostikrat pišejo take stvari: ločitev zakona, mož je pobegnil od žene. Zadnjič se je nekdo tam nekje na Švicarskem celo v tretje ženil, pa sta bili obe prvi ženi še živi. Jožef, Jožef, če si tak?!

Pomislila je: takole zvečer je večkrat odšel. Kam neki? Pravil je: seja, sestanek, četrt vina. Kaj pa, če je hodil kam drugam? Nje ni skoro nikdar jemal s seboj. In sedaj tožba! Sramota! S prsti bodo kazali za njo, češ: glejte jo, ki je imela grešnega moža! Kam naj gre? Niti ure ne bo hotela več živeti s takim! In tako priliznjeno ji je vedno govoril: zanesem se nate, Meta, ker sem sam zanesljiv. Sedaj pa ima tožbo.

Bridko je zajokala Meta in nemirno prestopala po kuhinji. Še nikdar se niso vlekle ure tako počasi, kakor ta dan.

Jože Mrhar se je vračal iz pisarne proti domu. Zadovoljen je bil njegov obraz, ponosna njegova hoja. Ni kar tako! Dvajsetpeto leto je že v službi. Napredovanje pride, če ne danes, jutri. Morda odlikovanje, — mnogi so že to doživeli. Hvala Bogu! Težka je bila pot, trnje je raslo ob njej. Pred desetimi leti, ko je Meto, takrat natakario, jemal za ženo, je bila druga stvar. Ni bilo ne pohištva, ne denarja. Na skrinji sta živela, bi lahko dejal, ki jo je prejela Meta od

matere v poročni dar. Pred dvema letoma sta si izprosila z največjo težavo stanovanje pri gospodu Frincu, sobo in kuhinjo — prej sta živela v drugih družinah. In tako je Jože Mrhar spočel pravo zakonsko življenje takorekoč pred dvema leti, to mirno življenje zakona.

Res, da je imel z gospodarjem par prepirov, na primer radi strehe. Kako naj pač državni uradnik plačuje Frincu popravilo strehe? Da, da. Hudo je bilo tiste dni.

Prišel je nekega večera gospod Frinc, debel, zalit, da bi se ga kmetška mati razveselila. Prišel je in ni potrkal. Meta je stala takrat pri ognjišču, Jožef je sedel za mizo in bral. Gospod Frinc se je ustavil pred mizo, udaril s palico ob tla in osorno dejal:

»Streho sem popravil te dni. Vsak pol bova nosila!«

Jože se je vzdramil in vzdihnil:

»Gospod Frinc, ne zamerite, ne bom zmožel plačati in streha je vendar vaša!«

Pa gospod Frinc ni bil preveč obziren:

»Ali, ali. Tudi stanovanje je moje — in ga plačujete! Rekel sem,« ter se je okrenil in se odzibal.

Ta prepir in nekaj enakih za njim je kalilo Mrharjevo življenje. Drugače pa je teklo brez neviht. Član društva je bil, deloval je, z ženo, ki je bila dobra gospodinja, se je razumel, ob večerih pa je zahajal v družbo.

V teh mislih je Jože Mrhar prišel domov in je trikrat pozvonil, kakor je bila njegova navada. Vrata so se naglo odprla. Meta je stala vsa v solzah pred njim.

»Kaj pa je, Meta, kaj jokaš?« je vprašal Jože in jo pobožal po licih, česar že bogve kako dolgo ni storil.

Meta je tiščala obraz v predpasnik in je izustila v ihtečih presledkih:

»Povej mi, Jožef, odkritosrčno mi povej, ali si mi zvest?«
Začudeno jo je pogledal.

»Kaj vendar misliš, Meta? Zakaj to?«

Toda ona je jokala:

»Povej, povej! Ali sem jaz tvoja žena?«

Stisnil jo je k sebi.

»Seveda, Meta. Kaj neki ti pride na misel? Pa zakaj jokaš?«

In tedaj je bruhnilo iz Mete:

»Tožijo te! Sodnija te išče! Pismo s sodnije je prišlo zate.«

Jože je nenadoma prebledel. Pismo s sodnije. S sodnije! Kaj je? Kaj sem jim storil? Obrisal si je pot na čelu.

»Kaj si storil, Jožef?«

»Ničesar, Meta. Kako pričanje bo.«

»Kakšno pričanje?«

Jožefu se je zameglilo v duši. Saj res. Komu bo pričeval? Pošteno živi.

Nikdar ne zaide v družbo, ki bi bila protizakonita, ni bil še priča zločinu. Vest mu je čista v tem oziru. Pričanje ni. Pa kaj bi bilo? Kdaj se je pregrešil proti nenasitnemu paragrafu? Glej, tako zvesta služba, vsako uro točen, ko kazalec časomera. Na, pa naj postane hudodelnik!

Meta ga je vzpodbujala:

»Pomisli, pomisli, Jožef, kdaj si jo zagrešil!«

Jože je žalostno sklonil glavo.

»Čist sem, Meta. Toda, kaj govoriva. Pismo mi daj, notri bo zapisano!«

Meta je zaihtela:

»Saj to je ono! Poštni sel ga ni hotel dati. Sam moraš ponj. Jutri. Navsezgodaj.«

Jože je tipal sam v sebi. Mislil je in mislil in se izpraševal. Kar ga je nenadoma zbodlo pri srcu. Še bolj je prebledel. Naglo je pogledal Meto izpod čela in se zaril sam vase.

Jej, jej, kaj pa, če je tožen, ker je čez cesarja zabavljaj? Nekega večera so sedeli na verandi. Nekaj četrti je bil že popravljen in dobra volja se ga je lotevala. Pogovor je bil živ in nenadoma so zašli na spolzko pot, ki je tako nevarna. Ali ni bil Čebulček, sluga pri sodniji, ki je dejal: Lepa je naša domovina, hm. Ta »hm« je bil prečuden, kar vrglo je Jožefa, ki je kriknil: Hudiča je lepa! Kaj pomaga lepota, ko je pa vse tako grdo. In je pokazal, sam ni vedel, ne kdaj, ne kako, na cesarja v podobi. Tesan molk je zavladal in krčmar Miha je naglo izginil. Pa, kje je že to! Kje so že ta leta, ko je bil Jožef tako prešeren. Ne, to ne bo vzrok temu pismu.

In se je krivil Jože in mislil, mislil, ko da opravlja dolgo spoved. — Mlad je bil takrat, ko se je nekoč peljal iz Celja v Ljubljano. V kupeju se je seznanil z dekletom. Lepo je bilo to dekle, o, lepše od Mete. Sama sta bila. Še zakon ji je obljubil, ko sta šetala po parkih.

Ali ni še leto dni prejemal od nje: Podlež, je pisala, prisego si prelomil, iskala te bom. Potem pa je naglo ugasnilo vse. Kaj, če se je vrnila od nekod? Gre dekle po svetu, starka se vrne, sita vsega. In sedaj se mu obesi za vrat, s pismi ga bo preganjala. Prav gotovo ga je tožila.

Čimbolj je mislil, tem manj je verjel, da bi ga izročila sodniji ta. Saj je že dvajset let minilo od tega. In taki grehi niso več grehi.

Pa se je nenadoma razgrnila preproga njegovega življenja.

Jož, kako umazane lise! Nikdar bi se jih sicer ne spomnil. Grehi, grehi, sami grehi.

Še dalje si je govoril, bleдел in drhtel: Ali se še spominjaš, kaj je bilo ob prevratu? S puško si hodil kot narodni stražar in tren ustavljal. S solzami v očeh te je prosil oni Madžar, da mu pustiš zaboj, ker je še daleč do doma. Morda je imel v zaboju celo spomine, kdo ve? Sunil si ga s kopitom, vzel mu zaboj, ki si ga treščil ob pot, da je bil dan vsakomur, ki si ga je zaželel. Kaj, če vojak ni bil Madžar? Kaj, če se je vrnil po svojo pravico?

In še se je spomnil Jože, kako je prišla pred meseci ženica v urad, vsa uboga in objokana: »Dajte, priporočite mi prošnjo, gospod!« in že vtaknila nagrado, bogve, kako težko zasluženjo, v njegov žep. O, dobro je videl, slišal je šelest in tiho drsanje po žepu. Pa ni videl in ni slišal. Pokimal je in ženica je odšla. Prošnja pa je šla brez priporočila svojo pot. Kaj, če je kdo zvedel za to?

In predstojnik? Kako hinavsko se sklanja Jože pred njim, za hrbtom pa krtači njegove napake, da se vali prah na debelo.

Le Meti je pravil. In tudi ni gotovo, če je predstojnik res podkupljiv. Zabavlja čezenj kar tako, ker ga je bil v službi prehitel. Morda ga toži radi žaljenja časti?

Preteklost je ležala pred Jožefom in bila je vsa umazana. Tožljiv sem, na vseh koncih in krajih sem tožljiv. Služba bo šla, zaprli me bodo.

Prav k mizi se je sklonil in ni mu bilo mar za kosilo.

Vse popoldne je hodil po cestah in prečuden kamen mu je ležal na dnu srca. Jutri se odloči. Prokleto življenje! Na vsakem koraku se zadeneš ob kamen in kamen je zakon. Mirno jo sekaš po poti, že si blizu konca, kar te ustavi

nekdo: Ej, človek, ti si napačno delal, pred sodnijo greš, odgovor boš dajal! Le dobro, da nikdo ne ve! Tiho bo šel na sodnijo, na skrivaj se bo zagovarjal, nikdo ne bo vedel za to. In časopisi? Joj, časopisi bodo pisali: Jože Mrhar pred sodiščem. Morda prineso celo njegovo sliko, mladini v pouk, da ga bo vsakdo lahko spoznal. Sramota! Sramota! In Meta? Ona, ki slepo veruje vanj, kako bo ona prenesla? Konec je, konec je!

Zašel je na skrajno periferijo mesta, zavil je v najbolj tiho gostilno, se stisnil v temen kot ter pil, da bi pregnal črne misli. Toda, čim več je pil, tem jasnejša je bila pot nazaj, čisto razsvetljena. Vsako kotanjo je videl, kamor je bil kdaj zašel, kakor da je v avtomobilu in žarometi čistijo pot pred temo.

Parkrat je že zakašljajal gostilničar, da bi ga spravil v pogovor, a Jože ni hotel. Ždel je v kotu in ko so prižgali luč, je plačal, in opotekajoč se odšel proti domu, se vlegel in zaspal.

In glejte! Prečudne slike so se mu blestele pred očmi. Stal je v sodni dvorani, ki je bila vsa v črnini in resni sodniki so sloneli pri zeleni mizi. Bili so tudi tožniki: Sam cesar je bil prvi, poleg njega deklica iz parkov, kateri so zločeste oči žgale samo sovraštvo, čez mizo je ležal Madžar z izbuljenimi očmi, uboga ženica je držala v rokah veliko, nerešeno prošnjo in jokala. In joj, še Meta, žena Jožefova, je bila med tožniki. In vsi so pričali proti njemu. Sodniki so si pomežikovali in zmajevali z glavami. Nenadoma pa je vstal najstarejši izmed njih ter pozval Jožefa: »Opravičite se obtoženec, veliki so vaši grehi!« Jože se je ustrašil: sodnik je imel predstojnikov obraz. Opraviči se, so kričali tožitelji. Jože je hotel vstati, mislil je povedati, da bo dober, da so to grehi,

ki prav za prav niso grehi in da ni kriv, kajti vmes so leta in dnevi, — ko mu je srce zastalo od strahu. Roke in noge je imel zvezane, vrvi pa sta bili dve kači z rumenimi, sovrážnimi očmi, ki sta sikali in se vzpenjali proti njegovemu obrazu. Zavpil je, zarjul... in se je zbudil. Ves potan se je prevračal po postelji in Meta ga je mirila:

»Jožef, kaj ti je, ali si bolan?«

— — — — —

Prišlo je jutro. Jože se je napotil proti pisarni. Vstal je nekoliko prej, kakor po navadi. Na pošto je nameril korak. Počasi je stopal v mesto, v poštno hišo in ves betežen je bil njegov korak. Ljudje so začudeni zrlji za njim: zabuhlo, neprespano lice, motne oči, omahujoče noge. Šel je, ko starec, — zločinec, obsojen na smrt.

Potrkal je.

»A, gospod Mrhar! Prosim, podpišite!«

Podpisal je.

»Bolni ste videti, bolni; ej, jesen je hudomušna,« se je prilizoval pismar. Jože pa je počasi odšel.

Sedaj se odloči, je pomislil, ko je bil na hodniku. Počasi je raztrgal ovitek, potegnil list, ga razgrnil in prebral.

Tedaj pa mu je planila kri v lice, vzravnal se je, pretегnil, napel prsa ter se na ves glas zasmeljal:

»Hvala Bogu, le stanovanjska odpoved!«

Veselo, z mladenišskimi koraki, je stopil navzdol po stopnicah na cesto in v pisarno, kjer je takoj nahrulil služabnika, ki ni bil pobrisal prahu.

Ni pa pomislil — ali ni to čudno? — da bo čez tri mesece na cesti, brez stanovanja...

— — — — —

In koliko je sodnijskih pisem in koliko Mrharjev!

Noč na postaji

I.

DOLGO je že, kar je vso postajo zajel mir. Tiha noč pokriva njo in svet krog nje, ki je potopljen v rahlo meglo. Tu pa tam se blešče tiri ob slabi luči postajnih svetilk, ki jih obletavajo roji komarjev. Nad tiri se premika majhna, medlorumena luč. Od časa do časa se splazi mimo kake svetiljke lena senca. Progovni čuvaj hodi med tiri. Kdaj pa kdaj se ustavi. Pogleda krog sebe, pogleda tir pred seboj, prevrže kretnico in jo spet naravna v prejšnji položaj. Da bo vse prav. Da se kaj ne pripeti. Potem gre počasi, previdno dalje. Tako pride do konca postaje. Pogled mu obvisi na visokih signalnih stebrih. Trenutek gleda v zelene in rdeče luči. Potem pa gre spet dalje. Ven, na odprto progo, če je vse prav, da se kaj ne pripeti.

*

Ure teko počasi. V mračno razsvetljeno prometno pisarno gleda skozi visoka okna tema. Kdaj zasine jutro? Kazalci na uri se ne premaknejo. Tako počasi in turobno tiktaka, kakor da bi v sosednji sobi kdo umiral. Prometnik, ki opravlja nočno službo, časih prisluhne. Misel, da bi v čakalnici mogel kdo umirati, mu je nocoj tako čudno tuja. En sam potnik čaka. In ta edini potnik naj bi umiral? Spal bi rad. Najbrže leži na klopi in se težko obrača. Od časa do časa je čuti težek, dolg vzdih. Klop škriplje. Potnik se obrača

zdaj na to, zdaj na ono stran. Ne more zaspati. Morda pride njegov vlak šele zjutraj. Morda šele popoldne. Bog ve, kam je namenjen? In v čakalnici je poleg vsega še tako temno. Skoro popolnoma tema je. Prometni uradnik bi časih rad stopil tja, k potniku in ga kaj vprašal. Čas bi hitreje tekel. Pa ne sme. In potnik je tako spoštljiv. Človek bi mislil, da ga je strah tiste uradne rdeče čepice. Le ko bi se čas hotel premakniti. Povsod je dolga jesenska noč. Semintja zažvižga veter.

*

Ura je odbila šele eno po polnoči. Brzovjavnik in prometnik sta kakor zdramljena, z zaspanimi očmi pogledala kvišku. Pogled je obema ušel na veliko stensko uro. Nepremično sta zrla v belo ploščo ure, izza katere je še prihajalo umirajoče brnenje zvenečega peresa.

Šele ena je ura.

Kaj ne verjameta, da je šele ena? ...

Trudno sta spet pobesila glavi vsak nad svoje delo.

Brzovjavnik se je zastrmel v bežeči brzovjavni trak in pričel prepisovati brzovjavne znake.

Prometnik se je za trenutek zamislil in potem pričel listati po velikem dnevnem zapisniku. — Njegove oči so mrzle, svetu tuje. Ničesar ne povedo. V njih je nekaj kakor strah. Morda pričakovanje. Le kako, da se še ni privadil pričakovati? Njegovi lasje so na sencih že sivi. Obraz je ostarel in trd, strog. V njim je nekaj neizprosnega, uka-
zujočega.

*

Tiho je. Skoro vse tiho je. Tako tiho, kakor more biti tiho le na postaji po polnoči. Od zunaj prihaja nekam piskavo

sopenje lokomotive, ki vse bolj pojema. Ogenj v njej ugaša! V pisarni pa ropočejo čudno trepetajoče brzojavni stroji. In na steni glasno tiktaka ura. Pa ljudem se zdi, da je vse tiho, vse izumirajoče.

*

O, saj ni tako hudo tiho. Za enega ni nikoli tiho. Kakor turobna, neskončno dolga, večno enaka pesem pojo brzojavniku brzojavni stroji. Zanj ni nikoli miru, on se ne sme nikoli zamisliti. In časih, kadar se mu oči utrudijo, ko mu težke veke padajo same od sebe vkup in mu od navora nabreknejo žile na čelu in vratu, tedaj samo posluša, lovi pretrgane, neenake udarce kladevc in piše. Trak pa beži iz stroja in se zvija na mizi kakor tenka, ozka, bela kača. O, kaj, če presliši točko, črto, če presliši tri točke, dve črti, če napačno dojame to čudno pesem? Ako zaspi, zadremlje samo za trenutek? Pa majhni, svetli stroji ropočejo tako mirno in rahločutno, le časih prehitevajoče in rezko, kakor bi hoteli od časa do časa koga dramiti. Beli trakovi pa beže iz njih kakor lahke nočne sanje. In brzojavnik hodi od stroja do stroja. Bere in piše zdaj pri tem zdaj pri onem. Vsak mu ima kaj povedati. Časih pa prime sam za ročaj oddajne tipke. Tedaj je v pisarni vse glasno, polno majhnega, sekljajočega trušča, kakor da bi v zraku vršelo kaj rezkega. Brzojav hiti bogve kam.

Tako dolga noč.

II.

»Čez pol ure pride brzovlak,« je prometnik izpregovoril kakor iz sna. »Pri nas se ne ustavi. Škoda. Pismo bi rad oddal.«

Brzovjavnik ni ničesar odgovoril. Le oči so se mu nad belim trakom še bolj izbuljile in roka mu je hitreje brzela preko papirja. Trak iz stroja neprenehoma beži.

Prometnik hodi nestrpen po pisarni gor in dol. Njegov obraz je poln nemira. Ves čas pogleduje na uro. Do vlaka manjka še deset minut.

Čez nekaj časa se brzovjavnik zgane.

»Vlak s predzadnje postaje odhaja,« je dejal.

Ta trenutek se je oglasil signalni zvonec.

Šest težkih, kovinskih udarcev je odzvenelo v noč.

»Ali je vse v redu?« je prometnik vprašal brzovjavnika.

»Vse!«

Prometnik je snel s kljuke svojo rdečo čepico, z mize belo razsvetljeno svetiljko in se napotil k vratom.

»Ko pride vlak, dajte prihodnji postaji signal,« je dejal še in odšel na tire, da pospremi vlak. — Proga je prosta.

*

Prometnik stoji pred tirom, po katerem mora priti brzovlak. Noč je tiha. Vse je mirno. Nebo je polno zvezd. V daljavi se v luninem svitu leskeče gladina reke. A prometnik za vse to nima oči. Njegove oči begajo od svetiljke do svetiljke, ki so nizke in široke, ki s svojimi motno belimi, zelenimi in rdečimi trakovi govore vsaka svoj jezik, svoj ukaz. In prometnik pogleda še na visoke signalne stebre pri vhodu postaje, na bele, zelene in rdeče semaforje. Tisti, ki vlada te minute, ima belo luč.

*

Iz daljave se zasliši dolg, zategnjen žvižg. Prometnik gleda nekaj časa nepremično v smer, iz katere je prišel žvižg. Stopi na tračnico. Pod nogami začuti lahno bobnenje.

Brzovlak prihaja.

Prometnik se umakne nekaj korakov od tira.

Ta hip zazvoni, preseka noč obupen signal.

Signalni zvonec bije.

Prometnik vztrepeče po vsem telesu. Njegova senca se zamaje. Sunkoma se ozre v semafor, ki kaže svobodno pot. Zastrmi se v njegovo veliko belo, okroglo luč. In ta bela luč se zasmije, se mu krohota. Signalni zvon zvoni, bije. Udarec za udarcem seka v sekundnih preslednih tiho noč!

Vse vlake ustaviti!

Iz bele luči semaforja gleda v osteklenele prometnikove oči svetla mrtvaška lobanja.

Daleč, daleč v temi se zasveti dvojje majhnih, svetlih očesc.

Brzovlak se bliža.

Prometnik teče k telefonu.

He! Iz nasprotne strani proge zasliši čudno, piskajoče bobnenje. Ne! To ni vlak! Prometnika oblije leden pot.

Telefonski zvonec zvoni, zvoni. Prometnik je z enim korakom pri slušalki. Opoteče se. Telefonski zvonec zvoni:

»Semafor naj sveti belo! Svobodno pot! Brzovlak mora na postajo!«

Potem steče iz pisarne. Zavpije. Njegov glas trga noč kakor sto signalnih zvoncev. Groza narašča od trenutka do trenutka. Od povsod priteko ljudje.

»Utrgali so se vagoni. Drve iz nasprotne strani proti brzovlaku.« — In proga pada proti postaji.

A brzovlak drvi. Drvi s podesetorjeno silo. Iz dimnika lokomotive se vijejo oblaki isker. Morda vlak že ve za smrt.

Semafor pa sveti belo, kaže svobodno pot.

Ljudje begajo kakor žive sence po postaji sem in tja. Le en sam trenutek so vsi zbegani. Ne vedo, kaj storiti.

Signali neprenchoma pojo. Oznanjajo grozo.

Vagoni drve po strmi progi navzdol že sto kilometrov na uro.

Telefoni zvone. Prometnik vse prevpije:

»Zaustavite vagone. Rešite brzovlak. Kretnico na zadnji tir. Prekrijte s trsjem, kar imate!« — Sto, stodvajset kilometrov na uro!

Prometnik vpije, ukazuje:

»Vse signale na stoj!«

»Rdeče luči! Rdeče luči!«

Iz železniških čuvajnic zdolž proge sikajo signali: Stoj! Stoj! Stoj!

Bobnenje brzovlaka, piš letečih vagonov.

Sekunde teko.

Skozi noč se drevi groza.

Iz semaforjev sijajo rdeče luči. Sijajo kakor še nikoli.

Tam na zadnjem tiru je vse živo. Kmalu bo prekrit.

Proti brzovlaku teko ljudje, temne sence z rdečimi svetilkami. Rdeči kolobarji režejo noč, neprekinjeni rdeči venci se pleto med seboj v krvavozarjaste osmice.

Še nekaj sekund.

Brzovlak hrumi. Prometnik mu teče naproti. V njegovih očeh je samo še groza, dvoje velikih, belih, od sekunde do sekunde rastočih oči in en sam neprekinjen rdeč kolobar njegove svetiljke. Za njim leti črna strela. Ropot koles omamlja noč. Prometnik vrti rdečo luč. Več ne ve, kaj dela. Samo vihti, vihti v krogu roko, suče luč, daje svojo kri.

O, na štiristo, zadnjih štiristo metrov se mora ustaviti! Sredi postaje se mora ustaviti. Potem zleti vse mimo njega!

Mogočen smeh pretrese ozračje. Zadaj bobne vagoni. Brzovlak vozi na postajo, ustavlja se. Noč je polna trušča. Ljudem omahujejo roke. Rdeči kolobarji se ožijo, se širijo, izginjajo. V noč se razlega en sam dolg, zategnjen žvižg. Žvižga iz obeh smeri. Črne zveri tulijo, jokajo. Zdaj, odbojniki zazvene, udarijo drug ob drugega, verige rožljajo, kolesa, zavore cvilijo, pokajo. Žvenket prešinja vso postajo.

Sredi nje stoji brzovlak.

Iz teme pa v ostrem, rezkem pišu nekaj zapoje. Ničesar ni videti. Črna strela leti po tiru, na postajo.

Trenutek še.

Mimo zleti nevidna zver. Zdajci se zapraše v noč iskre. Blisk. In v strašnem trušču švignejo z zadnjega tira plameni proti nebu.

*

Vse je tiho.

Noč razsvetljuje požar.

Pred postajo na nasipu leži pet razbitih vagonov v plamenih. Osi gore. Ognjeni zublji ližejo razbite stene.

Vse je onemelo.

Le tam v požaru prasketa, v mrtvi grozi.

*

Potniki iz brzovlaka strme, začudeni gledajo krog sebe in povprašujejo. Sprevodniki mire.

Čez dve uri odpotujemo. Proga pri izhodu postaje je razdrta. Popravljajo. Nič ni hudega. Šlo je mimo nas.

Prometniku šine okrog usten rahel, truden nasmeh.

*

Na postaji je vse živo. Potniki se sprehajajo po peronu. Čakajo na odhod. Vse bolj so nestrpni.

✱

Čez dve uri je proga popravljena. Inženir javi prometniku, da brzovlak lahko odpelje.

Prometnik odda signal. Zvonec bije. Ljudje se zganejo. Vse hiti na vlak. Potem zamenja prometnik rdeče steklo ročne svetiljke z belim in gre iz pisarne.

Brzobjavnik brzobjavlja: Brzovlak odhaja.

»Naprej!« ukaže prometnik in dviga belo luč navpično gor in dol. Piščalke sprevodnikov zabrlizgajo. Vlakovodja zatrobi na rog. Lokomotiva zahrope. Vlak se zgane. Zavore škripaje popuščajo. Kolesa zaropočejo, se sučejo vse hitreje.

Mimo postajnega poslopja odhiti vrsta rumenih oken.

✱

Na postaji je vse mirno.

Na zadnjem tiru ugaša kup žerjavice.

V prometni pisarni sedita na svojem mestu prometnik in brzobjavnik. Prvi piše zapisnik. Oddal je vse signale. Drugi prejema in oddaja brzobjavke. Stroji ropočejo. Na steni leno tiktaka ura. Čas je dolg. In prometnik gleda ves zamaknjen v štiri tenke, črne črte in v oba kazalca.

Še štiri dolge ure — do osmih.

✱

Signalni zvonec spet zvoni.

Križ

NIMAAŠ večerje?»

Janez Strojan je omahnil k mizi in udaril z obema rokama po njej. Nekaj časa je strmel v ženo, potem je naslomil glavo na težke roke in zastokal. Okoli njega je dišalo po žganju. Od sten in iz kotov je vstajal mrak. Počasi so lezle sence po tleh, prišle so do človeka, splazile so se po hrbtu do vratu, tiho so se prikradle prav do srca, do duše in pritisnile z motno sivino.

»Od večerje?» je zahropel France v kotu. Dvignil je glavo z razmršenimi lasmi in divje oči so se mu zaiskrile.

»Kruha ni več!» je zastokala mati.

»Pa nič!»

Strojan je nemirno pogledal po izbi. V grlu ga je peklo, hotel je povedati nekaj lepega, mladega, da bi se obrazi zvedrili, pa ga je stisnilo in je molčal.

»Kako bo jutri?» je skrbelo mater.

»Ničesar ne bo,« je rezko povedal France. »Mesec dni že iščem, pa nimajo posla. Jutri je nedelja, tudi jutri ga ne bo!»

»Ko bi imel slivovke!» se je vzdramil Strojan.

»Saj ste pili ves večer. Kdo bo plačal?»

Oče je pogledal sina. V obrazu mu je zagorelo nekaj svetlega, udal se je in mehko povedal:

»Imaš prav!»

Skoraj pod stropom se je svetilo okno. Skozenj je lil šop večerne luči s šumeče ulice. Ves čas so valovili mimo hitri koraki. Od časa do časa je zavriskal z rezko ostrino avto-

mobil, vmes pa je udarjal enolični glas prodajalca časopisov:
»Večerna izdajaaaa!«

France je sedel na razbitem zaboju. Ves je drhtel. Zunaj je bliščal sneg. Od sten je dihal hlad. Star štedilnik v kotu je mrzel. Sestra Marička sloni pri njem, Bog ve, kaj misli. Oče je prišel pijan. Tine, Tine leži. Saj ne bo več vstal, prav gotovo ne. Šel bi človek svojo pot in vse zapustil, ko bi ne bilo matere. V mraku sedi poleg Maričke in nekaj tiho šepetaje. Ali moli? Zakaj misli, ko ni nič bolje, ko je vse zastonj? Jutri je nedelja. Marička je brez dela in oče, oče je vse zapil. Kaj naj naredi, ali naj ga bije, očeta svojega?

Tine na ležišču je zagrnen s suknjami in cunjami. Iz rastoče teme odseva belo lice, čudovito belo. Oči je zaprl in molči, toda sliši in razume vsako besedo.

Franceta boli nekje v duši. Sunkoma se dvigne:

Zakaj ste vse zapili, oče?

Strojan dvigne glavo. Motne misli preleti za hip jasnina. Zgrabi se za lase in se strese:

»Pusti me, pusti me!«

France odneha in se obrne v temo, v zid. Tine na ležišču vzdihne. Marička vstane in stopi k njemu. Strojana obide grenka bolečina, nekaj, kar je kesanju podobnega. Izmučene oči zatrepečejo in starec zaihti. France sliši in zagodrnja:

»Seveda, zdaj, ko je prepozno!«

»Hudiči!« ječi Strojan, »saj nisem jaz kriv.«

»Kdo pa?«

»Nehajta!« prosi mati.

»Pomagaj!« se brani Strojan. »Mlad si in močan.«

»Kako, če ne dado? Ali naj grem na cesto in naj ljudi ubijam? Ali naj kradem?«

Strojan umolkne. Roke iztegne preko mize in misli. Dve

uri so pili. Vsak večer pije. Nekaj je bil dolžan, tisto je moral povrniti, drugo je šlo med tednom. In Tine je bolan.

»Mraz je,« drhti Marička.

»Zakuri!« pravi ostro France.

Dekle se ozira po izbi. Nikjer ni drv. Par stolov je že šlo. Skrinja je še cela, a skrinja je potrebna.

»Lahko je ukazovati!« vzdihne.

France se dvigne z zaboja. Roke drži v žepu, hoditi začne po sobi, da bi se ugreel. Hodi in šteje korake: eden, dva, tri, štiri, pet. In spet nazaj: eden, dva, tri, štiri, pet. Nenadoma se ustavi pred Maričko:

»Prav ničesar več ni?«

Dekle odkima. France gleda.

»Vraga, zakaj pa je miza. Za tri dni bo dosti!«

»Pusti mizo!« se dvigne mati.

»In zmrzni!« je jezen France.

»Kaj drugega... Do jutri počakaj, morebiti bo jutri kaj.«

»Kaj bo? Nedelja in lačni bomo še bolj in zmrznemo.«

»Pusti mizo!« vzdihne Tine na ležišču.

Počasi se obrne France, vse telo mu objame čudna utrujenost in mehkoba in žalost in sam ne ve, kako se opoteče k skrinji in godrnja:

»Saj bom, saj bom...«

Sede na skrinjo in si zakrije obraz z rokami.

Tišina. Stene se nagibajo. Francetu se zdi, da se bodo vsak hip nagnile in zrušile. Izba je tesna. Hlad, ki raste iz zidov, se je zagrebel v človeka in dolbe, dolbe nekam globoko. Blizu okna se nekaj temni na zidu, star križ. Drugače so stene prazne. France se spomni na prejšnja leta. Vsak večer so vsi klečali pod križem in molili. Bili so še otroci, zdaj tega ni več. Saj ne pomaga, če človek moli. Tine je vedno

molil, pa je bolan in bo umrl. Marička je šla vsak dan v cerkev, pa nima dela in je lačna. Nič ni molitev, samo to velja, kar z roko narediš. Pa kaj naj naredi? Ali naj gre na ulico? Takole zunaj mesta bi počakal koga. En sam udarec po glavi in bi dobil denarja. Ne, tako ne bo nič. Prehitro je konec...

Pa zakaj je križ na zidu, ko ne molijo pred njim? France počasi vstane in stopi k steni. Belo Kristusovo telo visi na lesu. Samo za hip ga pogleda, potem se obrne in napravi par korakov po sobi. Pred očmi mu sije bel božji obraz s prečudnim pogledom, polnim žalosti in očitanja. France se skuša otresti neprijetne slike in suho računa, koliko je križ vreden.

»Les je lep. Tudi izdelano je vse lepo, velik umetnik ga je rezljal. Med brati sto dinarjev. To bo za pet dni, da ne bomo lačni. Brez očeta, oče ima posebej. In v teh petih dneh se lahko zgodi, da dobim dela.«

Še enkrat se ozre na križ.

»Saj greha ne bo. Bog mora pomagati. Za vodo so starnarji, tam se proda taka stvar. Samo, če bodo pustili...«

Fant pogleda po izbi. Oče je menda zaspal, glava mu sloni na rokah. Mati je sključena v kotu. Marička bo molčala. Tudi Tine spi. Ko bo prinesel kruha, se bodo vsi potolažili. Sto dinarjev, lahko se bodo spet najedli kruha.

Počasi se približa steni. Iztegne roke in prime križ. Hladno ga pretrese in ga hitro spusti. Prav tisti hip se sunkoma obrne Tine in odpre oči.

»France!«

»Kaj bi rad?« bleedi fant.

»A tukaj si! Sanjal sem,« se potolaži bolnik.

»Kaj si sanjal?«

»Ne vem, vse je bilo zavito v mrak, ničesar nisem razločil, samo tebe sem videl.«

»Sanje, sanje,« godrnja France.

»Ah, nič ni bilo!« vzdihne Tine.

France stoji pod križem in gleda brez misli. Od okna in od sten diha mraz. Oče je zadremal, mati šepeta v kotu, menda moli. Marička misli, Bog ve, kaj misli. Ko bi Tine ...

»Zaspal je,« se zgane čez nekaj časa.

Tiho iztegne roke in sname križ. Za trenutek pogleda okoli sebe, potem ga skrije pod suknjo.

»Ne bodo videli.«

S plašnimi koraki stopa k vratom in zadržuje dih. Ves čas se ozirajo oči na bolnikov obraz. Odpre vrata, veter mu udari v lice.

»Vendar sem!« vzdihne skoraj glasno in zapre vrata za seboj. Popravi se, tesneje si zapne suknjo in stopi na ulico.

Veter dviguje sneg. Bel oblak se mu zapraši v obraz. Okoli života ga strese hlad. Nehote pospeši korak. Na pločniku je poledica. Ljudje butajo eden v drugega. Obrazi žarijo od vetra in večerne luči. Mimo pride gospoda v kožuhih, veselo se smeje. Sredi ulice cingljajo sani. Z muko zvoni tramvaj. Na oglu stopica prodajalec časopisov in ponuja večerno izdajo. Včasih prihiti po ulici delavec z visoko zavihanim ovrtnikom in rokami v žepu.

»Mudi se mu,« pomisli France. »Delo ima, vrača se in ga čaka topla soba in večerja tudi.«

France hiti po stranskih ulicah. Velike ulice so gosposke, tam stoji stražnik in slabo napravljen človek je sumljiv. Tudi je po stranskih ulicah bliže in je človek v njih domač in vesel.

Ustavi se pred starinarnico. Vrata so zaprta, pa je še

luč v trgovini. France gleda. V izložbi vidi vsakovrstne stvari, tudi križi so vmes.

»Poskusim,« pomisli: »Sto dinarjev.«

In odpre vrata in vstopi. Zatohla toplota ga objame. Izza mize ostane debelušen človek s čepico na glavi. Obriše si roke v prtč in popravi brke. Ravnokar je večerjal.

»Kaj bo dobrega?« vpraša s čudno sladkim glasom, da obide Franceta nekaj toplega. Smehlja se potegne izpod suknje križ in ga ponudi starinarju:

»Ali kupite?«

Mož obrne križ dvakrat, trikrat, stopi k luči, odpihne prah, poskusi napraviti z nohtom zarezo na Kristusovem telesu, potem se obrne in pravi zamišljen:

»Koliko bi pa rad?«

»Sto dinarjev,« pove jasno France.

Starinar se obrne, ga gleda nekaj časa, potem se zasmee, stopi k njemu ter ga potreplja po rami:

»Ali se ti je zbledlo?«

»Kaj je preveč?« zajeclja fant.

»Trikrat preveč,« pravi resno starinar. »Trideset dinarjev ti pa dam.«

»Trideset je premalo,« zašepeta France.

»Potem nič!« skomigne mož z rameni in sede za mizo. France vzame počasi križ in odide.

Stopi v drugo prodajalno. Tudi tukaj ne opravi ničesar.

»Ne gredo več križi,« pravi stara ženska. »Svet se je obrnil, nič več ni božji. Prodajajo križe, kupujejo jih pa ne. Dosti imam vsega, kam bi z njimi?«

Nemiren je vstopil France k tretjemu. Mož je ostro pregledal razpelo, položil ga med svoje stvari, potem dejal malomarno:

»Dvajset dinarjev!«

»Ne morem!« je vzdihnil France.

»Kaj ne moreš? Nikjer ne dobiš več.«

»Dobim. In več je tudi vreden.«

»Če ni ukraden ... Taki ljudje kot si ti ...«

»Boga naj bi ukradel?« se je stresel France.

»Saj ga prodajaš! se je zasmel trgovec.

France se je prijel za mizo, potem je zahropel:

»Dajte mi ga nazaj!«

»Vzemi in poberi se!«

Fant je skočil h križu in pobegnil z njim.

Ni vedel, kod je hodil. Oster veter mu je zanašal v obraz sneg, ob cesti je šumela reka. Iz gostilne onstran reke je vriskala harmonika. France ni slišal ničesar. V ušesu mu je neprestano udarjal trgovčev glas:

»Saj ga prodajaš!«

Resnično ga prodaja. Skrivaj ga je vzel in ga prodaja kot Judež nekdanj v Jeruzalemu. Greh je storil. Kaj bi bilo, če bi sedajle prišel Kristus po cesti, ves žalosten in truden in bi dvignil roko nad njim in mehko vprašal:

»Kaj delaš, sin moj?«

Kaj bo povedal za odpuščanje? Besede ne bi vedel, padel bi in zajokal:

»Odpusti, Oče, nisem vreden, grešil sem!« ...

Trikrat, štirikrat je šel ob vodi gor in dol. Veter ga je prepihal, mraz mu je preglodal do kosti, do srca. Ves je postal hladen, niti ene tople misli ni bilo več v njem, Bog je umrl. Iz hiš so sijale večerne luči, dišala je večerja. Glad je rastle. Domislil se je, da tudi trgovec prodaja Boga. Prodaja ga in kupuje. Saj morebiti ni greh, le tako mimogrede je rekel, besedo je izustil, pa ni vedel, zakaj ...

Vedno ostreje je žvižgal veter.

»Samo, da bi prišel kmalu domov!« je zahrepenel France. Ustavil se je za hip v snegu, potem se je odločil, stopil je še enkrat v prvo prodajalno, položil razpelo na mizo in dejal:

»Dajte mi trideset dinarjev!« Starinar se je dvignil, ga začudeno pogledal in zaspano rekel:

»Ali si se premislil?«

France ni odgovoril ničesar. Mislil je na kruh, na lepo dišeči kruh in na toplo sobo. Mož se je ozrl vanj pa je videl, da se ves trese od mraza. Stopil je k predalu in mu dal tri kovače. Brez besede jih je France pograbil in odhitel na cesto. Čutil je, da je ves bolan...

*

Vsi so jedli, še oče se je zbudil, samo Tine je še spal. France je stal pri zidu, prav nič ni mislil, videl je samo kruh. Oči so mu gorele v čudnem smehljaju, obraz se mu je raztegnil v zadovoljstvu. Materi je šlo na smeh, Marička se je vzdramila in govorila glasno.

»Ko bi ga bilo več!« je dejal oče.

Takrat se je dvignil še Tine. Zagledal se je na mizo in težko je vzdihnil. France je pograbil kos kruha in mu ga ponudil:

»Boš jedel, Tine?«

Bolnik je hlastno segel po kruhu, pa preden ga je nesel v usta, se je ozrl v brata. Videl je preplašen obraz, pobledele lice. Potem se je še bolj vzravnal in iskal z očmi križ na zidu. Ko ga ni našel, je spustil kruh na tla, omahnil na ležišče in zakričal od groze:

»Nočem kruha, Boga si prodal! Boga si prodal!«

»Kakšnega Boga?» je zahropel France.

»Našega Boga, nazaj ga daj! Zakaj si ga odnesel, France!« je bolestno tožil bolnik. Grabil se je za prsa, hotel se je vzpeti pokoncu. Na usta mu je silila pena, pomešana s krvjo.

»Slabo mu je!« je zajeceljal France.

Mati in Marička sta skočili k njemu, oče se je dvignil.

»Boga mi dajte nazaj, Boga mi dajte nazaj!« je šepetal Tine s krvavimi ustnicami.

France je stal bled ob strani in mislil na trideset dinarjev, na trideset prokletih srebrnikov...

BOGOMIR AVSENAK. Doma sem iz Rajhenburga; tam sem se rodil 22. oktobra 1905 v tistem kotičku trga, ki se mu pravi »gorenji konec«. Iz najmlajših let se spominjam, da so me imeli za čudno zmes pokvarjenega in pridnega fantka. Z jezo se spominjam ljudske šole, kjer so me pokvarili s svojimi večnimi hvalami. Isto je šlo dalje, ko sem jeseni 1917. odšel v Maribor na gimnazijo: brezdelje in pečanje s stvarmi, ki niso bile zame; nezdrava prezgodnja zrelost. Krasna leta, a premalo plodna; polovico v semenišču, polovico po dijaških stanovanjih in kuhinjah. Imeli smo krasno sedmo in osmo, ko smo nosili »Stražnje ognje«, in krasne šmarnice v stolnici. Najrajši se spominjam profesorja nemščine in učitelja petja.

Po maturi 1925 sem bil pri vojaki v Sarajevu; ta stvar se mi bo še dolgo poznala. Potem sem prišel na univerzo v Ljubljani in sem stanoval štiri leta v Akademskem domu. Našo univerzo ljubim, ker je popolnoma spojena z menoj: stari grehi se počasi popravljajo, kažejo in odpirajo se poti. Da bi le našel resnično prave prijeme.

IVO GRAHOR, rojen 1902 v Spodnji Bitinji na Notranjskem, doslej še živim od različnega dela in delovanja, ki je v zvezi s poklicem slovenskega pisatelja.

MIRKO JAVORNIK. Rodil sem se 1909. v Cerknici. Študiral v Št. Vidu in se razvil v Ljubljani zadnji dve leti gimnazije. Zdaj slavist na univerzi, Vse to je za človeški obraz postranskega pomena, ta se oblikuje v življenju mimo šole in form. In čim bolj mimo, tem bolj svojsko in močno.

MIHAEL KRANJEC. Rodil se 1908 v Veliki Poljani v Prekmurju. Dovršil pet razredov magjarske ljudske šole med svetovno vojno,

70
začel težaško življenje, nato slučajno začel v ljubljanski dijaški kolegij Marijanišče, kjer sodeloval pri zavodnih listih »Izvir«, »Plamen«. Potem štiri leta zunaj študiral, živel v predmestju, med barakarji in drugimi podobnimi ljudmi. Letos dovršil humanistično gimnazijo. Pisal že od druge gimnazije naprej v Prekmurske »Novice« in v »Kalendar« v dijalektu; v »Vigred«, v »Ogenj«, »Mladiko«.

SLAVKO KRANJC. Rojen sem 4. marca 1904 v Borovnici in sem krščen za Jožefa. Nekateri me seveda kličejo, bogve zakaj, Slavko, pa to ni nič hudega. Študiral, ali kako bi prav povedal, sem ljudsko šolo, nato pa so me tri leta vzgajali v zavodih, na kar sem prijadral v Ljubljano na humanistično gimnazijo, kjer se lepo spominjam dr. Debevca. Po maturi sem šel v službo, nato na eksportno akademijo, ki sem jo 1925. leta dokončal. Sedaj pa se bavim s knjigovodstvom, trgovsko aritmetiko in drugimi takimi primernimi stvarmi in bom živel, dokler ne bom umrl. Umreti pa nočem preje, dokler vsega ne povem, kar imam na srcu. In tega je dosti!

RUDOLF KRESAL, rojen 26. marca 1905 v Ljubljani.

Vsebina

Stran

Jernejeva pesem	1
Cerkev sv. Boštjana	3
Naš hlapec Lovre	36
Balada o cigareti	48
Osem ur življenja	56
S pestjo v obraz	72
Smehljaj	102
Pismo s sodnije	122
Noč na postaji	130
Križ	138

V letu 1931. bodo izšle sledeče knjige v založbi Krekove knjižnice:

1. Upton Sinclair: »Samuelovo iskanje«, roman. Prevaja p. Fr. Ačko. — Izide 1. aprila 1931.

Upton Sinclair je eden prvih amerških pisateljev, ki si je s svojimi deli priboril svetovni sloves in nam je med vsemi amerškimi pisatelji gotovo najbolj znan.

Vsa knjiga je pisana izredno napeto in resnično, strogo logično do konca. Vsebina je sodobna in silno zanimiva, ker se dotika vseh delavskih vprašanj, brezposelnosti in bede.

2. Raymond W. S.: »Nekega dne...«, povest. Prevaja Tine Debeljak. — Izide 1. avgusta 1931.

To je eno izmed najkrasnejših del svetovno znanega poljskega pisatelja, kateri je bil odlikovan z znamenito Noblovo nagrado.

3. Selma Lagerlöf: »Zgodba o blaznem Gunnarju«, roman. Prevaja Tominec Franjo. — Izide 1. dec. 1931.

Ta roman svetovno znane švedske pisateljice — podeljena ji je bila tudi znamenita Noblova nagrada — je brez dvoma ena najdragocenejših umetnin svetovne literature.

Delavska založba izda kot izredno publikacijo še tekom letošnjega leta znamenito delavsko okrožnico papeža Leona XIII.

»Rerum novarum«. Za člane Krekove knjižnice cena Din 16.

V zalogi so sledeče knjige:

1. Žena z zaprtimi očmi	broš. 20.—, vez. 28.—
2. Proletarske novele	» 24.—, » 34.—
3. Sv. Boštjan iz predmestja	» 24.—, » 34.—
4. Sedem mladih...	» 24.—, » 34.—

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

000155 #

00000077469